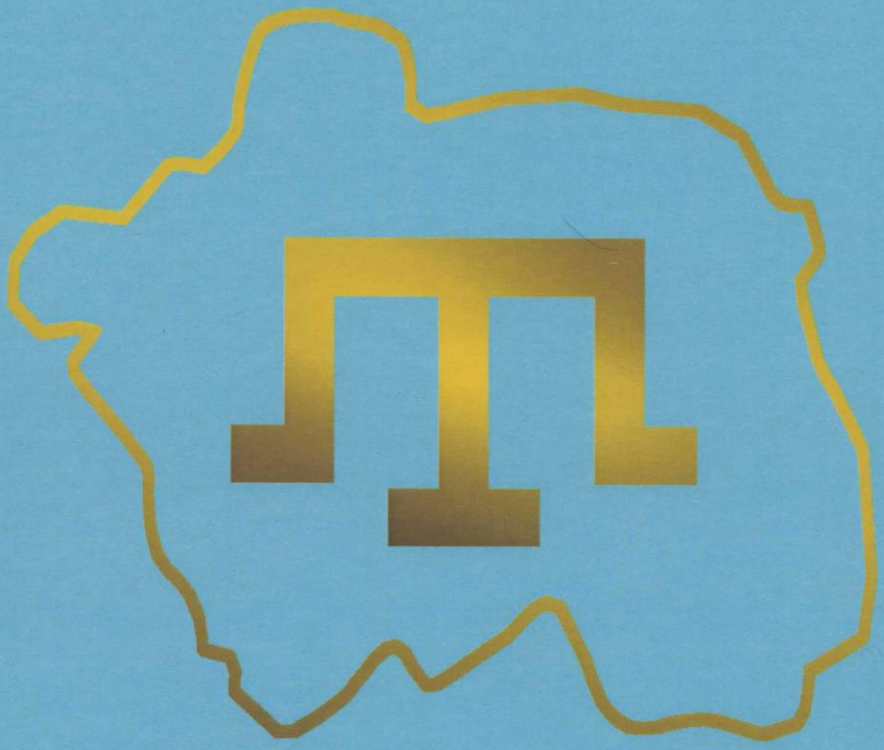
ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN

KIRIM TATARLARININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI

Editör
Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

ACADEMIA YAYINEVİ

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN
KIRIM TATARLARININ
SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRASI

Editör: Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

ACADEMIA YAYINEVİ

KÜTAHYA-2016

Eskişehir'de Yaşayan Kırım Tatarlarının
Somut Olmayan Kültürel Mirası

Editör: Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU

ISBN: 978-605-4931-35-4

Birinci Basım Ağustos 2016 / Kütahya

Proje Ekibi:

Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu
M. Emin Yıldızlı
M. Emin Dede
Erdem Tazegül
Serkan Köse
Tuğba Gönel Sönmez

İç Tasarım: Dr. Tuğrul Balaban

Baskı

Akademi Baskı Merkezi
Seda ASAN GÜRSES
Sertifika No: 28998

Satış ve Dağıtım

Academia Yayınevi
Servi Mah. Derbent Sokak No: 19/A
Merkez/KÜTAHYA
Tel: 0.274.224 41 41
academia.yayınevi@gmail.com

Bu kitap, TÜBİTAK tarafından 114K112 Numaralı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Kırım Tatar Geleneksel Halk Kültürünün Tespiti ve İncelenmesi: Eskişehir Örneği" adlı TÜBİTAK SOBAG 1001 Projesi kapsamında desteklenmiştir.

Sunuş

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (SOKÜM); 2003 yılında UNESCO üyesi ülkelerin imzalamış olduğu, yerel ve milli kültürlerin korunması ve geleceğe aktarılmasını amaçlayan uluslararası bir sözleşmedir. Türkiye sözleşmeyle ilgili tartışmaları başından itibaren takip etmiş ve 2006 yılında da bu sözleşmeye taraf olmuştur. Sözleşmede Somut Olmayan Kültürel Miras; "Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" şeklinde tanımlanmıştır. Sözleşme, karşılıklı değerler bütünü sağlanması niteliğine sahip bir sözleşmedir. Bu bağlamda miras yalnızca dar bölgesel birlikleri ifade etmez. Miras, hareket halindeki nüfusların ya da diasporaların miraslarını da almayı, onları ulusal mirasa entegre etmeyi de gerekli kılmaktadır. Koruma anlayışı somut olmayan kültürel miras çalışmalarında esastır. Bu kavram, dünyada aktarılırken koruma ve yaşatarak koruma fikirlerini de ifade eder. Kültürel öğelerin bilhassa resmi ve gayrı resmi eğitim aracılığıyla tespit edilmesi, dokümantasyonu, tanıtımı, iyileştirilmesi ve aktarılmasının yanı sıra çeşitli açılardan yeniden canlandırılması da somut olmayan kültürel miras çalışmalarının amaçlarındandır.

Türk boyları arasında bugün bir diaspora şeklinde yaşadıkları söylenebilecek gruplardan biri de Kırım Tatarlarıdır. Bugün dağınık durumda olup tam toparlanma ve yeniden kendi vatanlarında kültürel kimlikleriyle yaşama mücadelesinde başarıya ulaşacaklarını düşündüğümüz Kırım Tatarlarının toprakları Rusya tarafından işgal edilmiş ve Kırım Tatarları yeni bir sorunla karşı karşıya bırakılmıştır. Ancak, her ne olursa olsun, Kırım Tatar kimliğinin korunmasında Somut Olmayan Kültürel Miras unsurlarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması son derece önemlidir. Elimizdeki bu çalışma Kırım Tatarlarının somut olmayan kültürel miraslarının korunmasındaki adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzlerce yıldır beraber yaşayan Türk topluluklarının entegrasyonlarını göstermesi açısından da kaynak niteliği teşkil edecek bu çalışma umarım benzer çalışmalara da örnek olacaktır.

Prof. Dr. Metin Ekici
Proje Danışmanı

Önsöz

Somut olmayan kültürel miras, toplumsal değerlerin geçmişten günümüze aktarılarak taşınmasının "somut" ve "somut olmayan" şeklinde adlandırılabilecek ikili bir yönü olduğunu göstermiştir. Somut olmayan kültürel miras olarak nitelendirilebilecek kültürel unsurlar, sadece ulusal ölçekte değil, aynı zamanda insanlığın ortak değeri olarak da kabul edilmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu kültür unsurları, ihtiyaçlardan ortaya çıkmış, zamanla gelişerek halkın ortak estetik anlayışını yansıtan öğeler olmuşlardır. 20. yüzyılın sonlarına doğru halk kültürlerinin koruma altına alınması fikirleri tartışılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, küreselleşmenin tehdit ettiği yerel halk kültürleri, UNESCO'nun 2003 tarihinde kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'yle yeniden dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu sözleşmeyle dünyadaki kültürel ifadelerin çeşitliliğine yönelen tehditlerin başında olan küreselleşmeye karşı koruma programlarıyla halk kültürlerinin koruma altına alınması, uygulamalı folklor müzeleriyle bu kültürlerin yaşatılmaya çalışılması öngörülmektedir. Sözleşme, koruma kriterlerini tanımlamaktadır ve bu kriterlere göre taraf ülkeler, halk kültürlerini aynı zamanda insanlığın somut olmayan kültürel mirası olarak kabul edeceklerdir.

Elinizdeki bu çalışma, 114K112 numaralı ve "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Kırım Tatar Geleneksel Halk Kültürünün Tespiti ve İncelenmesi: Eskişehir Örneği" adlı TÜBİTAK SOBAG 1001 projesi kapsamında Eskişehir'de yapılan alan çalışmasının bir ürünüdür. Alan çalışması sırasında Eskişehir il merkezinde ve 39 Kırım Tatar köyünde derlemeler yapılmıştır. Diğer yandan Kırım Tatar topluluğunun SOKÜM belirleyicileri (Kırım Tatar kuşak güreşi, halk oyunları, mahalli sanatçıların icraları, yemek kültürü vb.) gözlem yoluyla tespit edilmiştir. Türkiye'de şimdiye kadar yapılan SOKÜM çalışmaları, ağırlıklı olarak iller bazında gerçekleşmiş ve bu çalışmalar illerin özerk kimlik birikimlerinin toplu bir kataloglamasını yapmayı hedeflemiştir. Bu çalışmada da bir diaspora topluluğu olarak tanımlanan Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarının somut olmayan kültürel mirasını kayıt altına almak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada emeği geçen başta proje ekibimizdeki mesai arkadaşlarım ve kitabın bölümlerini hazırlayan M. Emin Yıldızlı,

M. Emin Dede, Erdem Tazegül, Serkan Köse ve Tuğba Gönel Sönmez'e; proje danışmanımız Sayın Prof. Dr. Metin Ekici'ye; alan çalışmasında büyük yardımlarını gördüğümüz Sayın Adnan Evren Olcay nezdinde Kırım Tatar Derneği yöneticilerine; Sayın Muzaffer Uzer'e; Sayın Metin Gündoğdu'ya; Sayın Mesut Ör'e; Sayın Selin Şenaysoy'a; Sayın Abdullah Akkurt'a; Sayın Dr. Adem Koç'a ve bizimle görüşmeler yapan tüm kaynak kişilere teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca projenin finansal desteğini sağlayan TÜBİTAK'a ve projeye kurumsal destek veren Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu
Proje Yürütücüsü / Editör
Nevşehir / 2016

İÇİNDEKİLER

Sunuş iii
Önsöz v
İçindekiler vii
A. Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar 1
1. Destan 2
1. 1. Şora Batır 2
1. 2. Celkıldek Batır 6
1. 3. Ahmet Batır 8
2. Efsane 11
2. 1. Ay ile Güneş 11
2. 2. Arzı Kız 12
2. 3. İbrahim Ethem 12
2. 4. İnsan Ömrü 13
3. Masal 14
3. 1. Sırlar 14
3. 2. Kap Altında Kurtga 19
3. 3. Bey Oğlunun Avı 20
3. 4. Ayı Oğlu Dev Ali 21
3. 5. Keloğlan ve Anası 21
3. 6. Aldatıcı Çoban 22
3. 7. Suya Düşen Balta 22
4. Fıkra 23
5. Sözlü Tarih 26
5. 1. Enver Doğruel 26
5. 2. Ramazan Tekkalmaz 34
5. 3. İnayet (Şevkiye) Şolpan 37
5. 4. Aliye Örtel 38
6. Bilmece 40
7. Tekerleme 41
8. Atasözü ve Deyim 43
9. Türkü 46
10. Ağıt 53
11. Ninni 54
12. Mani ve Şın 56
B. Gösteri Sanatları 63
1. Halk Oyunları 64
2. Çocuk Oyunları 68
3. Kırım Tatar Kuşak Güreşi 74

C. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler 77
1. Geçiş Dönemleri 78
1. 1. Doğum 78
1. 2. Sünnet 83
1. 3. Asker Uğurlama ve Karşılama 83
1. 4. Evlenme 84
1. 5. Ölüm 92
2. Kutlamalar, Bayramlar, Dinsel Günler ve Uyg. 95
2. 1. Cıyın 95
2. 2. Arepena 96
2. 3. Navrez (Nevruz) 96
2. 4. Yavur Yüzü 97
2. 5. Hıdırellez 97
2. 6. Yağmur Duası 98
2. 7. Tepreş 99
2. 8. Koç Katımı 101
2. 9. Ramazan Ayı 101
2. 10. Ramazan Bayramı 103
2. 11. Kurban Bayramı 104
2. 12. Aşure Günü 104
D. Doğa ve Evrenle İlgili Uygulamalar 105
1. Halk Hekimliği 106
2. Halk Baytarlığı 111
3. Halk Botaniği 113
4. Halk Takvimi ve Meteorolojisi 115
4. 1. Aylar 115
4. 2. Günler 115
4. 3. Mevsimler 115
4. 4. Hava Tahmini 116
4. 5. Meteorolojik Adlandırmalar 117
5. Halk Ekonomisi 118
5. 1. Tarım 118
5. 2. Hayvancılık 118
5. 3. Tarım Aletleri 119
5. 4. Ölçü ve Tartı Birimleri 122
5. 5. Kışlık Hazırlıkları 123
6. Halk İnançları 124
6. 1. Nazarla İlgili İnançlar 124
6. 2. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili İnançlar 126
6. 3. Doğa Olaylarıyla İlgili İnançlar 128

6. 4. Hayvanlarla İlgili İnançlar 128
6. 5. Gün, Ay ve Zamanla İlgili İnançlar 130
6. 6. Diğer İnançlar 130
7. Halk Mutfağı 131
7. 1. Çorbalar 131
7. 2. Ekmekler 133
7. 3. Et Yemekleri 134
7. 4. Hamur İşleri 136
7. 5. Tatlılar 142
7. 6. İçecekler 145
7. 7. Süt Ürünleri 146
7. 8. Turşular 146
7. 9. Mutfak Araç ve Gereçleri 147
E. El Sanatları Geleneği 149
1. Geleneksel Meslekler 150
1. 1. Demircilik 150
1. 2. Saraçlık 151
1. 3. At Arabacılığı 151
1. 4. Arıcılık 152
2. İşleme ve Nakış 154
3. Giyim Kuşam ve Süslenme 156
4. Geleneksel Alet ve Eşyalar 158
5. Halk Mimarisi 159
Kaynak Kişiler 160
Alan Çalışmasından Fotoğraflar 165

İsmail Gaspıralı'nın aziz hatırasına...

A. SÖZLÜ GELENEKLER VE ANLATIMLAR

Hazırlayan: Erdem TAZEGÜL

1. DESTAN

"Siz ayt deysiz bizlerge
Biz aytayık sizlerge
Ne berirsiz bizlerge
Yekmege bersen deve ber
Savamağa bersen biye ber
Salkın tüşmey suvalmaz."

Türk kültür coğrafyası içinde uzmanlaşmış hafıza koruyucu ve taşıyıcısı tipler ve bu tiplerin yetiştirdikleri çıraklar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan, topluluğun geleneksel dünya görüşüyle şekillenmiş ve toplum tarafından idealize edilmiş bir kahramanın etrafında anlatılan, çoğu zaman manzum olmakla birlikte geleneğin bozulmasıyla birlikte mensur ya da manzum-mensur karışık bir yapı arz eden ve edebi-estetik değer taşıyan anlatmalara destan denilmektedir. Destan, icra edildiği toplumun ortak kültürel belleğine ilişkin değerler sunar ve bu değerlerle o toplum kendi kimliğini ortaya koyar. Kırım Tatarları arasında anlatılan Batır anlatmaları destan özellikleri gösteren anlatmalardır. Ancak bunlar manzum olarak icra edilmezler. Bu anlatmaların hikâye ve masal formuna yaklaştığı söylenebilir. Aşağıda Batır anlatmalarından birkaçı yer almaktadır:

1. 1. Şora Batır

İki kardeş vardır. Bu kardeşlerin ismi Arik ve Narik'tir. Arik evlidir, Narik ise bekârdır. Fakat bunlar Orta Asya'da yaşanılan zamanlarda iki üç gözlü harabe bir odada kalırlarmış. Narik'in yengesi, yani Arik'in hanımı haindir. Gelin hanım, Narik'i evde istemediği için ona bir oyun kurmayı planlar. Bir kış sabahı, dışarıda kar vardır, gelin hanım bir ayağına kendi ayakkabısını diğer ayağına da Narik'in ayakkabısını giyerek evin etrafında dolaşıp ayak izlerinin karda çıkmasını sağlar.

Tabi bu sırada Arik ve Narik uyumaktadır. Nefes nefese Arik'in yanına giderek, "bak kardeşinin

elinden zor kurtuldum, dışarıda bana ne yapmaya çalıştı" diyerek Narik'i galeyana getirir. Arik dışarıya çıkıp baktığında bir kadın ayak izi bir de erkek ayak izi görünce kardeşini kaldırır ve " Narik kalk, utanmıyor musun, bu karda kışta yengeni kovalıyorsun?" der. Tabi Narik'in hiçbir şeyden haberi yoktur, ama bu sözleri de kendine yediremeyerek evi terk etme kararı alır.

Atını hazırlar ve atına atlayıp bir vilayete gider. O vilayetin valisine giderek "kimim kimsem yok" deyip validen iş ister, vali de "dürüst olduğun takdirde bu kapıda çalışıp yemek yiyebilirsin" der. Bahar aylarında orada düzenlenen dağda tavşan yakalama oyununa Narik de katılır. Bu oyun, serbest bırakılan tavşanı at üzerindeyken yakalama oyunudur. Serbest bırakılan tavşanlardan birini Narik'in tazısı yakalar ve Narik de oyunu düzenleyen valinin önüne tavşanı atar, fakat diğer yarışmacılarından biri, "benim tazım yakaladı o tavşanı, ama Narik'in tazısı kaptı" diyerek bu duruma itiraz eder. Fakat tazıların tavşanı tutuşunu gören bir çoban, tavşanı yakalayan tazıyı gösterir valiye, o tazı da Narik'e aittir. Birkaç falcı gelir, durumu açıklığa kavuşturmak isterler. Sonunda Narik'in tazısının tavşanı yakaladığı ortaya çıkar. Bunun üzerine vali "oğul, artık buraya yerleştin, benim evlatlığım gibi oldun, evlilik yaşın geldi. Sen evlen de senden sonraki kardeşine sıra gelsin" diyerek Narik'ten evleneceği kızı bulmasını ister.

Narik atına atlayıp evleneceği kızı bulmaya çalışır. Uzun arayışlar sonunda elinde ibriğiyle çeşmeye giden bir kız görür. Kız da onu görünce ibriği eteğinin altına saklar. Narik, bu durumu görünce bu kız bana yarar, diyerek valiye gider ve kızı ona anlatır. Kız, o yörenin en güzel kızıdır. Tabi isteyen vali olunca kızı verirler, ama niyeti kötü olan bir kadın valinin öz oğluna gider ve "sen valinin gerçek oğlusun, bu güzellikteki kıza senin sahip olman gerekir" diyerek delikanlının aklını çeler. Delikanlı, "ama o benim yengem, artık ne yapabilirim ki…" der. Kadın bir fikri olduğunu söyler; "Narik'i dönmesi zor olan bir dağa eğerlik kesmesi için gönderirsin. O dönmeyince yengen de sana kalır" der. Bu fikir delikanlının aklına yatar. Valinin bilgisi dâhilinde Narik'i dağa gönderirler. Yalnız Narik'in tazısı işin sonu hayırla bitecekse atın önünden gidermiş, ama dağa gitme yolculuğunda tazı atın gerisinde kalırmış. Bu sırada valinin öz oğlu yengesini rahatsız eder. Narik, olanları duyunca valinin öz oğlunu öldürerek onu bacaya gömer; ondan sonra dağa gider.

Eğerlik odunu keser ve döner. Valinin öz oğlunun ortalıkta görünmemesi nedeniyle valinin üzgün haline dayanamayan Narik, ona oğlunu öldürdüğünü ve bacaya gömdüğünü söyler. Tabi olan bitenleri de anlatır. Buna inanmayan vali "oğul, benim seni öldürmekle elime bir şey geçmez, sen pılını pırtını topla buradan ayrıl" der. Narik'in yanına bir tane adamı hizmet etmesi için verir. Narik yolculuğa çıkar. Narik'in hanımı hamiledir. Yiyeceklerinin bitmesi sonucunda yanındaki hizmetliye hanımını emanet ederek kendisi bir av bulmaya çıkar. Çıkmadan önce hanımının yanında bıraktığı kişiye "sen de çalı çırpı topla, av avlayabilirsem pişirir yeriz" der. Hanımı tek başınayken doğum yapar. Gelinin yanında kalan kişi, Narik'in yanına koşarak bir oğlunun olduğu müjdesini verir. Narik, bu haber üzerine bahşiş vermek ister ama yanında hiç parası olmadığı için bu kişiye özgürlüğünü verir, "git ananın babanın yanında yaşa" der. Doğan çocuğunun adını Şora koyar.

Narik'in hanımı doğum yapmadan önce bir rüya görmüştür. Rüyasında bir erkek çocuğu olduğunu, bu çocuğun yanarak doğduğunu ve o sırada başlayan yağmurun bu ateşi söndürdüğünü Narik'e anlatır. Narik de "bizim oğlumuz her yeri yakıp yıkan bir kahraman olacak, fakat eceli sudan olacak" diye rüyayı yorumlar. Narik daha sonra bir memlekete yerleşir. Şora büyüyüp yiğit bir delikanlı olur. Bu sırada Ali diye can dostu bir arkadaş edinir. Ali bir kız sever ama kızın gönlü Şora'dadır. Bunu fark eden Ali, Şora'ya kızla konuşup onu kandırarak kendisi için kaçırmayı teklif eder. Şora, arkadaşı için bunu kabul eder. Şora kızın penceresine gelerek "seni kaçırmaya geldim" der; ama kız durumu anlar ve "kendine mi, yoksa Ali'ye mi?" der. Şora "kendime" diye cevap verir. Kızı alır ve babasının evine götürür ama kıza bir şey yapmayınca kız ne olup bittiğini sorar. Şora anlatır. Kız "bana söz verdiğin gibi ya beni nikâhına alırsın ya da beni babamın evine götürürsün. Ben Ali'yle evlenmem" deyince Şora bu kızı nikâhına alır. Bunu duyan Ali babasına giderek "benim için kaçırdığı kızı kendisine nikâhlamış" diyerek babasına bildirir. Ali'nin sülalesi kuvvetlidir. Ali yanına adamlarını alarak Şora'nın evine gider ve ailesine eziyet eder. Şora'nın küçüklükten beri yetiştirdiği atını alıp kaçar.

Eve gelen Şora durumu öğrenince atına atlayıp Ali'nin peşine düşer. Ali'nin adamlarından biri geri bakıp peşlerinden gelen adamı başında ateş yanan bir kişi şeklinde anlatınca Ali o kişinin Şora, yani Şora Batır olduğunu anlar. Şora yaklaşınca Ali durur.

Şora şu sözleri söyleyerek "Atımı mine bosar ödersin, koyumu kile tolar ödersin, kız kardeşime çektirdiğine ne dersin?" diyerek kılıcı çekip Ali'yi öldürür. Ali'nin yanındakileri kendine asker yapar. Askerlerin içlerinden biri gülmektedir. Bunu fark eden Şora, bunun sebebini sorar. Asker "Şora Batır, biz on kişiyiz. Ali'nin babasının yüz askeri var. Üzerimize gelirlerse ne yaparız?" der. Bunun üzerine Şora Batır tutsak aldığı Ali'nin askerlerini özgür bırakarak tek başına eve döner. Babasına yalnız oldukları için düşmanları tarafından öldürüleceğini söyler. "Siz benim için üzülmeyin" diyerek babasıyla annesinin elin öpüp onlarla helalleşir. Hanımına geldiğinde hanımı, "beni de götür, öleceksek birlikte ölelim" diyerek onun yalnız gitmesine izin vermez. Şora Batır, "ben harbe gidiyorum, sen kal" diyerek evden ayrılır.

Kazan'a vardığında birinin suya gittiğini görür. Suya giden kişi, Şora Batır'a nereye gittiğini sorar. Şora Batır da kendisini tanıtır ve başından geçenleri anlatır. Hemen kadın kovaları oraya bırakarak Kazan beyine koşar, "beklediğiniz Şora Batır geldi beyim" der. Bunun üzerine Kazan beyi Şora Batır'ı çağırtarak ona sahip çıkar, yalnız harbe gidecek Şora Batır'ın eline bir şeritli testere verir. Gel zaman git zaman harbe giden yok. Kazan beyi Şora Batır'a "sen harbe gidecektin ne oldu?" der. Şora "harbe gönlüm soğuktur" der, yani "kılıç yok, harpte kullanacak levazım yok, neyle gideyim" der. Kazan beyi, "sana verdiğimiz yaylı kamışla gideceksin, salladın mı uzanır, çektiğin zaman adamı biçer" der. Şora Batır, bunu alıp harbe gider. Harpte Kalmuk ile Kazan arasında bir su vardır. Şora Batır suyun diğer tarafına geçip savaşır, akşama geri döner. Gel zaman git zaman Şora Batır'ı öldüremezler. "Nasıl öldürelim?" diye Kalmuklar düşünürler ve "ona bir kız verip evlendirelim" derler. Şora Batır, Kalmukların gönderdiği kızla evlenir ve bir oğlu olur. Şora Batır'a karşı harbe çıkarmak için oğlunu düşmanlar kaçırıp onlar büyütür.

Aradan yirmi yıl geçer. Bu zaman zarfında Şora Batır yaşlanır, oğlu genç bir delikanlı olur. Harp meydanında baba oğul karşılaşırlar ve birbirilerine kılıç sallarlar. Kılıçlar birbirini kesmez. Şora Batır "kılıç kesmiyor, bunun hikmeti nedir?" diye düşünür. Bu sırada delikanlı rüya görür. Rüyasında ak sakallı bir ihtiyar, Şora Batır'ın kendi babası olduğunu bildirir. Rüyasında o kişi "sen onu kesersen baba katili olacaksın, o seni keserse evlat katili olacak" der. Rüyadaki kişi, "şu ellerime bak, kılıcı hep ben tuttum,

yoksa birbirinizi kesecektiniz. Yarın harp meydanında babanla güçlerinizi birleştirin" der. Delikanlı bir daha fırsat verir, "Şora Batır beni yensin" diye, ama yine aynı sonuçla karşılaşınca babasına rüyasını anlatır. Orada güçlerini birleştirirler.

Düşman Şora Batır'ı öldüremeyeceğini anlayınca "biz bunu suda boğarak öldürelim, nasıl olsa her gün sudan geçiyor" derler. Bir cadı kadın ayarlayıp onu su kenarına koyarlar. Kadın su kenarında ağlarken Şora Batır gelip kadına neden ağladığını sorar. Kadın, suyun diğer tarafına geçemediğini, onun için ağladığını söyler. Şora Batır, "ben seni karşıya geçiririm, ama gözlerini bağlayacağım. Gözünü açarsan ikimiz de suda boğuluruz" diye tembihte bulunur. Şora Batır, kadını atına alır. Şora'nın bir feriştahı vardır. O suyu yarıp gider, atı da onu takip eder. Suyun içindeyken kadın gözünü açıp "vay" deyince feriştah kaybolur. Su iki taraftan üzerlerine gelince Şora Batır da, atı da, kadın da boğularak ölür. (KK: 152).

1. 2. Celkıldek Batır

Celkıldek Batır üç kız babası bir adamdır. Bir de hanımı vardır. Bir gün kağan harp ilan eder. "Evinde oğlu olan kağana bir asker göndersin" denir. Olmayanlar para verecek yahut parayla asker tutup orduya gönderecektir. Bunu duyan ihtiyar eve gelir. Başlar dert yanmaya; "keşke üç kızım olacağına bir oğlum olsaydı da gönderseydim kağanın ordusuna, millete faydalı olurdu" der. Sonra düşünür ve kızlarını yanına çağırır. Kızlar gelir. Babası "durum böyle böyle" der. Büyük kızı Halime Su, "tamam baba ben giderim" der. Hemen atı hazırlarlar, kızı giyindirirler, kuşaklarını takarlar, onu uğurlarlar. İhtiyar tecrübelidir. Ayı postunu üzerine örtünür ve kızını takip eder. Kızın önüne geçtiği zaman kız babasını ayı sanır ve korkar. Adam da birden döner, kızından evvel eve gelir. "Ne oldu, hayır ola kızım?" der. Kızı; "baba yolda karşıma ayı çıktı. Gidemedim, korktum" der. İhtiyar, "ben biliyordum zaten yapamayacağını" der.

İhtiyar, yine dert yanmaya başlayınca ortanca kızı "baba ben gideyim" der. Onu giyindirirler. O da çıkarken yolda ayı kılığında babası ona da görünür. O da korkar ve geri döner. Bu sefer üçüncü kızı Erkesar, "baba ben gideyim" der. Onu giyindirirler ve Erkesar yola çıkar. Erkesar cesurdur. Ayı karşısına çıktığı zaman "ilk kurbanım sen olacaksın" deyip yayını ve okunu hazırlar, tam oku ata-

cağı sırada babası üstündeki postu atar. “Kızım yolun açık olsun, git. Yalnız giderken çok dikkat et, orduya vardığın zaman adını söylediğinde senden şüphelenirler. Erkesar diye erkek adı olmaz. Babamın kızı olmadığı için benim adımı kız adı koymuş dersin. Ayrıca yatarken altınıza yeşil çimen atarlarsa çimenin üzerinde fazla yatma. Kız olduğun anlaşılır. Çadıra vardığın zaman Celkıldek Batır’ın çadırı yeşil çadırdır. Çadırların ortasında bayrağıyla beraberdir. Doğruca Celkıldek’in çadırına var” diye nasihatte bulunup kızını gönderir.

O zamanlar “cılkıcırak” derlermiş hayvanlara bakan adama. Bu adam ordunun atlarına bakarmış. Kız cılkıcırakla karşılaşır. Harp henüz başlamamış. İhtiyar “hoş geldin delikanlı, nereye gidiyorsun?” diye sorar. Kız, “Celkıldek Batır’ın ordusuna katılacağım” der. Adam adını sorunca da “Erkesar” diye yanıt verir. Adam “bunda bir iş var” diyerek şüphelenir. Neyse, kız Celkıldek Batır’ın çadırına varır. Onunla tanışır, tanıştıktan sonra da çadırını kurar.

Gel zaman, git zaman o cılkıcırak, Celkıldek Batır’a gelip durumu anlatır ve “o gelen kişi şüpheli” der. Durumu anlamak için “bugün akşam emir ver, bütün asker meşrubat içsin, altına ot serip yatsın. Kadın kısmının teni daha sıcak olur, otu soldurur. Biz de kim olduğunu anlarız” der. Celkıldek Batır emir verir, herkes ot biçecek, yeşil otun üstünde yatılacak, diye. Denilenler yapılır. Babası tembih etti ya Erkesar’a, babasının tembih ettiği gibi biraz otun üstünde yattıktan sonra aşağı iner ve yerde yatar. Ot solmaz. Sabah olunca bir şey anlaşılmaz.

Ertesi günü “bir şey daha yapalım, keçi kapmaca oynayalım” derler. Keçinin derisini doldururlarmış, atarlarmış. Atla kim gider, bunu kapar, kağana onu teslim ederse o kişi yiğit sayılırmış. Keçi kapmaca oynarlar. Kız kapar keçi postunu, kimseye vermeden getirip kağanın önüne atar. Üçüncü de “börk kapmaca oynayalım. Bu kızın saçları var, börk çıkınca aşağı dökülür ve ne olduğu belli olur” derler. Bu sefer börk kapmaca oynarlar. Senin börk, benim börk derken biri gelir kızın börküne vurur. Vurunca saç dökülüverir arkaya. Celkıldek Batır’a haber verirler. Kız; “ben harbe girmeden orduyu bırakıp gitmem, babama söz verdim. Orduya gireceğim, harbi bitireceğim, öyle döneceğim” der. Bu sefer ordu imamı “bir çaresi var; Celkıldek ile ikiniz evlenin, o zaman orduda kalabilirsin. Aksi halde bekâr olarak kalamazsın” der. Kız “tamam, razıyım” der. Celkıldek Batır ile kızı evlendirirler. Kız orduda kalır.

Düşman ordusu gelince harbe girerler. O zamanlarda yiğit yiğide, teke tek çarpışılırmış. Celkıldek Batır "orduya kana bulamaktansa ben çıkayım er meydanına. Onlardan biri çıksın cenk edelim, karşılıklı çarpışalım. Ölen ölür, kalan kalır" der. Kız razı olmaz ve "bir gün sen gideceksin meydana, bir gün de ben" der. Kız hem dişlidir hem cesur. Celkıldek Batır, "bugün sıra bende, ben gideceğim" der. Sen gideceksin, ben gideceğim diye epey bir tartışmadan sonra Celkıldek Batır gider. Karşısına öyle bir pehlivan çıkar ki çok güçlü birisidir. Ne kadar çarpıştılarsa, ne kadar vurduysa düşmanı öldüremez, düşmanın bir türlü hakkından gelemez. Ertesi gün düşman Celkıldek'i yaralar. Celkıldek yarayı aldığı zaman çadıra hemen haber gelir. Erkesar'a Celkıldek Batır'ın yaralandığını söylerler. Erkesar, hemen atına atlayıp gidip bakar. Celkıldek ağır yaralanmıştır. Erkesar, yayını okunu hazırlar, Celkıldek'e "ben bu düşmanı karşına getireceğim, sen de oku çek at, düşmanını kendin öldür" der. Kız çevire çevire onu yaralayan askeri Celkıldek'in önüne getirir. Celkıldek'e "oku at" der, oku atınca vurup düşmanı düşürür Celkıldek Batır, kendi de düşer oraya.

Harp biter. Düşman askeri bir tarafa bunlar bir tarafa dönüp gelirken kız başlar ağlamaya. Celkıldek ölmüştür. Celkıldek'in babasına varırlar. Ordunun imamı, "bu Celkıldek'in hanımıdır, nikâhlıydılar, senin gelinindir" der. Celkıldek'in cenazesini de getirirler tabi. Cenazeyi gömdükten sonra kağanın babası gelinine konak yaptırır. Kız konakta kalır; fakat düşmanlar peşini bırakmaz, "bu kadın bu kadar cesur, Celkıldek de çok cesurdu. Bundan doğacak çocuk bizim kökümüzü kurutur. Muhakkak bu kadını öldürmemiz lazım" derler. Kadın da hamiledir. Bir zaman sonra bir düşman, konağın penceresinden girip kadını yatağında öldürür. Karnındaki çocuğu da karnını yarıp alıp kaçar. (KK: 152).

1. 3. Ahmet Batır

Zamanın birinde bir köyde Ahmet adlı biri yetişir. Delikanlının ailesi yoksuldur. Babası tek işi araba koşmaktır, anası da ev kadınıdır. Kendisi de eli boş, köyde gezer. Bir gün kağan harp ilan eder. Tabi bu da yetişmiş delikanlıdır. Arkadaşlarına, "bak kağanımız harp ilan etmiş. Dağılın. Biz de gidip bir şeyler yapalım, hazırlık yapalım, harbe gidelim" der. Hazırlık yapıp orduya katılacak, asker olacaklardır. Ahmet, eve gelir. Gecenin bir yarısı elinde bir çekiçle babasının koştuğu at arabasını tamir etmeye, ata eğer yapmaya uğraşır. İhtiyar babası uyanır. Hanımına "bizim deli

uyanmış, bir şeyler yapmaya uğraşır" der. Bu kez ikisi de kalkar, bakar çocuk bir şeyler yapmaktadır. "Oğlum ne yapıyorsun sen?" diye sorarlar. Oğlan, "ne yapacağım baba, kağan harp ilan etmiş, harbe gideceğim, eğer yapıyorum ata" der. "Oğlum sen bırak onu, benimle gel" der. Babası alır Ahmet'i, doğduğu zaman babası kıyafet hazırlatmıştır oğluna, askere giderse giyinmesi için. Sandığın başına gelirler. Ahmet bakar ki, sandıkta eğeri, kıyafeti, her şeyi var. Babası, "oğlum, bunlar senin kıyafetin" der. Ayrıca oğluna çayıra gitmesini, yılkıcılara "Ahmet Batır'ın bir gök atı varmış, onu bana gösterin" diye söylemesini ve o atı almasını tembihler.

Ahmet Batır, gider. Dokuz tane yılkıcı vardır. Bu ata bakan yılkıcılar ikiye ayrılmış; yarısı urganın bir ucunu tutar, diğer yarısı öteki ucunu. Gök dönene sararlar, ama atı zapt edemezler. Ahmet Batır, sonunda ata biner, sonra orduya katılır. Orduya katılır, ama babası kendisine daha önce tembih etmiştir. "Oğlum, şimdi gideceksin, orduyu göreceksin, ordu çadırdadır, çadırı göreceksin, ama orduya katılmayacaksın. Ayrı bir çadır kur kendine, tek çadır. Sana gelip sordukları zaman yolcuyum, de. Harbe doğrudan girme. Ne zaman ki harp başlar, kağan sıkıştığı zaman onu kurtar. O zaman sen muteber olursun." demiştir. Bu yiğit gider, aynı babasının dediği gibi "ordu buradaysa, çadırı şuraya, bayıra kurayım" der.

Bir asker onu görür; gidip kağana "şurada ayrı bir çadır var" der. Kağan "gidin bakın, neyin nesidir" diye emir verir. Gelip bakarlar, sorarlar, Ahmet Batır "ben yolcuyum" der. Harp başlar. Orada bir göl varmış. Cenk başladığı zaman kağanın etrafını düşman askeri sarar. Çarpışırlar ama düşman askeri üstün gelir. Kağan da kaçar göle doğru, atıyla birlikte göle girer. Ahmet Batır, bakar ki karşıdan, kağan sıkışmış. Kağanın üzerine vardığında hemen ona kendi atını verir. Kağanın atı da zamanında manda sütüyle beslenmiş. Suyu seven bir hayvanmış sudan çıkmaz. Kağan, Ahmet Batır'ın atına bindiğinde at sudan fırlayıp çıkar. Kağan, düşman askerini yara yara kurtulur. Ahmet Batır da kağanın atına biner. Oradaki düşmanları hallettikten sonra gelir kağanla buluşur. Harbi kazanırlar. Kağan "adın ne senin?" diye sorar, o da "Ahmet" der. Kağan, "Ahmet, oğlum, evde bir kızım var, adı Zarvek. Kızım senindir. Sen benim damadım olacaksın" der.

Yolda dönerlerken bir yerde bir zengin kişi önlerine geçer, "kağanım, gel misafirim ol, ordu da misafirim olsun" der. Misafir olurlar. Yemekten sonra bal ile içki dağıtılır. Kağan sarhoş olur. O

zengin kişinin bir oğlu varmış, adı Temir. Ahmet'in babası da buraya gelmiştir. Babası, Ahmet'e "oğlum, kağan seni kendine damat edindi, ama şimdi vazgeçip kızını Temir'e verecek. Ona haddini bildir" der. Aradan zaman geçer. Kağan, kızını Temir'e vermeye karar verir. Temir, kızı almaya cesaret edemez. Ahmet de kızı kaçıracaktır. Bir gün Ahmet, kağanın verdiği Arap atla gelir. Kızın kaldığı sarayın kapısında bekçiler vardır. Gürültüyü duyunca bekçiler uyanır. Ahmet, hızlıca kızı atın terkisine alır, kızı kaçırır. Epey bir yol gittikten sonra gündüz olur. Gündüz olduğu zaman kıza; "baban arkamızdan asker salmıştır bir bak" der. Kız arkaya dönüp bakar, ama tek bir şey gelmektedir, ne olduğu belli değil. At mı, araba mı, adam mı ne olduğu belli değil. "Ahmet, arkadan bir şey geliyor ama ne at olduğu belli ne araba olduğu belli ne adam olduğu belli, acayip bir şey. O gelene Alay Batır derler" der.

Kız başlar ağlamaya, "Allah'ın belası! desene" der. Ahmet Batır, "ağlama Zarvek ağlama, gözyaşına yazık olur. O bize bir şey yapamaz" der. Yetişir gayrı arkadan gelen. Zarvek, "Ahmet, dur" der. Ahmet durur. Kız, "hamle yap" der. Alay Batır, "Zarvek'i götüreceğim" der ve oku, yayı kurar. Bir ok atar, Ahmet'in kalkanına gelir. İkinci oku atar ama isabet ettiremez. Üçüncü oku atar, yine isabet etmez. Bu kez Ahmet'e sıra gelir. Ahmet bir ok atar, atın dizine vurur, ikinci oku atar, Alay Batır'ın sağ eline vurur. Ahmet Batır, "üçüncüsünü atarsam seni öldürürüm. Bu yarayla git kağana söyle, bana kırk asker ile bir miktar para göndersin, o kağanın içinde kaldığı göle ben bir saray kuracağım, Zarvek ile de orada evleneceğim" der. Alay Batır geri dönüp gelir, kağana, "Ahmet'in hakkından gelinecek gibi değil, sen ona para göndereceksin, kırk asker göndereceksin, seni kurtardığı yere saray yapacakmış. Zarvek'le orada evlenecekmiş" der. Kağan, kırk asker ile para gönderir. Ahmet Batır, oraya bir saray yapar ve orada yaşamaya başlar. Aradan bir zaman geçer. Bir ihtiyar gelir kağana, "Sen Ahmet'i öldürmek istiyormuşsun. Ben Ahmet'i öldürürüm" der. Kağan, "nasıl yaparsın?" diye sorar. İhtiyar, "ben ne yapar eder, onu öldürürüm" der. Kağan da, "eğer Ahmet'i öldürürsen sana mükâfat veririm" der. İhtiyar, çıkar gelir Ahmet'in sarayına. İhtiyar, "bir, iki, üç, dört" deyip çıkıp gider. Ertesi gün gene gelir, aynı şeyleri söyler ve gider. Sonra askerler şüphelenmeye başlar bu durumdan. İhtiyar sihir yapmıştır. Ahmet göle düşünce Zarvek de kendini göle atmıştır. İkisi birlikte ölürler. (KK: 152).

2. EFSANE

"Sonra tavşan yaşı başlar. Her şey hızlı geçer"

Toplumsal belleğin inanç bağlamında en önemli sözlü ürünlerinden biri olan efsaneler geçmişten günümüze kuşaklar boyunca aktarıla gelmiştir. Efsanelerin belirli bir anlatıcısı yoktur. Olağanüstü dini özellikleri yansıtan efsaneler, tarihsel süreç içerisinde değişim-dönüşüme uğramıştır. Kırım Tatarlar arasında sözlü sanatın bu ürünüyle ilgili derlenen az sayıda örnek vardır:

2. 1. Ay ile Güneş

Güneş, güzelliğinden dolayı kabına sığmaz bir halde övünen, pek kibirli, gururlu bir kızmış. Gökyüzünde parlayan bütün yıldızlar ona âşıkmış ve hasretle onun yolunu gözlerlermiş. Lakin gururlu bu kız, yolunu gözleyenlerin çok olduğunu görünce daha da gururlanır, daha da kibirlenir, kıvancından, sevincinden gözlerinden gurur alevleri saçmaya başlarmış. Bu aleve ateşe dayanamayan yıldızlar yanıp kül olurlarmış. Güneşin doğmasıyla birlikte yok olurlarmış. Buna rağmen yıldızlar, güneşe olan aşklarını, sevgilerini göstermek için kendi vücutlarını parça parça ederlermiş. Bazen hasretinden, sevgisinden o kadar sararıp solarmış ki güneşin kendisini de onu görünce yalandan yüzüne bir bulutu perde edip onun arkasına saklanırmış.

Bir gün ay, güneşle görüşmeye gitmiş. Güneş ayın güzelliğini görür görmez ona âşık olmuş. Birden bire kalbi oynamaya başlayan âşık, ayın kendisinden daha güzel olduğunu görmüş ve düşünceye dalmış. Sonunda aya bakıp; "eğer beni gönülden seviyorsan yüzündeki kara benini tırnağınla koparıp bana ver. Ben onu avucumda görmek istiyorum" demiş. Ay hiç düşünmeden sevgilisinin emrini, isteğini yerine getirmiş. Tırnağıyla yüzündeki kara beni koparıp güneşe vermiş. Vermiş ama ayın yüzü kan gölüne dönmüş. Bunun üzerine güneş kahkahayla gülerek ayın fedakârlığına karşı cevap olarak, "senin bütün güzelliğin bu bendeydi; onu da ben koparttım. Şimdi dünyanın en güzeli benim" demiş. Güneşin bu sözleri ayı şaşırtmış. Yüzünden akmakta olan kan, yüzünde olduğu gibi o halde katılaşıp kalmış. İşte o zamandan beri ayın yüzü lekelidir. Ay ondan sonra oradan ayrılıp güneşten uzaklaşmış. Onu bir daha görmek istememiş. Güneş, yaptığı hileye pişman olmuş. Sonra ayı ne kadar yanına çağırmışsa da cevap alamamış. İşte bu yüzden güneş çıkınca Ay yüzüne perde çeker, parlak sima-

sını soldurup yok olur. Ay bir daha güneşe yüzündeki lekeyi göstermek istememektedir. (Kırım Postası, 2009: s. 35, s. 25).

2. 2. Arzı Kız

Zamanın birinde bir köyde yaşayan bir ağanın tek bir kızı varmış. Bu kız çok güzelmiş. O yüzden pek çok taliplisi de varmış kızın. Kimsede gönlü olmayan Arzı Kız, bir gün çeşme başında komşu köyden yiğit bir delikanlıyla karşılaşmış. Birbirlerine âşık olan iki genç, köydeki coşkulu nişan töreninin ardından düğün hazırlıklarında başlamışlar. Bir tüccar, Arzı Kız'ı görünce onu kaçırıp saraya satmayı planlamış. Düğün günü tüccar ve adamları Arzı Kız'ı kaçırmışlar ve tekneye bindirip Karadeniz'de yola koyulmuşlar. Arzı'nın çığlıklarını duyan köy halkı ve nişanlısı çeşme başına geldiklerinde Arzı Kız'dan geriye sadece su testisi kalmıştır. Kaçırılan Arzı Kız, İstanbul'da ağırlığınca altın karşılığında satılmış ve sarayda padişahın huzuruna çıkarılmış. Artık Arzı Kız için hasret ve hüzün dolu günler başlamış. Vatan hasretine dayanamayan Arzı Kız, bir gün sarayın denize bakan kulelerine çıkıp kendini denize bırakmış. O akşam, Arzı Kız deniz kızı olmuş. Her gece köyünün kıyılarına çıkıp yürekten bir "ah" çekermiş. (KK: 132).

2. 3. İbrahim Ethem

İbrahim Ethem, ipek yataklarda, altın tahtlarda yaşarmış, fakat sadece Allah'ı düşünürmüş. Bir gün sarayın çatısından bir tıkırtı gelmiş. Çıkıp bakmış, bir adam çatıda dolaşıyor. "Ne arıyorsun?" diye sormuş adama. Adam da "devemi arıyorum" demiş. İbrahim Ethem, "yahu çatıda deve ne arar" demiş. Ertesi günü makamında otururken o çatıda gördüğü adam iki üç tane bavulla gelmiş. Kapıcılar sokmak istememişler, İbrahim Ethem adamı tanımış, "bırakın gelsin" demiş. Adam, "şu bavullarımı kervansaraya bırakayım" demiş. İbrahim Ethem hazretleri demiş ki "burası kervansaray değil, benim sarayım" demiş. Adam, "bu kimden kaldı sana?" diye sormuş. O da "babamdan" demiş. "Babana kimden kaldı?" diye sormuş. İbrahim Ethem de "dedemden ama dedemden öte tarafı yok" demiş. Adam "biri gelip biri giderse bu kervansaraydan başka bir şey değildir" demiş. Adam çıkıp gitmiş. Gidince İbrahim Ethem bunun peşinden koşmuş. Yakalayıp "kimsin sen?" diye sormuş. Adam "zamanın Hızır'ıyım" demiş. Ondan sonra İbrahim Ethem hazretleri sarayına dönmüş, her şeyi bırakıp bir ormana gitmiş, bir mağaraya kapanmış. Her gün gidip odun topla-

mış. Odunun yarısıyla yiyecek almış, yarısını da sadaka olarak dağıtmış. Ondan sonra zamanın büyük âlimi olmuş. (KK: 192).

2. 4. İnsan Ömrü

Allah, önce Adem Baba'yı, ondan sonra bütün mahlukları ve hayvanları yaratmış. "Gelin, size ömür vereceğim" demiş. Toplanıp gelmişler. Tavşan, hızlı koşuyor ya, koşarak gelmiş. Allah tavşana, "sana otuz sene ömür verdim" demiş. Tavşan düşünmüş, "yok, olmaz. Bana kartal düşman, atmaca düşman, avcı düşman, köpek düşmandır. Bütün ömrüm kaçmakla geçiyor. Otuz senelik ömre dayanamam" demiş. O zaman Allah; "o zaman on beş sene verdim" demiş. Yani bir kaza olmazsa, bir avcı vurmazsa bir tavşanın ömrü on beş senedir.

Sonra eşek gelmiş. Allah, eşeğe demiş ki; "sana otuz sene ömür verdim". Eşek düşünmüş, "yok, olmaz. Değirmene benim sırtıma çuvalları koyup giderler. Ormana, odun kesmeye beni götürürler ve ağaç yüklerler. Üstelik bir de binerler sırtıma. Ben otuz sene bu derde dayanamam" demiş. Allah, "o zaman on beş sene verdim" demiş. Yani bir eşeğin de ömrü on beş senedir kaza falan olmazsa.

Eşeğin ardından yılan gelmiş. Allah; "sana da otuz sene ömür verdim" demiş. Yılan düşünmüş, "yok, bende el ayak yok, bütün ömrüm sürünmekle geçiyor. Otuz sene bana çok. Üstelik çok düşmanım var" demiş. Allah, "o zaman on beş sene verdim" demiş. Yılanın da ömrü 15 senedir.

Yılanın ardından Âdem Baba geliyor. Allah, Âdem Baba'ya da, "sana otuz sene ömür verdim" demiş. Âdem Baba, "yok, ben evleneceğim, barklanacağım. Çoluk çocuk yetiştireceğim. Otuz sene bana yetmez" demiş. Allah, "Dur bakalım; on beş tavşandan kaldı, on beş eşekten kaldı, on beş yılandan kaldı, etti 45. 30 da ben verdim 75 oldu" demiş. İnsanoğlu ilk 30 senesinde çok güzel eğlenir, gezer, tozar. Bu arada evlenir, çoluk çocuk olur. Fakat Allah'ın verdiği ilk otuz yıl biter. Sonra tavşan yaşı başlar. Her şey hızlı geçer, karısından korkar, etrafından korkar, tıpkı tavşan gibi. Sonra eşek yaşı başlar. Çocuklar büyür, evlenmek ister, iş sahibi olmak ister. Bunlar için eşek gibi başlar çalışmaya. Çalış babam çalış, çalış babam çalış. Tam rahat edeceği zaman eşek yaşı biter, yılan yaşı başlar. El ayak tutmaz, sürünür. İnsan ömrü de böyledir. (KK: 192).

3. MASAL

"Erte erte zamanda
Işığı börtü zamanda
Kadının kızı kadı ekende
Dibine togay cadı ekende"

Somut olmayan kültürel miras sözle kulaktan kulağa aktarılan dinamik bir yapıya sahip deneyimsel ve canlı bir unsurdur. Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlev gören dille birlikte sözlü anlatımlardan biri de masallardır. Masalların en önemli aktarım araçları dil ve gözdür. Hızla kentlileşen toplum içinde kent yaşamına ayak uydurmak zorunluğunda olan ebeveynler sözlü kültürü bir sonraki kuşağa aktarmakta zorlanmaktadır. Bu durum, Türkiye coğrafyası içinde yaşayan bütün diasporik topluluklar için de geçerlidir. Farklı bir coğrafyaya göç eden ya da göç etmek zorunda kalan Kırım Tatarları da dille aktarılan bu mirası yaşatmakta zorlanmışlardır. Geleneğin taşıyıcısı olan kuşakların yavaş yavaş kaybolması, başka bir deyişle mirasın taşıyıcı unsurunun kalmaması, kimlik oluşumu bağlamında genç kuşağın bilgi dağarcığının eksik kalmasına yol açmaktadır. İşte bu noktada genç kuşakların kültürel kimlik oluşumunu sağlayacak başlıca unsurlardan biri de onlara aktarılan masallardır. Kırım Tatarları arasından derlenen birkaç masal aşağıda verilmiştir:

3. 1. Sırlar

Gülistanı nezaket, goncayı bağı zarafet, sergüzeştler söyledikçe, damla damla tat verir nezaket. Küçük yaşta çıktım diyara, postu serdim bir kenara, sonra sordum bir ihtiyara, yoktur dedi çiftçilikten âlâ. Aldım çifteyle öküzü, kaybettim geceyle gündüzü, çift sürerken öldürdüm öküzü, ne çift kaldı ne sabane. Günlerden bir gün tömbeki çoğaldı, kalmadı tütün, çarşıya bekçi oldum, çarşı yandı büsbütün. Duman çıktı havaya, yanıldım yakaladım, bir çırak aldım, kibardır hatır, çarşafsız yorganda yattım. Memleketin birinde gayet tanınmış zengin bir eşraf varmış. Bunların bir de oğlu varmış. Ailesi "oğlum gel seni evlendirelim" demiş. Oğlan evlenmek istemezmiş. Babasını başından savmak için "al bana padişahın kızını, evleneyim" demiş. Babası düşünmüş, taşınmış, insanlara akıl danışmış. En son "gidip padişahtan kızını isteyeyim" demiş. Padişah da onu tanıyormuş, tabi adam bilindik bir adam. Padişaha "haddim olmayarak padişahım, böyle böyle oldu, oğlum

en sonunda al bana padişahın kızını, evleneyim dedi" demiş. Padişah "oğlanın hakkıdır. Oğlanı bir de ben göreyim" demiş.

Babası oğlana durumu anlatmış. Oğlan da çaresiz gitmiş padişahın huzuruna. Padişah bakmış, yakışıklı güzel bir oğlan. Demiş ki "evladım, bir dileğim var; onu yerine getirmezse kimseye kızımı vermem". Oğlan çaresiz, "nedir dileğiniz" demiş. O zamanlar otobüs, tayyare yok, her şey kervanla… Padişah "buradan altı ay uzaklıkta bir memleket var. Bir adam her pazar çıkar bir elması eline alır, 'bu elmas satılıktır' der. Herkes fiyat verir. Saatine bakar. Adamlardan altın toplar, havanın içine koyup toz haline getirip üfler, toz dağılıp gider. Bunun sırrını öğren gel, vereceğim sana kızımı" demiş. Oğlan, babasına durumu anlatmış, fakat babası, "oğlum bu zor iş, olmaz" demiş. Oğlan da, "baba sen istedin bunu, ben istemedim. Ben gidip öğreneceğim" demiş.

Oğlan, altı ay boyunca yolculuk yapmış ve sonunda o memlekete varmış. Beklemiş, tam pazar olduğu gün varmış, bakmış. Padişahın dediği gibi adam çıkıyor bir masanın üstüne, elma kadar bir elması göstererek "ey ahali, bu elmas satılıktır" diyor. Saatine bakıyor, fiyatını bulmadı, kızıyor adamlarına, "verin altınları" diyor. Tokmakla havanı koyuyor, elması dövüyor, dövüyor, alıp eline bir hoh çekip üfleyip gidiyor. Sonra evine gidiyor. Oğlan da bunu takip etmiş, biraz çarşıda gezmiş, sonra hava kararınca gidip adamın kapısını çalmış. Oğlan, "tanrı misafiriyim" diyerek içeri girmiş. Yemişler, içmişler, sohbet etmişler. Oğlan, durumu anlatmış; padişahın isteğini bildirmiş adama. "Sizin bu elması toz yapıp üflemenizin sırrını söylerseniz ben de memleketime gidip evleneceğim" demiş. Adam, "oğlum, benim de bir dileğim var; sırımı ancak öyle paylaşırım" demiş. Oğlan sormuş, "nedir efendim dileğiniz?" Adam, "buradan altı aylık uzak bir memlekette kahveye gelen kör bir adam, kahvenin dolu zamanı

‘ey ahali, tokatı okkalı, bileği kuvvetli bir adam yok mu?’ der. Her gün ensesine bir tokat vurdurur, sonra çıkarır bir tane altın verir. Bunun sırrını öğren, sonra gel ben sana sırrımı vereyim” demiş.

Oğlan çıkmış yola. Yağmur, kar, en sonunda o memleketi bulmuş, adamın dediği kahveye gitmiş. Oturmuş bir kenara. O kör gelmiş, “ey ahali, yok mu tokadı kuvvetli, bileği güçlü bir adam?” demiş. O sırada iri yarı bir adam çıkmış, arkasına geçip bütün kuvvetiyle adamın ensesine tokat vurmuş. Kör başını sallamış, “olmadı” demiş. Çıkarıp cebinden bir altın vermiş. Oğlan, körü takip edip evinin kapsını çalmış. İçeri girmiş, yemekler yenilmiş, sohbetler edilmiş. Oğlan, başından geçenleri bir bir anlatmış ve adama sırrını sormuş. Adam, “oğlum, çok güzel amma benim de bir dileğim var” demiş. “Buradan altı aylık bir memleket var. Orada bir adam her sabah namazında koşar minareye, güle güle çıkar, sonra ağlaya ağlaya iner. Bu adamın sırrını öğren, bana söyle, ben de sana sırrımı söyleyeyim” demiş.

Oğlan çıkmış yola. Altı ay sonra varmış o adamın memleketine. Sabah erkenden caminin yanına gitmiş, adamın evi de camiye yakınmış. Adam aynı şekilde güle güle caminin minaresine çıkmış, çevreye bakmış, bir şey göremeyince ağlaya ağlaya inmiş. Oğlan, başından geçenleri adama bir bir anlatmış. “Sırrınızı söylerseniz ben de evlenip muradıma ereceğim” demiş. Adam, “ah evladım, mesut olmanı çok isterdim ama benim de bir dileğim var” demiş. “Falanca memlekette ayakkabıcı bir adam var; her sabah eşeğe biner, bütün gücüyle eşeği döver, ‘akıllandın mı?’ der. Adam kimseye aldırmaz, her sabah eşeği döver. Sonra dükkânına girer. İğneleri sokarken güler, çıkarırken ağlar. Bunun sırrını öğrenirsen ben de sana sırrımı söylerim” demiş.

Oğlan çıkmış yola. Adamın dediği memlekete gelmiş. O adamın dediği gibi, adam eşeği dövüyor. Oğlan yanaşmış, derdini anlatmış, “bütün iş sizde bitiyor, siz bana sırrınızı söylerseniz ben de evlenip muradıma ereceğim” demiş. Ayakkabıcı, “mademki evladım iş bende bitiyor, sırrımı söyleyeceğim. Ben de senin yaşlarındaydım. Bu dükkânda çalışıyorum o zaman. Esnaf arkadaşlar, ‘hadi Mehmet, evlensene’ falan diyorlar. Bunlar bana bir tane hanım buldular, baktım güzelce. Yalnız böyle soğuk gelen bir şey oldu, ama razı oldum, hanımla evlendik. Hanımım her şeye itaat ediyor, fakat ‘buyur yemek yiyelim’ dediğim zaman ‘ben tokum’ diyor. İlk günlerde ben bunu yeni evli olmama bağladım. Bu husus devam

edince ondan şüphelenmeye başladım. Akşam oldu yattık, ben uyur gibi yaptım, fakat uyumuyordum. Gece tam on iki oldu, saat çaldı. Hanım kalktı; sağına soluna baktı, bana da baktı ve uyuduğuma kanaat etti. Evin kapısını açtı, çıktı. Sokak kapısının açıldığını duydum ve hemen kalktım, bunun peşine düştüm. Bizim evden sağ tarafa gidersen mezarlığa doğru gidiyor, hanım da o yana doğru gitti. Ben de arkadan takip ettim gece karanlıkta. Yakın bir yerden onu gözetlemeye başladım. Baktım yeni kazılan, yeni gömülen bir mezarı kazmaya başladı, cadı gibi oldu. Ölüyü çıkardı, ciğerlerini yedi. Sonra eski haline döndü. Ben kaçıp korkudan yatağa girdim, uyuyor gibi yaptım. Benden sonra kadın geldi. Eski haline dönmüş. Geldi, baktı uyuyor muyum, diye. Sonra yattı. Bir iki gün geçti, gördüklerimi kendisine anlattım. 'Vay melun, beni takip mi ettin!' dedi. Bana sihir yaptı, beni köpeğe çevirdi. Sokağa attı. Günün birinde bir kızın yardımıyla tekrar insana döndüm. Kız bana bir su verdi, bu suyu kadının üzerine serpmemi tembihledi. Gittim, suyu kadının üzerine serptim, eşeğe döndü. O gün bugündür her gün üzerine biniyorum. Bir güzel dövüyorum, 'akıllandın mı?' diyorum, eşek tekme atıyor. Baktım olmuyor, sonra tekrar o kıza gittim. O zaman kız bana iki tane tığ verdi. Bunları eşeğe saplarsam eşeğin öleceğini söyledi. Böylece kadından kurtuldum. Tığları sokarken öldüğünü hatırlayıp seviniyorum, onunla evlendiğim zaman aklıma gelince de ağlıyorum. Benim sırrım budur" demiş.

Oğlan bu sırrı öğrenince geri dönüp o minareye çıkan adamı bulmuş. Öğrendiği sırrı ona anlatmış. Adam da başlamış sırrını anlatmaya; "oğlum ben de senin yaşlarındaydım, tam evlenme zamanlarımdı. Bu caminin de imamıydım. Bir gün sabah ezanını okumaya çıktım minareye. Minarenin üstüne zümrüdü anka kuşu konmuş. İri bir kuştu. Gençlikte var ya, 'acaba uçar mı, uçmaz mı?' dedim. Minareden uzandım ayağını tutar gibi oldum, kuş da benim elime sarılır gibi oldu, ama kuş havalandı. Bütün gün böyle gittik. Kuş bir yerde alçaldı, ben de indim. Bir de baktım ki, iri yarı bir Arap, elinde tepsi, su, biraz da ekmek var. Böyle etrafına bakınıyor. Ben de saklandım bir mezarın arkasına. Kimse olmadığının farkına varınca büyük bir mermer taşı çekti ve bir mezar açıldı. Aşağıda bir çığlık duydum; 'yapma, etme. Babama söyleyeceğim seni. Rezil edeceğim, astıracağım' diye. Arap gittikten sonra kalktım şehre gittim. Bir hana girdim, yattım orada, fakat gündüzleri çarşıyı pazarı geziyorum, akşam gelip yatıyorum. Birkaç gün sonra bir saray gördüm, bütün duvarları ise insan kellesindendi. Hayret

ettim. Döndüm hana, hancıya sordum. Hancı; 'o bizim padişahımızın evi. Bir tane kızı var ama bu kız kayboldu. Oğlu da yok. Kim kız ile evlenirse memleketin padişahı o olacak. Padişahın bütün varının yoğunun varisi olacak. Onun için padişaha kızını bulmak için gidiyorlar. Bulamayınca da bunların kafasını kesip duvar yapıyor' dedi. Ben de kalktım, padişaha durumu anlattım, kızın yerini gösterdim. Arap'ı idam ettirdi, beni de damat yaptı kendine. İki çocuğum oldu. Padişah ölünce padişah ben oldum. Bir gün canım sıkıldı. Gezerken mezarlığa doğru gittim. Bir de baktım ki beni bırakan kuş ağacın tepesinde. 'Acaba uçar mı, uçmaz mı?' dedim. Gittim, kuşun ayağını tutar gibi oldum. Kuş elime sarılır gibi oldu. Bütün gün uçtu ve minarenin tepesine getirip bıraktı beni. O yüzden her sabah minareye çıkarken 'kuş gelmiştir' diye sevinçle çıkıyorum, kuşu göremeyince de ağlıyorum. Benim sırrım budur" demiş.

Bunu öğrenen oğlan hemen dönmüş, ensesine tokat attıran körü bulmuş. Duyduklarını anlatmış. Kör, başlamış anlatmaya; "Ben de bundan 20 sene evvel senin yaşlarında bir delikanlıydım. Benim tokat yiyip de çıktığım kahveye çıkıyordum, gençtim. Bir gün kahvede oturuyordum, bir derviş geldi. Kahveciyle bir şey konuştular, sonra kahveci beni çağırdı; 'gel oğlum, bak derviş babanın bir işi var, onunla git' dedi. Dervişle yola çıktık. Sonra 'bir yere gideceğiz. Sakın konuşma orada. Ben okuyacağım sen ise amin diyeceksin' dedi. Pazardan kırk tane katır aldı derviş. Kırk katırı taktık peşimize, yamaç bir yere geldik. Dağın bir yerinde derviş, 'artık başlıyoruz' dedi. Derviş okumaya başladı, ben 'amin' diyorum, dağ böyle çatırdamaya başladı. Bir kapı açıldı, fakat kapının bir sağında bir solunda iki tane aslan var. Derviş okuyunca aslanlar taş kesildi. İçeri girince güzel bir kız yere düştü ve göğsü açıldı. Göğsünden bir kafes, küçük bir kanarya kuşu çıktı. Kuş yarıldı, içinden parlak bir şey çıktı. Derviş onu aldı. İşimiz bu kadardı, bitti.

Her tarafı zümrüt, altın doluydu mağaranın. Kırk katırın her tarafına, semerlere, torbalara doldurduk altınları. Ondan sonra çıktık oradan. Derviş; 'oğlum burada işimiz bitti. Yirmi katır senin, yirmi katır benim' dedi, bölüştük. Ayrıldık. Kuşun o yüreğinden çıkan beyaz şey aklıma geldi. Katırları durdurdum, hemen dervişin ardından koştum. Kuşun yüreğinden çıkan şeyi istedim. Altın yüklü katırların hepsini verdi. İnadım tuttu, o parlak şeyi istedim. O zaman o parlak şeyi çıkardı, gösterdi. İki gözüm kör oldu ışığın-

dan. Derviş, kırk katır altını da mücevheri de bana verdi, enseme de bir tokat attı. Pişmanlığımdan dolayı dervişi aradım yıllarca. Bulursam gözlerimi açtıracağım. Her gün enseme tokat attırıyorum, dervişin tokadının şiddetini bildiğim için. Benim sırrım da budur" demiş.

Oğlan dönmüş, elmas tozunu üfleyen adamın yanına gelmiş. Olanları anlatmış. O adam başlamış anlatmaya; "Ben de senin yaşlarındaydım. Babam memleketin en zenginiydi fakat benim etrafımda kırk tane arkadaşım vardı. Paraları har vurup harman savurduk. Bir kuruş kalmadı. Fakat babam ölmeden bana dedi ki, 'şayet ben ölürsem bu bütün varlık sana kalacak. Sen elindeki varlığı bitirirsen köyde bir ev var. Orada bir çengel var. Ona buna rezil olmaktansa o çengele kendini as, ben de sana bütün hakkımı helal ederim. O çengele kendini asmazsan hakkımı helal etmem' dedi. Beş parasız kalınca gittim o eve. Babamın isteğini yerine getirecektim. İpi boynuma doladım. Sandalyeye bir tekme vurdum fakat birden aşağı düştüm. Babam bütün hazineyi tavana koymuş. Onlar da yere saçıldı. Hepsini topladım, eve getirdim. Eski arkadaşlarımdan intikam almak için her pazar 'bu elmas satılık' deyip de havana koyuyorum, dövüp toz haline getiriyorum. Bunlar kahrından ölüyorlar, bize verseydi keşke diye. Benim sırrım da budur" demiş.

Oğlan hemen dönmüş memleketine. Bütün bu olanları padişaha anlatmış. Padişah kızını oğlana vermiş. Masal da burada bitmiş. (KK: 192).

3. 2. Kap Altında Kurtga

Erte erte zamanda, ışığı börtü zamanda, kadının kızı kadı ekende, dibine togay cadı ekende, kaplı kuplu bakalar, kanatlandı uçmağa, karasuyun balığı, kimi tuttu kaçmağa, o zaman ki or eken caşları zor eken, kızları pıçak çeken, abagayları kasap çeken, kat kat katlama, katlama nağşık, ertegeye başlayık… Bir ayı varmış. Bu ayı bir eve gelmiş. Bu evde bir kartnan[1] bir de kurtga[2] yaşarmış. Kendilerinden başka kimseleri de yokmuş. Bir gün onlara bir ayı musallat olmuş. Ayı geldiği zaman kartnan kurtga bir ağızdan bağıra bağıra "*gur gur ede ede, ayağında muşıgır mır mır ede ede, kapartında tassavke tasur tusur ede ede, uyandığında gök bora mı*

[1] Dede.
[2] Nine.

mı ede ede, ayağında alteşgı ma ma ede ede" derlermiş. Ayı önceleri bu bağırtılardan korkmuş kaçmış. Sonra ayı bunlardan korkmaz olmuş. Bu sefer ihtiyar adam "git bir keçiyi ver bari ayıya" demiş. Ayı keçiyi alıp yiyip gitmiş.

Ertesi gün gene gelmiş. Aynı olayı devam ettirmeye başlamışlar. Gene ihtiyar "git bir keçi daha ver" demiş. Ayı keçinin birini daha alıp gitmiş. Ertesi gün bir daha gelmiş. Bu durum böyle günlerce devam etmiş. Altı keçi gitmiş. Altı keçi gittikten sonra ihtiyar "bu sefer ineği ver" demiş. Kadın ineği de vermiş ve ayı ineği de alıp gitmiş. En sonunda ayıya evde kediye kadar her şeyi vermişler. Kediyi de aldıktan sonra kala kala geriye bir kartnan kurtka kalmış. Kurtga kurnaz çıkmış. Kartgaya "Sen ayıya bak ben evde kalayım" demiş. Ayı ihtiyarı da yedikten sonra eve gelmiş. Eve gelmiş ama bakmış kimse yok. Kocaman bir tane tencere varmış. Kadın tencerenin altına saklanmış. Ayı da gelmiş tencerenin üstüne oturmuş. Kadın altta ayı üstte, bu sefer kadın bunalmış. Bunaldığı zaman uzun bir hıçkırık atmış aşağıdan, ayının ödü patlamış ve ölmüş. Kadın da kendini kurtarmış. (KK: 152).

3. 3. Bey Oğlunun Avı

Beyin oğlu ava çıkmış. Bir canavar (kurt) vurup beldesine gelince canavarı beldenin meydanına atmış. Bütün şairleri toplayıp "Buna bir beyit yazana sırtımdaki şu kürkü vereceğim" demiş. Oradaki şairlerin hepsi birer beyit söylemiş, ama bey oğlu o beyitlerin hiçbirini beğenmemiş. Bu sırada oradan geçmekte olan bir delikanlı merak edip kalabalığın yanına varmış. Yanındakilere "Ne oluyor burada" deyince oradakilerden biri durumu anlatmış. Durumu öğrenen delikanlı "Durun" demiş, "ben de bir beyit söyleyeyim" deyip başlamış canavarın ağzında bir beyit söylemeye:

"*Ben aytarım,*
Dağdaykende böreydim,
Taylığıma taylı diye cereydim,
Duman idi şabuğum,
Bulut idi çabuğum,
Kağan oğlu demeyin,
Bey oğlundan daha iyiydi benim rahatım."

Bu beyit bey oğlunun pek hoşuna gitmiş. Hemen hediye olarak kürkünü delikanlının omuzlarına bırakmış. "Tamam" demiş,

"bu senin, hadi yolun açık olsun". Böylece delikanlı kürkü alıp yola koyulmuş. (KK: 47).

3. 4. Ayı Oğlu Dev Ali

Dağ mıntıkasında köylü bir kız varmış. Odun toplamak için dağa çıkmış. Ayı kaçırmış kızı. Bir zaman beraber kalmışlar; fakat aradan bir zaman geçmiş, kız kaçıp köye gelmiş. Gelmiş ama hamile gelmiş. Gelince de doğum yapmış. Kızın babası doğan bebeğe Ali adını koymuş, ama ona "Ayı Oğlu Dev Ali" diyorlarmış. Kuvvetli yetişmiş çocuk. Zaman geçmiş, çocuk yavaş yavaş gelişmiş, büyümüş. Büyüdüğü zaman dağdan odun getirmek için dağa çıkmış. Dedesi demiş çocuğa; "Oğlum git biraz odun getir". "Nasıl getireceğim", "Getir mutlaka". Dağa çıkmış, başlamış odun toplamaya. Odun kesecek, odun toplayacak ama bir ayı gelmiş. Ayı geldiği zaman, çocuk da zaten ayı gibi güçlü ya, ayıyı yenmiş. Ayıyı yendiği zaman ayıya "git bana on tane ayı topla gel" demiş. "Bu odunları sarının getirelim", demiş. Ayılara odunları sarmış, onlar da getirmişler. Köy meydanına indiği zaman tabi millet şaşırmış. On tane ayı sırtlarında odun yüklü, köye inmiş. Herkes "aman bu çocuk çok fena olmuş" demişler. Ayı Oğlu Dev Ali, memlekette nam salmaya başlamış. Ondan sonra aradan zaman geçmiş. Anası ölmüş, dedesi ölmüş. Ayı Oğlu Dev Ali kalmış. "Gayrı bunu biz köye ya reis yapalım ya muhtar yapalım" demişler. Öyle de yapmışlar. Böylelikle Ali Oğlu Dev Ali köyde kalmış. (KK: 152).

3. 5. Keloğlan ve Anası

Bir Keloğlan varmış. Onun da bir yaşlı anası varmış. Anası bir gün vakti yetmiş, ölmüş. Keloğlan anasını bir arabaya oturtmuş. Ölmüş anasıyla komşu köye gitmiş. Sonra arabasını caminin yanına bırakmış ve kendisi camiye girmiş. Camiden çıkan kişiler de annesini görünce "hoş geldin karti[3]" demişler. Bunu deyip arabayı itince Keloğlan'ın anası arabadan aşağı düşmüş. Camiden çıkan Keloğlan başmış feryadı, "siz benim anamı öldürdünüz, ben sizden davacı olacağım"

[3] Yaşlı kadın ya da adam.

demiş. Onlar da "bizden davacı olma, biz de sana kırk tane koyun verelim" demişler. Sonra o kırk koyunu alıp köye varmış Keloğlan. Keloğlan'ı kırk koyunla gören köy ahalisi "nerden aldın bu koyunu?" demişler. O da "suyun içine düştüm, kırk kırk kırk dedim, kırk koyunu aldım çıktım" demiş. Köylüler, "o zaman biz de suya girelim" demişler. Hepsi köyün yanındaki dereye gitmişler, dereye atlamışlar. Başlamışlar "kırk kırk" demeye, "kırk kırk kırk" derken ölüp gitmişler. (KK: 120).

3. 6. Aldatıcı Çoban

Bir zamanda var iken, bir zamanda yok iken bir tane çoban varmış. Bu çoban bir köyün bütün koyunlarını güdüyormuş. Gel zaman git zaman her gün bir köylünün bir koyunu kayboluyormuş. Köylüler çobana her gün bir koyunun neden olmadığını sormuşlar. O da "kurt kaptı, kartal aldı, dağa kaçtı" dermiş. Meğerse işin aslı çoban her gün bir koyunu ya satarmış ya yermiş. Gide gele köyde sadece 10 koyun kalmış. Bu işin altında çobanın olduğunu öğrenen köylüler çobanı bir güzel dövmüşler. Sonra başka bir çoban bulup sürüyü ona vermişler. (KK: 152).

3. 7. Suya Düşen Balta

Zamanın birinde bir köylü baltasını bir göle düşürmüş. Suyun kenarına oturup üzüntüsünden ağlamaya başlamış. Su anası ona acımış ve yardım etmiş. Gölün içinden altın bir balta çıkarmış ve "bu senin mi?" demiş. Adam dürüst tabi, "benim değil" demiş ve almamış. Sonra gümüş balta çıkarmış, adam onu da almamış. Sonra adamın kendi baltasını çıkarınca onu almış. Su anası adama dürüstlüğü karşısında altın ve gümüş baltaları da hediye etmiş. Adamın başından geçenleri duyan köylüler, baltalarını alarak su kenarına gelmişler. Baltalarını suya atmışlar ki kendilerine de altın, gümüş olanları verilsin. Ancak yalan söyledikleri için hiçbirinin baltası geri verilmemiş. (KK: 110).

4. FIKRA

"...ite dua okunmaz amma heybedeki etin hatrına"

Fıkralar, belirli bir tip etrafında gelişen, üretildiği toplumun gülme anlayışını kurgulayan ve sözlü ürünler içerisinde "ortak mizah" anlayışını ifade eden anlatılardır. Fıkralar, anlatıldığı toplumun mizahi belleğini dil aracılığıyla geleceğe aktarır. Kırım Tatarları sözlü sanatların bu türüne ilişkin daha çok "Ahmet Akay" adlı bir tip üzerinden inşa edilen anlatılara sahiptir. Aşağıda Kırım Tatarları arasından derlenen fıkra metinleri yer almaktadır:

1. Fıkra: Bir kün komşuları Nasreddin Hoca'dan soraylar, "Hocam, tün gece senin evinden gürültiler eşittik. Müim bir şey oldı mı?" Hoca; "Yok, canım, menim urbam merdivenden yuvarlandı." Komşuları; "Ola mı, Hoca, urba o kadar ses çıkarır mı? deyler. Hoca da; "İçinde men de bar edim." (KK: 177).

2. Fıkra: Komşulardan biri Nasreddin Hoca'ya başvurup eşegini ister. Nasreddin Hoca, "eşek damında değil, değirmene buğdaya yolladım." Tam o sırada eşek ahırda ökürmege başlar. Komşusı; "Eşek damında değil dedin, bak öküre." Nasreddin Hoca elinen sakalını tutıp; "Vay bu yaşta ak sakalımnan menim sözüme inanmaysın da eşeknin sözüne inanasın ya?" (KK: 51).

3. Fıkra: Çobanın köpeği hasta olur. Çoban, köpeğini hocaya okutmak ister. Heybesine et alır ve Tatar hocaya gelir, "köpek hasta, şuna bir dua oku" der. Hoca da, "köpeğe dua mı olur hiç" der. Ancak heybedeki eti görmez. Daha sonra heybedeki eti görünce "itim itine, itin kendi götüne, ite dua okunmaz amma heybedeki etin hatrına" der ve çobana eğer iyileşmezse on beş gün sonra bir daha gelmesini söyleyerek çobanı gönderir. (KK 19).

4. Fıkra: Ahmet Akay var bizim meşhur. Köyde bir öküzün kafası ağaç dalının çatalına sıkışmış, bir türlü çıkaramamışlar. Ne yapalım, ne yapalım derken "ondan akıl soralım" diye Ahmet Akay'ı çağırmışlar. Ahmet Akay gelmiş, "kesin öküzün başını, maksat balalarga süt olsun, gelinleriniz et yesin, sütleri çoğalsın" demiş. Hâlbuki eti kendi yemek istermiş. (KK: 132).

5. Fıkra: Çifteler'de Mecidiye köprüsünde Tatar yaşlı acakay pazara gidiyor inek almaya. Komşusu da yolda ona karşı geliyor. "Acakay, ne aldın" diyor. "İnek aldım" diyor. "E sen inek almamışsın boğa almışsın, erkeğini almışsın" diyor. Acakay da "bol alarga

süt bolsun" diyor, yani "ne olursa olsun, çocuklara süt olsun" diyor. (KK: 132).

6. Fıkra: Büyük bir toprak küp varmış. Öküzün biri geliyor su içmek istiyor buradan ve kafayı sokuyor küpe. Kafası sıkışıyor, çıkmıyor küpten. Tatarların akıldanesi Ahmet Akay'ı çağırıyorlar, ona akıl danışıyorlar. Ahmet Akay, bakıyor, öküzün kafası küpün içinde, çıkamıyor, boynuzları takılıyor. Ahmet Akay, "kesin öküzün kafasını boynundan" diyor. Kafayı kesiyorlar, ama kafa yine küp içinde kalıyor. Bu sefer de "kırın küpü" diyor. Hem öküzden oluyorlar hem de küpten. (KK: 142).

7. Fıkra: Ahmet Akay ölmeden önce çok sigara içiyormuş, "bir iki ay oldu, şu Ahmet Akay'ın mezarına gidelim" diyorlar. Mezarın başında "Ahmet Akay, Rabbin kim" diye bağırıyorlar. O da mezardan elini çıkarıyor, "boş ver Rabbimi, ver bir cambiğ" diyor. (KK: 164).

8. Fıkra: Tatarlar kırda bir tane eşek yavrusu görüyorlar. Tatarlar, hayatta eşek kullanmazlar. Varıyorlar Ahmet Akay'a, "kırda böyle böyle bir şey gördük, ne olabilir?" diyorlar. Ahmet Akay köylüyle beraber gidiyor, bakıyor. Ahmet Akay diyor ki, "bu olsa bolsa koyanın (tavşan) kart babasıdır" diyor. (KK: 132).

9. Fıkra: Mandanın biri bostan tarlasına girmiş. Tabi ayaklar büyük olduğu için ya eziyormuş bostanları ya da yiyormuş. Hemen koşuyorlar Ahmet Akay'a, "manda girmiş bostan tarlasına, çiğniyor" diyorlar. O da, "durun, ben bir bakayım" diyor. Geliyor, bakıyor ve "vurun mandayı" diyor. Mandayı vuruyorlar. Ahmet Akay sonra, "takın bir çift öküz, mandanın bacaklarından bağlayın, sürüyüp de çıkarın" diyor. Hayvan yürüyüp çıksa daha az zarar verecek… (KK: 132).

10. Fıkra: Bir gün, Ahmet Akay, bir ırmağa gidip elbisesini yıkarken bir karga uçarak gelir ve onun sabununu alıp gider. Ahmet Akay yerinden fırlayarak kalkar, ama kargayı yakalayamaz. Karganın simsiyah kanatlarına bakarak, "onun kanatları benim elbiselerimden de kirli, karaymış. Yıkansın da arınsın" der. (KK: 81).

11. Fıkra: Bir gün, gençten bir adam Ahmet Akay'a geliyor. "Size bir şey danışacağım" diyor. Ahmet Akay da "Söyle, dinliyorum" diyor. Adam, "Ben kendim Tat'ım. Hanımım Nogay. Dün bir

çocuğumuz oldu. O ne olacak?" diyor. Ahmet Akay gülüyor ve "hayırlı olsun. O da Tatlı Nogay olacak tabi" diyor. (KK: 73).

5. SÖZLÜ TARİH

"Üçüncü gün annemin kucağında kardeşim öldü.
Annem de onu bir yere bırakamıyor,
sırtına sarındı kardeşimin cesedini."

Belirli toplulukların ya da bireylerin yaşamlarında her türlü sosyal, ekonomik ve siyasal olaylar, belleklerde iz bıraktığı ölçüde sonraki kuşaklara söz aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu aktarımda kayıt düşülen yer insan belleğidir. Tarihsel olayların sözle aktarılması, kuşaklar arası bağlantıyı sağlayan ve böylelikle kültürel kimliği biçimlendiren bir durumdur. Kırım Tatarlarının Türkiye'ye yaptıkları göçler, uzun yıllar belleklerde yer etmiş, dilden dile aktarılmış ve bunlardan bazıları günümüze kadar gelmiştir. Göç anıları ve anlatılarının Kırım Tatar diaspora toplumunda grup kimliğini pekiştiren bir öğe olduğu söylenebilir. Aşağıda örneklerini verdiğimiz göç anlatıları bir yönüyle de "sözlü tarih"tir. Bu bölümdeki kaynak kişiler, Kırım'dan veya Dobruca'dan Türkiye'ye yapılan göçü bizzat yaşamış kişilerdir.

5. 1. Enver Doğruel

1923'te dünyaya geldim. Dokuz sene Kırım'da köyde yaşadım. Arazilerimiz, hayvanlarımız vardı. 1932'de Sovyet rejimi, varlıklı olan Kırım Tatar ailelerini başka bölgelere sürgün etmek için bir yasa çıkardı. Yasada babası başka yerde yaşayan ailelerin sürülmeyeceği yazılmış. Bunu duyan babam Kırım'dan başka bir yere kaçtı. Ama nedense biz de sürüldük. Bir payton geldi, orada

"leninka" diyorlar. Daha sonra bir de kamyon geldi. Babam da bize sahip çıkmayıp evden kaçmıştı. Babamın gelmeyeceğini bildikleri için annemle beni bu kamyona bindirdiler. Biz çıkmadan önce annem başını yıkıyordu. Onun başını yıkadığı su bile olduğu yerde kaldı, kapımız da açık kaldı. Arabaya bindikten sonra sağa sola bakmadan sürgün olacağımız merkeze geldik. Burada bizden başka birkaç bin kişi daha vardı. Çok büyük bir avluydu. Biz de onların yanında beklemeye koyulduk. Akşam oldu, ayakta uyuyoruz, yatabilenler yatıyor.

Biz orada babam gelene kadar üç gün kaldık. Babam geldikten sonra kara trene bindik. Nereye gittiğimiz belli bile değildi. Üç gün kadar yolda gittik. Bir köye geldik, "inin, bulabilirseniz su için, ihtiyaçlarınızı karşılayın, serbestsiniz" dediler. Ama vakit yok. İndim, baktım, trenin her tarafı askerlerle sarılıydı. Hepsi de silahlarını bize doğru doğrultmuşlar. Biz biraz oralarda durduk. Orada beş altı kişi, diğer tarafta on kişi ölmüş. Ölenleri trene tekrar koymayıp yolun kenarına koyuyorlarmış. Bizim vagondan iki ihtiyar ile bir çocuk ölmüştü. Burada zamanımız dolduktan sonra başka bir yere gittik. Yine iki üç gün yolda geçti. Geldiğimiz yer Ural'dı, orada bir gece geçirdik. "Buranın sürgünü burada kalacak" dediler, kalanlar kaldı, biz yolumuza devam ettik, Sibirya'ya geldik.

Trenden indirdiler; yürüyerek devam ettik. Karnımız acıktı. Yanımızda yeni doğan kardeşim vardı. Annem onu kucağına aldı. Kardeşim açlıktan ağlıyordu. Biz de tren hattına yakın bir yerden gidiyorduk. Bebek ikinci gün daha fazla ağlamaya başladı. Orada Eskimolara benzeyen kişiler vardı, balık satarlardı. Bunların ormanda toprağın altında yuvaları vardı, oralarda yatıp kalkıyorlardı. Biz onların yanına yanlışlıkla vardık. Onlarla konuştuk.

Bize sordular biz de anlattık. Onlar da bize "siz kaçaksınız, yoksa buraya yanlışlıkla uğramazsınız" dediler. Bir parça balık eti verdiler. Onu da çocuk balık yemediği için annem yiyecek, daha sonra o süt olacak da çocuğun karnı doyacak. Bunun üzerine bir gün daha gittik. Büyük bir ormanda uyumuştuk. Bizimle gelen bir kadın vardı, uyandığımızda yanımızda yoktu. Kadını aradık, bulamadık. Çok ses çıkartmamaya, kardeşimi ağlatmamaya çalışıyorduk. Türkiye'ye gelince anneme sordum, o kadın kaybolmuş. Kardeşim de çok bitkinleşmişti. Ben de annemin eteğinden tutuyordum. Başka bir yere geldik. Geldiğimiz yer tren yolunun alt geçidi olan bir araba yoluydu. Annem "o yolun karşısında ben sizi bırakayım, kardeşinle burada kalın. Ben de karşı taraftaki köye gidip ekmek isteyeyim", dedi. Başka çaremiz olmadığından annem gitti. Ne zaman geleceği de belli değildi.

Ben kardeşimi ayağıma yatırmıştım. Yoldan geçen arabacılar da bana bakıyorlardı, ama bir şey de demiyorlardı. Epey bir zaman sonra annem geldi. Kendisine ekmek vermişler. Gittiği köy Rus köyüymüş. Ruslar iyi insanlardı, ama komünist olanları tehlikeliydi. Annem geldiğinde kardeşim uyuyor gibiydi, ama baygındı. Ekmeği yedi, bana da biraz verdi. Ben zaten balık falan da yiyordum. Korkudan yediğimden de bir şey anlamıyordum. Ses çıkartmasın diye çocuğu emzirmeye başladı. Oradan da çıkıp tren hattı

boyunca ilerledik. Çadırların olduğu bir yere vardık. Onlar da bizim gibi kaçaktı galiba. Bize bir şey sormadılar. Zaten ekmek, yiyecek falan onlarda da yoktu. Ben bir çocuğun elinde ekmek gördüm, onu alacaktım o da bağırdı, almadım. Üçüncü günü annemin kucağında kardeşim öldü. Annem de onu bir yere bırakamıyor, sırtına sarındı kardeşimin cesedini. Çünkü çevrede ayılar çok, onlar bebeği yer diye bırakamıyor.

İstasyon gibi bir yere vardık. Annem oradaki odaların en sonuna karanlık yere oturalım, dedi. Bizi kimse görmesin diye saklanıyoruz zaten. Oraya oturduk. Bir sürü tren gelip geçti. Orayı sü-

püren bir adam köşede karartı görünce bizim yanımıza geldi. Annem o adamla Rusça konuşup anlaştı. Adam, "sen Ural sürgünüsün, eğil arkana bakayım ne sakladın" dedi. Annem ağlamaya başladı, "çocuğum öldü" dedi. Adam da Ural'dan kaçmış. "Ben de kaçağım, beni de bilseler öldürürler" dedi. Süpürgeyi bırakıp bizi öbür köşeye götürdü, "doğruları anlatın" dedi. "Benim burada bir akrabam var. O da oradan kaçtı, geldi. Ben sizi onun evine götüreyim. Yalnız ona bu çocuğun öldüğünü söylemeyin, çok korkar, sizi kovalar" dedi. Bir yerden araba buldu, oraya gittik. Kapıyı çaldık. Kapıyı açınca annemi tanıdı. Evine girdik. Biz çok zengindik, o yüzden Kırım'da bizi tanımayan yoktu. Kadın "ben çocuğu alayım" dedi. Annem de "çocuk öldü" dedi. Kadın da "o zaman eve girmeyin, çocuğu dışarıya koyun, sakın eve sokmayın" dedi. Mecburen onun dediğini yaptık. "Bunu sabah götürüp gömelim" dedi. Sabah

oldu. Çocuğu bir ağacın dibine gömelim, dedik. Annem "ben bunu böyle gömmem, bana bir leğen bulun, elbiselerini çıkarıp yıkayayım, temiz tarafından da kefen yapayım" dedi. 15-20 adım ilerde bir ev vardı. "Şu evdeki kadına gidip söyleyelim, bu işi yapar" dedi. Gitti. Konuşmuşlar, kadın da "tamam" demiş. Bir leğen, bir ibrik su ve biraz da sabun vermiş. Annem orada bebeği temizledi. Daha sonra sarıp gömdük. Kadının evinde bir gün durduk.

Oradan kaçarak Kırım'daki köyümüze gidelim, dedik. Uzun bir yolculuktan sonra köyümüze gizlice girdik, dedemin yanında çok eskiden beri çalışan bir işçinin yanına vardık. İsmail Ağa derdik ona. Sürgün olunca o da bir Alman'ın evine gitmiş. Orada oturuyordu. Oradakilerin hepsi sürgünden kaçmış. Hepsi birbirlerine yardım ediyordu. Babam da bize bir mektup yazmıştı, "siz selamete ulaşınca bana bir mektup gönderin ben anlarım. O zaman ben de kaçmaya çalışırım" demişti. İsmail Ağa'nın oğlu mektubu götürüp postaya atmış. Babam bir hafta sonra mektubu almış. İki üç ay biz orada kaldık. Bir gece babam kaçtı geldi. Yalnız babam buraya gelmeden önce Batum'a gitmiş. Orada birkaç tane arkadaş bulmuş. Gürcü'nün birisi "sen hanımını da getir, burada ben bir ev vereyim" demiş. Onun da amcasının mandalina deposu varmış. Babama "sen de orada bekçilik yaparsın" demiş.

Devlet, Gürcülere pek karışmıyor. Onlar Batum'a yakın oldukları için kaçıveriyorlar. Babam da aylar sonra İsmail Ağa'nın evine geldi. Annemi alıp gitti. Babam annemi Batum'a götürmüş. Batum'da o adamın dediği yerde çalışmış. Daha sonra gelip beni de aldı yanına. Babam gece gündüz depoya gitmeye devam etti. Bir sene kadar orada durduk. Gürcü kadınlar anneme çok iyi bakmışlar. Ben geldiğimde annemi tanıyamadım. Annem olduğunu zamanla kabullendim. Annem de çok Kur'an-ı Kerim okurdu. Annemin Kur'an-ı Kerim okuduğunu gören hanımlar bizim eve daha çok gelmeye başladılar. Çünkü Müs-

lüman Gürcüler dine çok bağlıdırlar. Gürcülerin inek, koyun ve tavukları var. Kimisinin ineği hastalanıyor, anneme okusun diye geliyorlar. Annem onlara okurdu, tesadüfen de onlar iyi olurdu. Çünkü annemin okuduğunu görse Sovyet Ruslar bizi tutuklardı. Anneme, "yakalanmamak için sen bunu okuma" diyordum. Annem hiç okumadan da üflese insanlar yine razı oluyorlardı. Gürcüler tavuk etini, mısır ekmeğini çok yerlerdi. Bazen mecburiyetten domuz ve ayı etini orada kaldığımız sürede biz de yedik. Babam meyveyi çok seviyordu. Meyve zamanında gidip meyve topluyorduk. Orada armut çok olurdu.

Babamın bekçiliğini yaptığı adam "ben size bir adam bulayım, siz Türkiye'ye kaçın" dedi. Çünkü artık orada duramıyorduk. Biz de adama "olur" dedik. 5-6 kişi daha bulmuş. Yalnız herkese güvenilmiyormuş. Bu adama güvenmemizin sebebi annesi ve kızının da bizimle beraber kaçacak olmalarıydı. Bir kılavuz bize eşlik edecekti. Bu kılavuzu birkaç kere yakalayıp mahkemeye çıkarmışlar. Babamın yanında çalıştığı adam bu adama güvenin demişti. Biz de güvendik, zaten başka çaremiz yoktu. Biraz bekledik, hazırlandık. Kaçma zamanı geldi.

Toplamda 32 kişiydik. Sabah namazında yola çıktık. Ormanın içine daldık. Üç gün gittik, yakalanmadık. Kılavuz yolu şaşır-

mış, bir dere kenarına vardık. Biraz saklanıp ondan sonra geçmemiz gereken bir yer varmış. Sabah namazından biraz daha önce geçmek lazımmış. Suyun kenarına dizilip oturduk. Kılavuz "kalkacağınız zaman bağrışmayın birbirinize dürtün" dedi. Benim yanımdaki adamların sırtlarında bizim yiyeceğimiz eşyalar vardı. Kalktık, yürüdük. Yüksek bir yere çıktık, güneş doğdu. Kılavuz "ekmekleri çıkarın" dedi. O zaman fark ettik ki yiyecekleri taşıyanlar kaçmıştı. Karnımız acıktı. Kılavuz "biraz dinlenip su bulalım" dedi. Sağa sola kulak verdi, "şu tarafta bir su akıyor, değirmen var, oraya gidelim" dedi. Vardık, kapısı kilitli değildi. Değirmen iki üç kilo kadar buğday öğütmüş. Herkesin cebinde biraz Rus parası vardı. Değirmenden öğütülen kısmı alıp yerine parasını koyduk. Değirmen bir taraftan öğütmeye devam ediyordu. Diğerleri suyun önünde oturuyordu, biz de onların yanına vardık. Kafiledeki hanımlar hemen hamur yapıverdiler, pişirmeden hamur şeklinde yedik. Yediklerimiz yetmediğinden yol boyunca her değirmenden azar azar un çaldık. Bu şekilde 10-15 gün kadar yol gittik.

O zamanlar ağustos aylarındaydık. Kırmızı bir yemiş vardı, ormanda çok bulunurdu, toplayıp onları yerdik. Bir gün bir yerde yorulup yattık. Yanımıza bir tane ayı geldi. Ayılar insana pek saldırmıyordu. Çobanlar muhbirlik yapıyorlar diye sadece onlardan korkuyorduk. Telefonları varmış, kaçak olanları merkeze bildiriyorlarmış. Bir müddet ayı yuvasında saklandık. Akşama kadar bekledik, ayılar da çobanlar da gittiler. Oradan çıktık, gece bir

köye vardık. Köpekler arkamıza düştü. Orası Müslüman köyüydü. O köyün camisine girip yattık. Yorgunluktan uyuyup kalmışız. Sabah ezanı okundu, kalktık. Hava aydınlıktı, camiden çıktık. Köylü de camiden çıktığımızı gördü. Birisi "korkmayın, hepiniz çıkın" dedi.

Orada Türkiye'den Rusya'ya akan bir su vardı. Suyun içine girdik ve omuz omuza durduk. Ben iki delikanlının arasında durdum. Bu sayede sudan geçtik. Diğer tarafta bir köprü vardı. Orada askerler bekliyordu. O yüzden suyun içinden geçmek zorunda kalmıştık. Arkası ormanlık olan bir mısırlık, bu mısırlığın öbür tarafına geçince bir yamaç vardı. Çok dik bir araziydi. Oraya çıktık, selamet bir yerine ulaştık. Orada biraz dinlenelim, dedik. Ön taraftan bir ses geldi. Sesin ne olduğunu anlamak için kılavuz yanına birkaç kişi alıp gizlice gitti. Nöbetçiler varmış. Biz onları görmeseydik yakalanırdık. Türkiye sınırına gelmişiz. Kılavuz "hemen çalıların arkasına saklanın" dedi. O ara yağmur da yağmaya başladı. Üzerimize sis çöktü. Ağaçların dibine yattık. Adamlar öbür taraftan çıktılar. Yağmur da yağdığı için silahlarını boyunlarına asmışlar. Hiç arkalarına bakmadan gittiler. Kılavuz "herhalde onların nöbet değişme zamanıdır" dedi. Yalnız "siz şuraya gidin, gelen varsa söyleyin" dedi. Babam gitti, "bu tarafta kimse yok" dedi. Orada kalın bir ağaç vardı. Kılavuz "ağacın iki tarafında tel var. Bu ağacı atlayıp geçerseniz ağacın diğer tarafı Türkiye'dir" dedi. "Ben sizi buraya kadar getirdim, bu ağacı da size tarif ettim, artık buradan kendiniz geçeceksiniz. Herkes kendi canını kurtarmaya bakacak" dedi. Ağacın yanına geldik, herkes geçmeye başladı. Annem, babam geçti, ben geçemiyordum. Kılavuz tabanca patlatmaya başladı. Hududun öbür tarafında Türk karakolu varmış, meğer onlara haber veriyormuş. Ben daha ağacın diğer tarafındaydım. Sonra benim diğer tarafta kaldığımı fark ettiler. Gençlerden biri beni kaldırıp ağacın diğer tarafına geçmeme yardım etti. Ondan sonra adam tekrar tabancasını patlatmaya başladı. Yağmur da biraz hafiflemeye başladı.

Hava iyice açıldıktan sonra jandarmalar geldi. Biz oradan yeni inmeye başlamıştık. "Başka kimse var mı" dediler. "Biz varız" dedik. Karakolda kaçakların barınacağı bir yer vardı, bizi oraya getirdiler. Orada bize su, yiyecek verdiler. Ayakkabılarımızı çıkaracaktık. Annemin ayağında çarık vardı. Annem çarığı çıkartırken bir baktık ki çarık annemin derisine yapışmış, iki üç tane tırnağı

çarıkla birlikte çıktı. O yorgunlukla ben iki gün uyumuşum. Jandarmalar "öldü mü ki" demişler. O kadar eziyet çektik ki ölü gibi olduk. Doktorlar bize baktılar, iyileştik. Babamı belediye süpürgecisi yaptılar. Ben de babamın yanında sigara izmaritlerini toplardım. Babam süpürgeci olarak Borçka'da çalıştı. Orda biraz kaldık. Daha sonra İstanbul'a gitmeye karar verdik. Gemiye binip İstanbul'a geldik. Babam "ne kadar çok fabrika varmış bu Türkiye'de" dedi. Babamın fabrika bacası zannettikleri meğer minarelermiş. Gemide yatmamıza birkaç gün daha izin verdiler. Daha sonra bizim garibanlığımızı duyup bize yardım etmeye gelenler oldu. Biraz da İstanbul'da kaldıktan sonra Eskişehir'e geldik. Eskişehir'de akrabamız varmış. Onları bulduk. Onlar da bizim bir evde oturmamıza müsaade ettiler. (KK: 45).

5. 2. Ramazan Tekkalmaz

Köstence vilayeti, Mecidiye kazası Dana köyünden geldik. Ben Dana köyünde 1933'te doğmuşum. Fakat nüfus kâğıdımda 1931 yazıyor. Üç-dört yaşlarımdayken serbest muhacir olarak Köstence'den Türkiye'ye geldiğimizi hatırlıyorum. Serbest muhacir olduğumuz için atımız, arabamız, ineklerimiz, koyunlarımızla geldik. Bindiğimiz vapurun adı "Nazım" idi. Ben pek fazla bir şey hatırlamasam da rahmetli dedem beni geminin güvertesine çıkarıyordu, ağaç kütüğü gibi bir şey vardı, beni oraya oturturdu. Denize baka baka geliyorduk.

İstanbul'a gelince bütün göçmenleri aşıya aldılar. Buradan Çanakkale'ye geçtik, bir zaman Çanakkale'de misafirhanede kaldık. Tabi o günkü hükümetin durumuna göre bize orada yerleşim sahası göstermişler. Rahmetli dedem beğenmemiş. "Burası çok ormanlık, dağlar arasında" demiş.

Bizim geldiğimiz yer Dobruca, yani Romanya'nın en iyi yeri. Ekim, biçim, toprak bakımından iyi yer olduğu için

dedem, "biz rençperiz, biz çiftçiyiz, verimli bir yere gidelim" demiş. Bizden iki yıl önce büyük amcam gelmiş, Eskişehir'e yerleşmiş. Ondan sonra da küçük amcam "Romanya'da askerlik yapmayacağım, Türkiye'ye gideceğim" diye kaçak olarak Türkiye'ye gelmiş. Biz de Türkiye'ye gelince amcam "Eskişehir'e gelin" demiş.

Biz Çanakkale'den benim hatırladığıma göre at arabasıyla yola çıktık. Ninem bir ateş yaktı arabanın üstünde, onu hiç söndürmedi Eskişehir'e kadar. Aile ocağını simgelermiş. Kalabalık aileyiz, hemen hemen üç hanenin yükü var, bunları at arabasına yüklüyorlar. Ben de küçük olduğum için yürüyemiyorum, yükün üzerine bağlamışlar beni arabadan düşmesin diye. Hayal meyal öyle hatırlıyorum. Bu şekilde Bursa'ya geldiğimizi iyi biliyorum. Bursa'da yine göçmenler var, aynı bizim gibi bir meydana yatırmışlar. Onlar da Bulgaristan muhacirleriymiş, mandalarla gelmişler. Daha sonra at arabalarıyla Eskişehir'e geldik.

Eskişehir'de şeker fabrikasının orada Işıklar Mahallesi vardı. Bu mahallede bir ev kiraladık, hayvanları ahıra bağladık. İneğimizin biri öldü, tek inekle kaldık. Bir de erkek dana vardı, boğalık. Mahmudiye ahırında cins hayvan yokmuş, bizim danayı oraya boğalığa aldılar. Müdür, babamdan satın almış onu. Ondan sonra babam Eskişehir'de işe başladı. Çiftçilik yapıyor, kiracılık yapıyorlar. O günlerde kamyon yok, otobüs yok; at arabasıyla Bursa'ya, Konya'ya Eskişehir fabrikalarından un götürüyorlar. İki araba, üç araba arkaya bağlıyorlar, öyle gidiyorlar. Sekiz on arabayla babam çalışıyordu.

Bizim soyadımız "Tekkalmaz". Bu soyadını almışız Türkiye'ye gelince. Rahmetli büyük amcam bizden önce geldiği için Soyadı Kanunu çıkınca akrabalarım arkamdan gelsinler, ben burada tek kalmayayım, diye "Tekkalmaz" soyadını almış. Esasında "Canbangı" soyadını alacakmışız, fakat amcam "Tekkalmaz" olunca "Canbangı" soyadını başka bir aile almış, rahmetli babam nüfus kâğıdına "Tekkalmaz" olarak geçirmiş.

1938 yılında okullar açılınca Eskişehir Cumhuriyet İlkokulu'na başladım. O yıl Atatürk vefat etti. O yıl bir hastalık geçirdim, felç gibi bir şey oldum, yürüyemiyordum. O yüzden okuyamadım. Rahmetli ninem beni doktor doktor gezdirdi, iyileştim ama o yıl boşa geçti; okula gidemedim. Ertesi sene tekrar okula başladım. O yıllarda Alman Harbi başladı. Dünya harbi başladıktan sonra rah-

metli babam, ortak olduğu Kadir Bey çiftliğini bıraktı. Konya'da başka bir çiftlik bulmuş, oraya otlakçı gittik. Konya Kadirhan'ın çavdar yaylası var, oraya gittik. Fakat babamın ömrü kısaymış, iki sene orada çalıştık; iki sene sonra babam vefat etti.

Esas benim maceram babam öldükten sonra başladı. Evde benden iki yaş büyük ağabeyim ile dört kardeşim daha var. Annem, ninem, dedem var. Konya'daki çiftliği bıraktık, Eskişehir'e geldik. 1946'da Eskişehir'e geldiğimizde on iki on üç yaşlarındaydım. Geceleri kahvelerde limon sattım, gündüzleri de dokuz yüz liraya aldığım boya sandığımla ayakkabı boyadım. Bir sene öyle devam etti. Bir kış gününde Bursalı bir amca vardı, "bunu çırak verelim" demiş. Bursalı bir arkadaşı çırak arıyormuş. Bursalının yanına beni götürdüler, çırak verdiler. İşte saraçlığa tam o zaman başladım. Kamçı, koşum derken kalfa olduk.

1949'da ağabeyim askere gitti. Bursalı usta da Bursa'ya döndü. Böyle olunca ben işi bıraktım. Kış günü ne yapacaksın, iş de yok. Eve boncuk getiriyorum, evde sırma boncuk diziyorum, mal pazarına çıkarıp satıyorum falan üç beş kuruş kazanıyorum. O günlerde amca oğullarım minare boyuyorlar, camilere manzara çiziyorlar. "Biz köyleri geziyoruz, sen de gel, koşum tamir eder, para kazanırsın" dediler.

Şubat ayıydı, biraz bir şeyler hazırladım, yüklendim. Annem de ağlıyor arkamızdan, ben daha on dört on beş yaşlarındayım. Amcam bana refakat etti, beraber çıktık, yayan çıkıyoruz tabi, eşek yok. Eskişehir'in tayyare meydanını geçtikten sonra Seyüş köyü vardır, o köye geldikten sonra, Çakır Ağa isminde bizim eski müşterimiz vardı, Çakır Ağa'nın evini sordum, gösterdiler, Çakır Ağa'ya o gece misafir olduk. Biraz boncuk hazırlamıştım, köyde onları sattık, beş on kuruş aldık. Oradan çıktık, ertesi gün amcam "Karaçay köyüne gidelim" dedi. Karaçay'a vardık. Orada amcamın baldızı varmış, o akşam amcamın baldızına misafir olduk. Daha sonra Gökçeoğlu'na vardık. O zamanlar köyde odalar vardı, odayı sorduk, gösterdiler. Odaya girdik, yatak yorgan hiçbir şey yok, iki hasır var sadece. Soba da yok; üstelik şubat ayı. Odaya girdik, bekliyoruz, misafir geldik ya, bize yemek getirirler, yatak getirirler diye.

Bekledik bekledik, yatsı ezanı geçti, ne yatak ne yorgan ne yemek geldi. Amcam "ne yapacağız" diye sordu. Ben pratik düşün-

düm, “amca, şu hasırları saralım, birinin içine sen gir, birinin içine ben gireyim” dedim. Sırtımızda paltolarımız var. “Paltolarla beraber yatarız, geceler uzun, sabahı bulursak hayırlısı, Allah’tan buradan çıkar gideriz” dedim. Dışarı baktım, kar yağıyor. Odanın yanında da ahır var. Oraya girdim, kuru gübre, saman ne varsa topladım, çuvala koydum. Bacaya getirdim, yığdım. Tutuşturduk gübreyi, gübre yavaş yavaş yanmaya başladı. Girdik hasırın içine ama o hasır sanki bize siper değil adeta bir buzdolabı oldu. Önden giren ayaz arkadan çıkıyor. Ben uyuyamadım. Dışarı çıkıp taş topladım, bunları ateşe koydum, ısınınca üzerlerine oturacağım, böyle bir soğuk var. Sabahı öyle yaptık. Velhasıl, öylelikle çalıştık, bugünlere geldik. (KK: 152).

5. 3. İnayet (Şevkiye) Şolpan

1928’de Kırım’ın Gezleve şehrinde doğmuşum. 1934’te kovulmuşuz Kırım’dan. Dedem arada sırada Türkiye’ye gelip gidiyormuş. Bu gelişlerinin birinde dört yıl kalmış. Bundan dolayı Türk vatandaşlığı verilmiş dedeme. 1917’de çar devrilip Bolşevikler iktidara gelince işler değişmiş.

Babam o zamanlar Kazan Üniversitesi’ndeymiş. Babamı tutuklamışlar, çalışma kamplarına göndermişler. Daha sonra babamla dedemi kamplardan salıvermişler. Onlar da pasaport çıkarmışlar. Annem, babam, küçük dayım bir tane ev yapmışlar kesme taştan, ama oturmak nasip olmadı. Dedemin Türk vatandaşlığı var diye sürgün ediliyorlar Türkiye’ye. Odessa limanından İstanbul’a geliyorlar. Hayal meyal hatırlıyorum bunu.

2004’te Kırım’a, doğduğum yerlere gittim. Yolları, her şeyi çok bozuk. Evimiz duruyor ama eskimişti ve bizim bıraktığımız

gibi değildi. Tekrar oraya dönüp yaşamak istemem, buraya alıştık biz artık. (KK: 88).

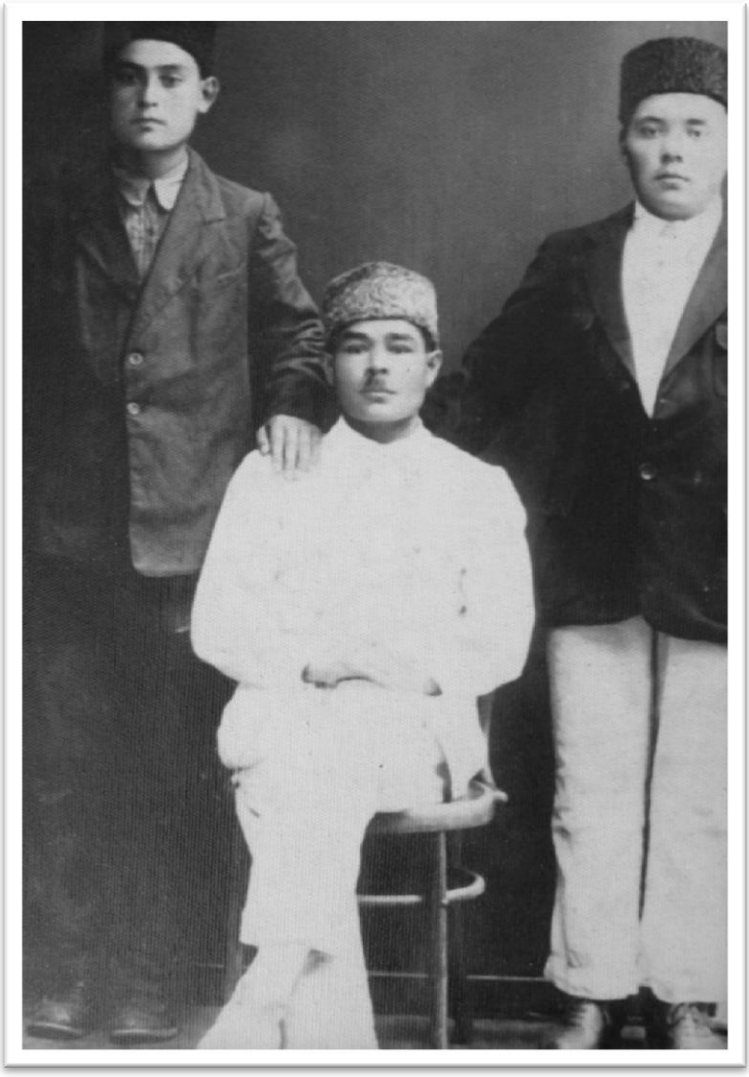
5. 4. Aliye Örtel

Annem anlatırdı; köyü Rus askerleri basmış. Ne var ne yoksa annemin takılarını, bileziklerini almışlar. "Bak yavrum, bunların iyisi de var kötüsü de" derdi. Sonra Türkiye'ye kaçıyorlar. (*Fotoğrafı gösteriyor*) Bak orada fötr şapkalı amcan nişanlıymış. "Eskişehir'e gelirken yolda yattık" derdi. Eskiden saman arabaları varmış. Birden nişanlısı kalkıp bakmış, askerler geliyormuş. Askerler gelmiş, arabaları aramışlar. Orada onun ödü patlamış. "Eskişehir'e geldik, kırk gün sonra vefat etti", derdi annem. İşte ondan sonra köye geliyorlar.

Babam Yemen'de, Çanakkale'de 11 sene askerlik yapmış. Askerden gelince babam annemi, annem babamı tanıyamamış. Üstte yok, ayakta yok, başta yok. "Çarıkları çiğnedik kızım, yerlerden ot otladık" derdi. Camilere kapattılar bizi. Üstümüze bitler hücum etti hep. Babam askerden gelince bakıyor evleri yanmış, yıkılmış, bir şey kalmamış. Belediye onlara ikişer at, ikişer öküz vermiş. Babam da Ankara'ya tahta taşıyormuş. Artık ne diyorlarsa o tahtalara. "Bir gün yine tahta götürüyorum. Nerede asfalt; yağmur, çamur, ayağımda yarım ayakkabı… Gidiyorum, arabaya biniyorum atlar gitmiyor, arabadan iniyorum ayakkabımı çamurdan çıkaramıyorum. Oturdum ağladım ağladım dua ettim. Allah'ım bizim bu çilemiz ne! Bana mal mülk ver, ihtiyacı olanları gözetleyeyim diye" derdi.

Sonra babam bu resimdeki kardeşleriyle birlikte el ele kol kola verip başlıyorlar işe. Birisi saban sürüyor, birisi bakkal dükkânı açıyor, epeyce durumları düzeliyor. Sonra Allah bize bir zenginlik verdi; 500 koyun sağıyorlar 5 kadın. Makineden süt çıkarıyorlar, kaymak yapıyorlar. Şimdiki gibi biçerdöver yoktu, paravay vardı. Bizim en az 20 çalışanımız vardı. (KK: 13).

6. BİLMECE

"Col boyunda maylı kalakay"

Toplulukların geleneksel düşünce dünyasında bilme ve sorma isteğini yerine getirme işlevini, belki de mitlerden sonra en başta yerine getiren sözlü kültür ürünü bilmecelerdir. Dünya/evrende bulunan soyut ve somut tüm varlıkların ne anlama geldiği, nasıl anlamlandırıldığı ve ne şekilde ifade edildiği bilmecelerle kavranır. Sözlü kültür ortamında üretilen bilmeceler üretildiği toplumun ortak kültür dokusunu, dil özelliklerini yansıtmaktadır. Kırım Tatarları bilmece yerine "tapmaca" terimini kullanmaktadır. Kırım Tatarlarında çocuklar ve yetişkinler kendi aralarında eğlence amaçlı olarak tapmaca söylemektedir.

1. Kızıl kalav üstünde ak güvercin. (Diş).

2. Men keterim o keter,
Arkamdan tın tın eder. (Gölge).

3. Col boyunda maylı kalakay. (Yılan).

4. Sürülü koyun suvga tüştü,
Karabulut kelip kapladı,
Tımıltay kelip cokladı. (Tabakbörek).

5. Kece baksam kok tolgan,
Sabah baksam yok olgan. (Yıldız).

6. Başı bar, beti yok,
Ortası bar, çeti yok. (Dünya).

7. Dam üstünde yarım ötmek. (Ay).

8. Dal üstünde kilitli sandık. (Ceviz).

9. Gündüz ayıltır,
Gece bayıltır. (Karyola).

10. Özü kamış, içi gümüş. (Arpa).

11. Kapıyı açtı,
Bırakıp kaçtı. (Yel).

(KK: 9; KK: 82; KK: 103; KK: 158; KK: 174).

7. TEKERLEME

"Ya bundadır ya bunda
Tatar galem on birde"

Sözlü anlatılardan masal, bilmece, halk hikâyesi gibi türlerin dışında çocuk oyunları ve köy seyirlik oyunları gibi geleneksel gösteri sanatları ve uygulamaları alanlarında yer alan tekerlemeler sözlü kültürün dikkat toplama mekanizması olarak görülebilir. Tekerlemeler birbiriyle uyumlu söz öbeklerinin teker teker sıralanmasıyla oluşmaktadır. Kırım Tatarları masallardan çocuk oyunlarına kadar sözlü kültürün bu ürünü ile ilgili zengin örneklere sahiptir.

1.
Ab ab ab etken itiniz
Tişlep alsa etiniz
Calap olur kötünüz
Calap olsa kötünüz
Cılık mayı sürtünüz
Cılık mayı sürtseniz
Kırli olur kötünüz
Kırli bolsa kötünüz
Mavı cavlık sürtünüz (KK: 43).

2.
Gürd ilacı dükkâna
Andadır anda
Ya bundadır ya bunda
Tatar galem on birde
Biz size geldik on birde
Geldiyseniz geldiniz
Bize beğen alınız (KK: 13).

3.
Elemeki, belemeki
Temir teki
Seksen eki bızıldavuk
Bozma tayak
Ak kuş, kök kuş
Boş avuz tilinni kıs (KK: 50).

4.
Eveleme, develeme
Deve kuşı kuvalama
Abbel, tubbel
Tazi, tuzı, Berber kızı
Ne vakıt çıkacak
Yazdan buzdan
Bir avuç tuzdan
Leppey çuval çık (KK: 189).

5.
Karnım aş
Kırga kaş.
Mına sağa bir kolaş
Yarısı sağa
Yarısı mağa (KK: 50).

6.
Ay kolum
Ne boldu
Şışan tişledi
Şışan kim
Amet
Tabamadın dümbüldek
Şık cokarga (KK: 189).

8. ATASÖZÜ VE DEYİM

"Etnen rakı Tatarın akkı"

Belirli kurallar çerçevesinde toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi, söz konusu toplumun normları ve değerlerinin genç üyelere aktarılmasıyla olanaklı duruma gelmektedir. Ortak duygu ve düşünce kalıpları, toplumsal yaşamın işleyişi içinde atasözleri ve deyimler gibi dil kullanımlarıyla öğretilir. Kırım Tatarcasının atasözü ve deyim gibi işlenmiş dil örnekleri oldukça fazladır. Bunların bir kısmının anavatan Kırım'dan taşındığı, kiminin de Anadolu'da üretildiği görülmektedir. Aşağıda atasözü ve deyim örneklerine yer verilmiştir:

Abirli de baka siyse de bolur [Nisanda bir damla yağsa da olur].

Ananın gönlü balada, baladın gönlü havada. [Annenin gönlü çocukta, çocuğun gönlü havada]

Anan tat baban tat, ne kerek sana balaban at, min eşeğin colgala. [Anan Tat, baban Tat, ne gerek sana iyi at, bin atına yola git].

At haylanır kazıgınç boylanır. [Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır].

Avzı kıyış bolsa da bay balası söylesin. [Ağzı yamuk olsa da zenginin çocuğu konuşsun].

Bakşiş atnın tişine karanmaz. [Bahşiş atın dişine bakılmaz].

Bay bolsun iki kere göç. [Zengin olsan iki kere göçtün mü ne zenginlik kalır ne ağalık].

Bolacak adam on yaşında baş bolur, olmayacak kırkta bile boş bolur. [Olacak adam on yaşında baş olur, olmayacak olan kırk yaşında bile boş olur].

Catgan tüyege tıgırkan kapgak. [Yatmış deveye çalı yuvarlanarak ağzına gelir].

Celb olmasa soğuk yok, mal olmasa culuk yok. [Rüzgâr olmazsa soğuk yok, zengin olmazsan akraban yok].

Cılamayan balaya eşmek bermezler. [Ağlamayan çocuğa emzik vermezler].

El işine güvana öz işine zovana. [Başkasının işini yapmaktan zevk alan kendi işini yapmaz].

Elden kelgen celmen, suvdan kelgen selmen keter. [Yabancıdan gelen rüzgarla, sudan gelen selle gider].

Etnen rakı Tatarın akkı. [Etle rakı, Tatar'ın hakkı].

Kartal balası, öksende kartal bolur. [Kartal yavrusu büyüyünce kartal olur].

Kolman ursan acısı bir kün, tilmen ursan bin cıl. [Kolla vursan acısı bir gün, dille vursan bin yıl].

Martta cavsa da bolur cavmasa da bolur [Martta yağsa da olur yağmasa da].

Misapir misapirni, üy sahibi iş birevsini süymez. [Misafir misafiri, ev sahibi hiçbirisini sevmez].

Şuruk tahta mık tutmaz. [Çürük tahta çivi tutmaz].

Tembele iş ayt, sana akıl üyretsin. [Tembele iş buyur sana iş öğretsin].

Üy alma komşu al. [Ev alma komşu al].

Veresiye işken eki kere esirir. [Veresiye içen iki kere sarhoştur].

Aptir septir. [Düşe kalka].

Aytmadan kaytma. [Söylemeden gitme].

Cantalak bolmak. [Çok sevinmek].

Cepkenini coytkan. [Beceriksiz].

Cılan oldu tiğildi. [Sözünde diretti].

Felekten bir kün kırsmak. [Felekten bir gün çalmak].

Geşkende mazi derler. [Geçmişe mazi derler].

İmam suvı. [İmam suyu (rakı)].

Kabak şeşeginday aşıldı. [Kabak çiçeği gibi açıldı].

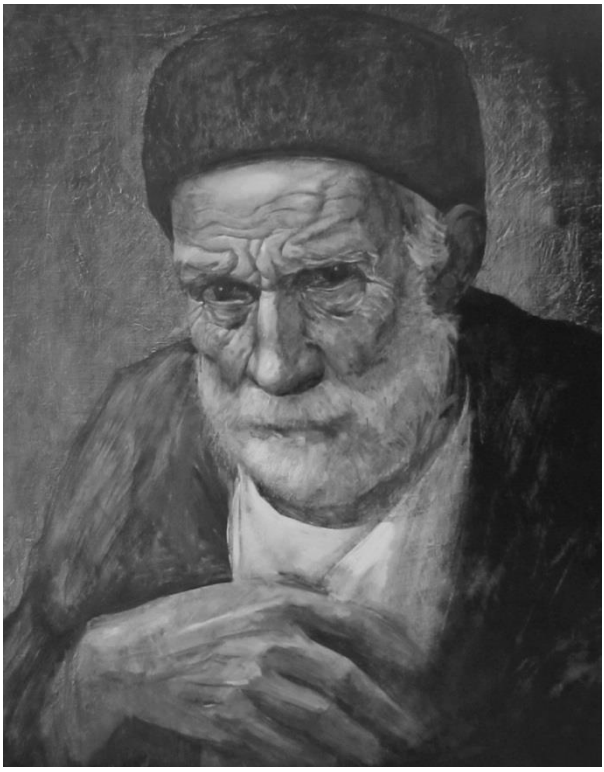
Közün karnı yok. [Göz doymaz].

Ok cayından şıktı. [Ok yayından çıktı].

Tuzlayayım da sasımasın. [Tuzlayayım da kokamasın].

Zavkın şıgarmak. [Zevkini çıkarmak].

(KK: 93; KK: 98; KK: 119; KK: 103; KK: 104: KK: 107; KK: 118; KK: 123; KK: 135; KK: 143; KK: 163; KK: 186; KK: 201; KK: 211).

9. TÜRKÜ

"*Col canımda bostorgay da cırlay da cırlay kunkeşe,*
Anay da anda, men mında ey aruvum cılay da cılay kun keçe"

Türkü, çoklukla söyleyeni belli olmayan, çeşitli ezgi ve makamlarla söylenen ve "türkü yakmak", "türkü çağırmak" "türkü tutturmak" gibi deyimlerle ifade edilen sözlü kültür ürünüdür. Anonim halk şiirinin ezgi ağırlıklı türü olma özelliği gösteren türküler, üretildiği toplumun sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi, toplumsal yapısını yansıtmakla birlikte kültürel belleğin en önemli ifade alanlarından birini oluşturmaktadır. Kırım Tatarlarının yaşadıkları göç, çektikleri sıkıntı ve Kırım'a duydukları özlemleri türkü formuyla ifade etmeleri söz konusu olmuş ve bu türküler aynı zamanda sözlü tarihin de önemli bir kaynağı haline gelmiştir.

Akmescit'nin Bayırı

Akmescit'nin bayırı, kara suyun çayırı,
Stavay saldat, degende aydaydam,
Koz yaşını akıtma.

Bizim Kırım kızları, su dilesem bal berir,
Stavay saldat, degende aydaydam,
Koz yaşını akıtma.

Sepet sepet cımırta, anayım meni unutma,
Sakın meni unutma aydaydam,
Koz yaşını kurutma.
(KK: 119; KK: 121; KK: 173).

Ay Bülbülüm

Ay bülbülüm vay bülbülüm,
Kayda kaldın sevgülüm.
Kaplet kaldım men aytmaga,
Kanadım yok uçmağa.

Ay karılgaş karılgaş,
Kanadını aş da kaş,
Alacak bolsan al da kaş,
Kaçacak man közün aş.

Çıkdım bahşaga,
Şeptali toplamaga,
Şıktı kirdi bir körgümen,
Başladım oynamağa.
(KK: 119; KK: 121; KK: 173).

Bostorgay

Bostorgay denen ayvanın da, cılgada bolur cuvası,
Cavun cavsa sel alır da ey aruvum cılayda kalır anası.

Col canında bostorgay da, tarı da sepsem aşamay,
Siznin yaknın kızları da ey aruvum biznin yakka uşamay.

Üyüm aldında gül terekte yeller eksende sallana,
Üstüne mıngen bir kuşçuk ey aruvum cırlayda, cırlay tavlana.

Col canımda bostorgay da cırlay da cırlay kunkeşe,
Anay da anda, men mında ey aruvum cılayda cılay kun keçe.

Bir kışkene bostorgay da boylap boylap su işe,
Yârim anda men mında da ey aruvum, cılayda cılay kun keşe.
(KK: 119; KK: 121; KK: 173).

Ey Güzel Kırım

Aluşta'dan esgen celler betime vurdu,
Balalıktan ösken üyge kozyaşım tüştü.

Men bu yerde yaşalmadım,
Caşlığıma toyalmadım,
Vatanıma hasret kaldım,
Ey güzel Kırım.

Bala şaga vatanım dep kozyaşı töge,
Kartlarımız kolun cayıp tualar ete.

Öz evime varar edim,
Ocağımı korer edim,
Saga ağlap kuler edim,
Ey güzel Kırım.

Bahçaların meyvaları bal ile şerbet,
Suvlarını işe işe toyalmadım men.

Yeşil dağlar kuldu maga,
Tatar kaytıp keldi saga,
Kucağını aç sen maga,
Ey güzel Kırım. (KK: 119; KK: 121; KK: 173).

Göç Türküsü 1

Kefeden çıkan bir bulut eyyar,
Kerişke cavgan aytarda cılarman.

Şu Kırımın halkları eyyar,
Karşga avgan aytarda cılarman.

Tuvganlarımız kalacak eyyar,
Manraşkan koyday, aytarda cılarman.

Tütep kalgan ocaklar eyyar,
Sönermeken dep, aytarda cılarman.

Tatar halkı horlıkla eyyar,
Kunermeken dep, aytarda cılarman.

Biz çıkkanson Kırım'dan eyyar,
Kalmadıda kuvnak, aytarda cılarman. (KK: 203).

Göç Türküsü 2

Ketecekmiz Kırımdan ey yar,
Kal savlıkman, aytır da cılarman.

Kozın yaşın silip kal ey yar,
Al cavlıkman, aytır da cılarman.

Padişa bergen eki ogız ey yar,
Ka desen de cürmiy, aytır da cılarman.

Aşka koysan tatımay ey yar,
Varnanın tuzı, aytır da cılarman.

Esime de tüşse cılarman ey yar,
Şu Kırımnın kızı, aytır da cılarman.

Padişa saray yaptırgan ey yar,
Töpesi de taldan, aytır da cılarman.

Kimisi de maldan ayrılgan ey, yar,
Kimisi de candan, aytır da cılarman. (KK: 203).

Kalaylı Kazan

Kalaylı kazan asılsın, kul bol sönsün,
Büyük küçük cümlege kayırlı bolsun.

Kalaylı kazan içinde kaz balası,
Kızın baştan çıkargan bay balası.

Men bir lades tutuştum bır cıyınga,
Babam onu yapsanız ayıplı olmayım kızga.

Beline kuşak yaptırdım çevresi sırma,
Anavga, mınavga koz etip boynumu urma.

Kalaylı kazan içinde kaz etımız,
Cıyında, toyda oynamak âdetimiz.
(KK: 119; KK: 121; KK: 173).

Kına Türküsü 1

Eteceksin, kertecesin deryalar aşıp,
Sencılamaykıl culerıp taşın.
Sencılamaykıl ıncıla culerıp taşın,
Bayırbaşında kayasın mezarım taşın.

Kormuşa dayko gözünün yaşı,
Kızbalanır kapının ay menteşesi,
Tıngırda kalır ay anıyı dört köşesi,

Yüksek yerler ıssız kaldı
Nazıp kani kısıp kaldı. (KK: 13).

Kına Türküsü 2

Sür şoför arabayı,
Uçuramazsın.
Kızın gönlü olmasa,
Kaçıramazsın.

Şalli şalım şaşağı,
Şaşağımın moşağı.
Cuğrup cuğrup kız taylar,
Şu caşların al şalı.

Karabaş koyna tuz kerek,
Kart caşlarga kız kerek.
Karabaş koyga tuz kayda,
Kart caşlarga kız kayda.

Ay mertebe mertebe,
Mertebege su sebe,
Üylenemegen kart caşlar,
Üy aylanıp certebe. (KK: 13).

Koral (Ural) Türküsü

Biz Koral'da yaşamız,
Fasulye aşaymız.
Ne tuş kaldı ne deniz,
Ölügen uşaynız.

Biz Koral'dan şıkkanda,
Cırıldımday toydey.
Toganlarımız cılaştılar,
Maraşgan koydey.

Tırnamışım seveyim,
Armanda kaldı.
Başmer megen ayrılırım,
Koral'da kaldı. (KK: 119; KK: 121; KK: 173).

Siyt Osman Saray

Siyt Osman saray saldırgan ay boydanda boyda,
Sen nişanda çok edin ay hoş geldin toyga.

Siyt Osman saray saldırgan ay töbesi şişe,
Oynaganım külgenim ay eşime düşe.

Atım da çorga bolmasaydı salmazdım colga,
Köz aşığım bolmasaydı barmazdım toyga.

Eki de budan balasın ay aydadım tuzga,
Kelin çekin yosmasın ay denişmem kızga.
Ak demesem kaltiyim ay candım da küydüm,

Kadem sizin balasın ay kaydan da sevdim.
(KK: 119; KK: 121; KK: 173).

Yalı Boyu

Gidersen oğrun olsun, kimse yolun bağlamaz,
Atalardan kalma sözdür, kendi düşen ağlamaz.

Karasu menim öz pazarım, hem okur hem yazarım,
Menden gayrı yar süyersen, ateş olsun mezarın.

Gider isen oğrun olsun, derya deniz yolun olsun.
Menden gayrı yar süysen, eki közün kör olsun.
(KK: 119; KK: 121; KK: 173).

10. AĞIT

"Vermegeydin canını da
Açikaydın közündü"

Başta ölüm olmak üzere çeşitli nedenlere bağlı olarak üretilen anonim türlerden biri de ağıttır. Ağıtın "ağla-" eyleminden türediği düşünülmüştür. Ağıt, ölüm, göç, ayrılık gibi çeşitli nedenlerle yakılır. Kırım Tatarlarında ağıtçılık ve ağıt yakma geleneği bulunmamaktadır. Ancak ölüm ve göç üzerine yakılmış özel türküler bu grupta değerlendirilebilir:

1.
Biz Kırım'dan çıkkanda,
Kar yağmadı kan aktı.
Anam babam kız kardaşlarım,
Kozleri dolu yaş kaldı.

Kokten uçkan uçaklarnın,
Kanetlerini kim kırgan.
Şu Kırım'da ölgen caş cigitler-nin,
Cenazelerini kim kılgan.

Kaçaredim men Akyar'dan,
Karadeniz bolmasa.
Asaredim öz özümnü,
Annem babam bolmasa.
(KK: 119; KK: 121; KK: 173).

2.
Akşam oldu köz baylandı
Makinam aylandı
Yari gece kararında
Lişonlar aydaldı. (KK: 203).

3.
Ketkeydin de erekke de
Pingeydin de dereke de
Vermegeydin canını da
Açikaydın közündü. (KK: 13).

11. NİNNİ

"Tana soy da ciyer ver
O naşarman anam.
Tana tarlaga gitken
Ne bereyim balam"

Ninni, anonim halk şiirinin bir türüdür. Çocukları uyutmak, ağladıklarında susturmak, rahatlatmak gibi işlevlerle ezgiyle icra edilen bu tür; yazılı ve elektronik kültür ortamına geçildiğinde kaybolmaya yüz tutmuş sözlü sanat eserleri haline gelmiştir. Kırım Tatar sözlü geleneğinde de ninni türünün artık yok olmaya başladığı söylenebilir.

1.
Ah anaylar anaylar
Başın tartıp baylaylar. (KK: 90).

2.
Tavuk soy da beleş ver
O naşarman anam.
Tavuk şölge gitken
Ne bereyim balam.

Kuzu soy da sorpa ver
O naşarman anam.
Kuzu şöle gitken
Ne bereyim balam.

Tana soy da ciyer ver
O naşarman anam.
Tana tarlaga gitken
Ne bereyim balam.

Civciv kes de oma ver
O naşarman anam.
Civcic otka ketken
Ne bereyim balam. (KK: 13).

3.
Ayva desem yaraşır
Gül bakışlar dolaşır
Ayva hû, Allah hû.

Dül şişeknin işine
Altın beşik yaraşır
Ayva hû, Allah hû. (KK: 28).

4.
Ay dombalşık dombalşık
Cüriyim dese cer başlık.
Ayagına kerek postalşık
Babası almay postalşık. (KK: 28).

5.
Bağlam, bağlam baltatır
Sisede döşek yaldatır
Ayyada ay uvvada uv
Sevmesi kov bas da soy etine toy
Vo vo vo. (KK: 74).

12. MANİ VE ŞIN

"Muna selamün aleyküm men de keldim
Caşnı, kartnı toplaşıp selam berdim"

Anonim halk şiirinin en eski nazım şekillerinden olan mani, genellikle *aaba* şeklinde uyak yapısına sahip; doğa, sevgi, ayrılık, gurbet gibi konulara yer veren, çoğunlukla ezgili olarak icra edilen, tema ve şekil bakımından icracının cinsiyeti, yaşadığı ortamı, içinde bulunduğu geleneğin özellikleri, dinleyici kitlesi vb. etkenlerle şekillenen, dörtlüklerden kurulu yaygın bir türdür. Kırım Tatarları "mani" terimini "mane" olarak adlandırmaktadır. Bu manelerin icra amaçları söylendikleri ortama göre biçimlenmektedir, ancak daha çok toylarda, eğlencelerde eğlenme amacıyla söylenmektedir.

Kırım Tatarlarında maninin yanında 7+5 heceli "şın" adı verilen dörtlükler de yaygındır. Kırım-Tatarları arasında söz ustası olan kişiler tarafından söylenen ve Türk halk şiirinde maninin bir çeşidi olan şın, düğünlerde, geleneksel bayram, şölen ve festivallerde icra edilmektedir. Şınlar daha çok gençlerin karşılıklı atışmalarına dayanır. Kırım Tatarları arasında sözlü kültürün bu sanatsal icra gerektiren ve iyi bir belleğe sahip kişiler tarafından söylenebilen şınların günümüzde az sayıda temsilcisi bulunmaktadır.

Şınlaşma erkekler ve kızlar arasında karşılıklı olabildiği gibi, karışık gruplar arasında da olabilir. Grubun her ikisinde de atışmayı yönlendirecek bir kişi vardır. Bu kişi, (Bazı yerlerde "keday" olarak adlandırılır) atışmada tıkanıklık olursa devreye girer ve bir şın söyleyerek atışmanın sürmesini sağlar. Kalıp olan şınların yanında atışmacılar, doğaçlama şın da icra edebilirler. Şınlaşmada cevap veremeyen taraf yenilmiş sayılır. Kırım Tatarları arasında mani ve şınların hem Türkiye Türkçesiyle hem de Kırım Tatar Türkçesiyle söylendiği belirlenmiştir.

Maniler

1.
Armut dalda sallanır
Güzde pişer ballanır
Men yârimi görünce
Yanaklarım allanır. (KK: 22).

2.
Askere gideceksin
Memleket göreceksin
Müteessir olma sevdiğim
Seneye döneceksin. (KK: 181).

3.
Ateşe kömür saldım
Kollarım karalandı
On beşinde bir yar sevdim
Yüreğim yaralandı. (KK: 137).

4.
Ay okuyor okuyor
Cama perde dokuyor
Benim sevdiğim oğlan
Fakültede okuyor. (KK: 22).

5.
Bayramlarda bolmaysın
Toylarda tapılmaysın
Cenabetin balası
Kalavga ne karaysın. (KK: 13).

6.
Davulumun ipi kaytan
Kalmadı sırtımdan mintan
Verin ağalar beşer kuruş
Alayım sırtıma mintan. (KK: 47).

7.
Dümbeleği çalan bilir
Çalıp oynayan bilir
Kızların kıymetini
Gurbette olan bilir (KK: 22).

8.
Eskişehir yolları
Taştandır baştanbaşa
Yar sevip de uğraşmam
Yazılan gelir başa. (KK: 104).

9.
Eşkişiğim var idi
Bal alayım diyedir
Balalası eş olur
Çobanlarda keş olur. (KK: 96).

10.
İşte geldim kapınıza
Selam verdim topunuza
Selamımı aldınız mı
Yoksa bizi kovdunuz mu. (KK: 50).

11.
Karakaya'nın kayası
Kaymaz'ın taşı
Paşakadın kızları
Cevahir taşı. (KK: 78).

12.
Kaynanayı napmalı
Merdivenden atmalı
Merdivenden inerken
Kaynar suya sokmalı. (KK: 181).

13.
Ne uyursun ne uyursun
Uykuda ne bulursun
Allah desin kıl namazını
Cenneti âlâyı bulursun. (KK: 17).

14.
Pire tuttum birisini
Davula gerdim derisini
Kimin kızı varsa
Versin bana birisini. (KK: 50).

15.
Sarı giyme söz olur
Beyaz giyme toz olur
Hep yeşiller giyelim
Muradımız tez olur. (KK: 110).

16.
Şekerim var ezilecek
İnce beden süzülecek
Çok bekletmeyin ağalar
Çok yerim var gezilecek. (KK: 50).

17.
Şu tarla uzun tarla
Parla sevdiğim parla
Yakında gelir misin
Uzaktan şapka salla. (KK: 104).

Şınlar

1.
Akşam catsam catamam
Amente okup
Sen gelip düşüme
Livanta kokup. (KK: 101).

2.
Aytırsam babam berecek
Anayım siyer.
Senin etken kıymazlar
Kimlerge tiyer. (KK: 104).

3.
Al atayım ben bir taş
Deryaga dalsın.
Tenezzül etken şınlasın
El vergen alsın.

Atgan taşın tutdum
Deryaya daldım.
Tenezzül etip şınladım
Ellerdım aldım. (KK: 13).

4.
Bir kişikene cumurta
Kuzman aşa.
Oy gönlümü yasadın
Sen çok yaşa. (KK: 137).

5.
Cıyıt lafnı bir aytar
Ekıge kalmaz.
Taş cavsa da başını
Sözünden kaytmaz. (KK: 137).

6.
Hayırlı olsun kına toy
Cümlenizge alay.
Darısı kalan kızlarga
Zevki bizge alay. (KK: 129).

7.
Karşıga da turasın
Barkıldap ayday.
Caktın menim cüregim
Kaynagan mayday. (KK: 129).

8.
Muna selamün aleyküm
Men de keldim.
Caşnı, kartnı toplaşıp
Selam berdim.

Aleykümselam hoş geldin
Sen ekesin.
Bahşalarda kokugan
Gül ekesin. (KK: 104).

9.
Oy aytasın cevapnı
Eklep çeklep
Men cangansın katesin
Külden şöplep. (KK: 43).

10.
Pencerenin pervazı
Patiska perde
Menim canım yüreğim
Karangı yerde. (KK: 129).

11.
Sırttan kele bir payton
Telbevi telden
Kıska ayak kız bala
Kısmeti elden. (KK: 81).

12.
Şınlasam şınşı tuvulman
Şınlap ta yalmam.
Şınlagan caşlarga karap
Susup ta kalmam. (KK: 73).

13.
Şölde catkan koyanday
Is taşlayık.
Konakbay başı biz bolsak
Al başlayık. (KK: 43).

14.
Terekke tay baylamam
At baylarım
Özüm kara bolsam da
Kız saylarım. (KK: 73).

B. GÖSTERİ SANATLARI

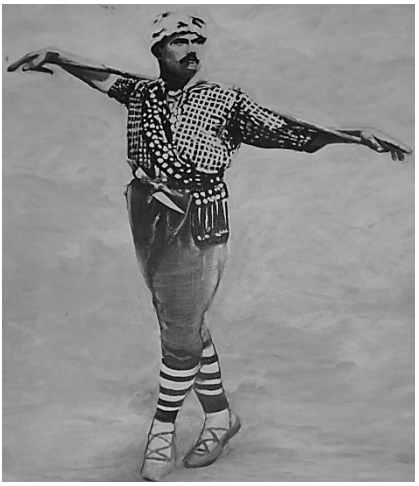
Hazırlayan: Muhammed Emin YILDIZLI

1. HALK OYUNLARI

"*Varamadım vatana ey,*
Aman yâre ey yârim"

Kırım Tatar halk oyunlarında genellikle "akordion, doli, klarnet, keman, mızıka" gibi çalgılar kullanılırken, düğün, kına gecesi, sünnet, asker uğurlaması gibi törenlerde daha çok "davul, zurna, def, dare" gibi aletler kullanılmaktadır. Kırım Tatar halk oyunları 1970'li yıllara kadar büyük oranda unutulmak üzereyken Kırım Türkleri Derneği'nin çalışmaları ve kurulan özel bir ekip sayesinde tekrar canlandırılmıştır. Kırım Tatar halk oyunları halen dernek bünyesinde bulunan ve özel günlerde gösteriler düzenleyen bir kol tarafından icra edilmektedir.

Kırım Tatarlarında halk oyunları "erkekler tarafından oynananlar", "kadınlar tarafından oynananlar" ve "karma şekilde oynanan oyunlar" olmak üzere üç türlüdür. Kırım Tatarlarına ait operet türünde oyunlar da bulunmaktadır. Erkekler, daha çok ayakların hareket ettirildiği ve sert ritmik hareketlerin ön planda tutulduğu oyunları oynarken; kadınlar tarafından oynanan oyunlarda estetik figürler vurgulanmaktadır. Karma oyunlardaki ortak nokta figürlerin yavaştan hızlıya doğru akmasıdır. Kırım Tatar halk oyunlarından belli başlıları şunlardır: "Çoban Oyunu", "Bülbül", "Çiftetelli", "Emir Celal", "Yüksek Minare", "Dört Kız", "Mendil". "Kaytarma (Ağır Hava Kaytarma, Kezlev Kaytarma, Bahçesaray Kaytarma)", "Limana", "Tuak", "Türkistan Oyunu", "Epipe".

Çoban Oyunu

Köyde düzenlenen düğünü izlemeye dalan çoban bu sürede koyunlarını kaybeder. Çoban koyunlarını kaybettiğini anladığında onları aramaya koyulur. Fakat koyunlarını bir türlü bulamaz. Belli bir süre sonra yorgun düşen çoban uykuya dalar ve rüyasında sevgilisini görür, uyandığında belli bir süre rüyasının etkisinde kalan çoban tekrar koyunlarını arar, fakat yine bulamaz. Sonrasında arkadaşlarından yardım isteyen çoban, arkadaşlarının yardımıyla koyunlarını bulur ve arkadaşlarıyla birlikte sevincinden oynamaya devam eder. Bu hikâye doğrultusunda figürlendirilen oyun derneğin çalışmalarıyla yeniden canlandırılmıştır. Solo başlayan oyun, daha sonra grup şeklinde oynanmaya devam eder. Oyunun başında bir erkek oyuncu çoban rolünü üstlenir. Rüya kısmının anlatıldığı yerlerde oyuna kız oyuncular girer. Rüyanın bitip kızların oyundan ayrılması ile çobanın arkadaşları oyuna girer. (KK: 119; KK: 203).

Bülbül

Sözlü bir oyun olup kızların karşılıklı oynadığı bir oyun türüdür. Bu oyunda Bülbül türküsü söylenir:

Benim adım bülbül dere
Aman yâre ey yârim
Sevdiğim gül sünbül dere
Aman yâre ey yârim
Kuşlar uçsa ben uçmam ey
Aman yâre ey yârim
Sevdiğimden vaz geçmem ey
Aman yâre ey yârim
Varamadım vatana ey
Aman yâre ey yârim
İşte geldik vatana ey
Aman yâre ey yârim. (KK: 203).

Yüksek Minare

Cami inşasından içinin temizliğine kadar figürlerle bir hikâyenin anlatıldığı oyun türüdür. (KK: 119).

Emir Celal

Figürlerin yavaştan hızlıya doğru aktığı, kadınların estetiğinin ve dengesinin ön planda olduğu oyun türüdür. Kadınlar tarafından oynanır. (KK: 119).

Mendil

Tek bir kadın tarafından oynanan oyunda vatanı kaybetmenin verdiği hüzünle oyuna başlayan kadının vatanını tekrar bulmasıyla neşelenmesinin anlatıldığı bir oyundur. (KK: 119).

Kaytarma

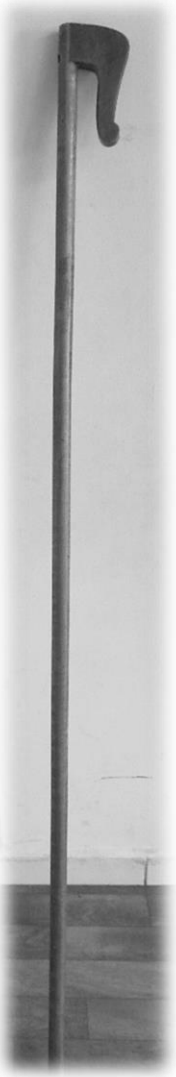
Kırım Tatar halk oyunlarının başında gelmektedir. Tatarca "kaytmak" (dönmek) eyleminden türemiştir. Kaytarma aynı zamanda Kırım oyun havalarının çoğuna tür olarak verilen addır. Başlangıcı ve oyun içindeki bazı figürler bir zeybek oyununu andırır. Zaman zaman dönüş figürleri kullanılır. (KK: 119).

Epipe

Bu oyun, Kazan Tatarlarına ait olmakla birlikte Kırım Tatarları tarafından da oynanmaktadır. (KK: 119).

Türkistan

Türkistan oyunu ise Türk dünyasının ortak oyunlarından biri olup pamuğun tarlaya ekilmesinden, çapasına, toplanmasına, toplanan pamuğun eğirilip ip haline getirilmesine kadar geçirdiği evrelerin anlatıldığı bir oyundur. (KK: 203).

Dört Kız

Dört kız tarafından oynandığı için bu adı almıştır. İlkbaharda dört çiçeğin açılışını, doğaya neşe ve mutluluk saçışını simgeler. (KK: 203).

Çalaşım, Yazga Çıksam

Operet türü oyunlardır. Her iki oyun türü erkek ve kızların karşılıklı oynadığı ve söz aralarında figürlerin sergilendiği oyun türleridir.

Çalaşım

Ay,çalaşım, çalaşım, çalaşım.
Kulge pişken kalaçım.
Kel oynayık, oynayık, oynayık.
Toy yasayık, asabay.
Sen çalaşka kelgende, kelgende,
Tay soyarman, asabay.
Kabak burma pişirip, pişirip,
May koyarman, asabay.
Sen çalaşka kelgende, kelgende,
Tiz çökermen, asabay.
Taze otmek pişirip,
Bal koyarman, asabay.
Uyüm aldı çukurçık, çukurçık.
Şeytan kazğan, asabay.
Ekevmizde bir boyda, bir boyda,
Mevlam yazğan, asabay.

Yazga Çıksam

Yazga çıksam, üy salsam, kıramet çapsam ah
Alır edim bir kızçık, Borçka tapsam ah
Borçka desen, kız olmaz, say parasın ah
Ketir kızını köreyim, al parasın ah
Oglen avdı, kun saldı, ekindige ah
Baban seni verecek efendige ah
Babam verse men varmam efendige ah
Özüm saylap vararman kaküllüge ah
Ayttırayım babana, verse alayım ah
Canın süygen yerlerge üy salayım ah
Ayttırsan babam iç vermez, anayım süymez ah
Senday etken yigitke kıyevim demez ah
Babana varıp yalvarmam, anandan sormam ah
Buna derler yiğitlik, alırman sorman ah. (KK: 203).

2. ÇOCUK OYUNLARI

"*Mes, babanın kuyruğunu kes!*"

Çocuk oyunlarının çocukların zekâ gelişiminde, hareket yeteneği kazanmalarında ve sosyalleşmelerinde önemli etkileri vardır. Arkadaş grubuyla dayanışma, ödül-ceza sistemiyle davranış eğitimi gibi bedensel ve dilsel beceriler, bu oyunlar sayesinde geliştirilir. Günümüz dünyasının tüketim odaklı oyun ve oyuncak arzı, televizyon veya bilgisayarlarda oynanan oyunlar, geleneksel oyun kültüründen çocukları uzaklaştırmakta ve adeta onları yalnızlaştırmaktadır. Bu bağlamda, geleneksel çocuk oyunlarının UNESCO'nun SOKÜM Sözleşmesi temelinde derlenmesi ve kayıt altına alınması, hafızalarda unutulup gitmemesi için önlem alınması ve yaşatılması, öncelikli hale getirilmelidir. Kırım Tatarlarında birçok geleneksel çocuk oyununun çok az bir kısmı günümüzde oynanmakta, birçoğu artık hafızalarda yaşatılmaktadır.

Ceviz Oyunu

Daire içerisine alınan yere saplanmış bir çivinin üzerine koyulan paranın cevizlerle vurulup düşürülmesi şeklinde oynanan oyunda parayı düşüren yerde biriken cevizlerle birlikte parayı kazanmış olur. Bu oyundaki şartlardan birisi de yere düşen para, çizilen dairenin içinde kalmalıdır, aksi halde oyun kaybedilir. (KK: 13; KK: 155).

Şilik Şomak

Şilik ve şomak adı verilen iki tahta parçasıyla yerde açılan bir çukur temelinde oynan oyunda şilik denilen küçük tahta parçası çukurun üstüne konulur ve şomak ile havalandırılarak şilik en uzak noktaya atılmaya çalışılır. Şiliği en uzak noktaya atan oyuncu oyunu kazanır. (KK: 96; KK: 99; KK: 155).

Aşık Oyunu

Küçük baş hayvanların aşık kemiklerinin (Büyük baş hayvandan çıkarılan aşıklara "topay" adı verilir) çıkarılması ile oynanan oyunda yan yana dizilen aşıklar oyuncular tarafından vurularak oyun kazanılmaya çalışılır, ya da yere bir daire çizilir. Omaka (baş üstünde durmak) geldiği zaman aşıklar sırayla atılır ve atış çizgisine en yakın olan ya da bunu vuran kişi aşıkları kazanır.

Oyunda daha başarılı olmak için aşıkların ağırlığı içerisine kurşun dökülerek arttırılır.

Aşığın değerinin arttırılması için aşık boyanır ve bu boyanan aşık normaline göre daha değerli olur. Buna da "boyalı aşık" ismi verilir. Ayrıca aşığın oynanması sırasında düşme şekillerine göre "tık düştü", "şık düştü" şeklinde tabirlerin yanında aşığın yan gelmesi halinde de "orak geldi" şeklinde ifadeler kullanılır. En iyi atışa "omba" denir. (KK: 96; KK: 99; KK: 155; KK: 156; KK: 194).

Köt Kazmay

Köt Kazmay adı verilen oyun çelik çomak oyunun bir versiyonudur. Uzun, ucu sivri bir sopa olur. 4-5-7 kişi yan yana sıralanır, halka olur ve herkesin önünde kendine ait bir çukur bulunur. Ortaya açılan çukurun içine konan taş veya çelik parçası havalandırılarak sopayla en uzak noktaya atılır. Ebe taşı getirene kadar onun çukuru kazılır ve oyun sonunda en derin çukuru olan oyuncu cezalandırılır. (KK: 14; KK: 96; KK: 99, KK: 130).

Mes

Dokuz taş", "dokuz kaya" adı da verilen oyun, dokuz tane taşın dizilmesinden sonra onun top ile vurulması şeklinde oynanır. İki grup arasında oynanan oyunda top atıldığı sırada topu atan

oyuncu “Mes, babanın kuyruğunu kes!” diye bağırır. Taşlar devrildiği zaman topu atan grup taşları yeniden dizmeye çalışır. Bu arada diğer grup topla onları vurmaya çalışarak karşı gruptan oyuncu azaltmayı amaçlar. Vurulan oyuncu oyundan çıkar. Taşların tamamını tekrar dizmeyi başaran grup oyunu kazanır. (KK: 14; KK: 99).

Misket

Yere sırayla dizilen misketlerin oyuncular tarafından belirlenen belli bir mesafeden misketle vurulması şeklinde oynanan oyunda baş, orta ve son misket grupları belirlenir. Oyuncular daha çok misket alabilmek için baş misketi vurmayı amaçlar. Genelde en soldaki misketin baş misket seçildiği oyunda, en soldaki misketi vuran oyuncu vurduğu misketin sağındaki tüm misketleri kazanır. Ayrıca oyuncular misketi atarken “efsi efsi, mum direk” şeklinde bir ifade kullanır. (KK: 14; KK: 99; KK: 206).

Yüzük, Turav

Daire şeklinde oturan çocuklar veya gençler, avuçlarının içinde sakladığı bir yüzüğü iki el ayası iç içe bakacak şekilde birbirlerine uzatırlar ve gizlice birinin avucuna koyarlar. Ebe yüzü-

ğün kimin avucunda olduğunu tahmin etmeye çalışır. Yanlış tahmin eden kişiye ucu bağlanmış havluyla vurularak ceza verilir. Oyun özellikle Cuma günü Cuma namazından sonra bir alanda toplanan erkek ve kızlar arasında oynanır. (KK: 13; KK: 29; KK: 43; KK: 80; KK: 90).

Çizgi Oyunu (Seksek)

Yere birbirlerini takip eden şekilde çizilen geometrik çizgiler numaralandırılır ve oyuncu elindeki taşı sırasıyla bu numaralandırılmış şekillerin içerisine atmaya çalışır. Taş çizgide kalırsa veya farklı bir numaraya giderse oyuncu yenilir. Daha sonra taşı attığı numaradaki şekle basmadan tek ayak üstünde zıplayarak diğer şekilleri geçmeye çalışır. Bu sırada oyuncu her hangi bir çizgiye basarsa veya yere düşerse yenilmiş sayılır. (KK: 29; KK: 65; KK: 81; KK: 189).

Çetele

Yuvarlak bir tahta parçasının kesilip bir tarafının işaretlenmesi şeklinde elde edilen oyun aracı, aralarında mesafe bulunan oyuncular arasında fırlatılır ve düştüğü şekle göre oyuncular puan ya da para kazanır. Düştüğü şekle göre kapalıysa "tük" açık düşerse "şık" denir. Bu oyunun bir başka şekli ise aynı şekilde hazırlanan tahta parçası bir oyuncu tarafından diğer oyuncuya doğru atılır ve diğer oyuncu elindeki sopa yardımıyla tahta parçasını vurarak kendinden mümkün olduğunca uzağa atmaya çalışır. En uzağa vurabilen oyuncu oyunu kazanır. (KK: 1; KK: 155).

Tas

Bir kız ile bir erkeğin eşleşmesiyle gruplar halinde ev içerisinde oynanan bir oyundur. İçe dönük şekilde daire oluşturan oyuncular, herhangi bir oyuncunun arkasına bırakılan tası bulmak zorundadır. Bulamayan veya yanlış tahminde bulunan kişi eşiyle birlikte cezalandırılır. (KK: 29).

Çoban Saya

Çoban saya oyunu esnek bir dal parçası ve sopayla en az iki kişi tarafından oynanan bir oyundur. Oyunculardan biri esnek dal parçasını diğer oyuncuya fırlatır; diğer oyuncu da elindeki sopayla o dal parçasını vurarak kendinden en uzak noktaya göndermeye çalışır. Dal parçasını en uzak noktaya gönderen kişi oyunu kazanır. (KK: 1).

Kımgılış

Akşamları oynan kımgılış oyunu kuru kemik parçalarıyla oynanır. Kemik parçası, belirlenen bir oyuncu tarafından fırlatılır ve diğer oyuncuların bu kemik parçasını bulması ve önceden kazılan çukura getirmesi beklenir. Kemiği bulan ve kuyuya getiren oyuncu "Kımgılış" diye bağırır. (KK: 13).

Süyek Oyunu

Akşamları iki grup arasında oynanan oyunda bir grup ebe olur ve ellerindeki kemiği fırlatabildikleri kadar uzağa fırlatırlar. Diğer grup ise o kemiği bulmaya çalışır. Kemiği bulan kişi diğer oyunculara fark ettirmeden kemiği fırlatan kişiye getirmelidir. Eğer karşı grup kemiğin bulunduğunu fark ederse kemiği ondan almaya çalışır. Kemiği, fırlatan kişiye getiren grup puan kazanır. (KK: 50).

Taşuaraba

Sap taşınan arabanın içinde beş kişiyle oynanan bir oyun olan taşuaraba, dört köşeye yerleşen dört oyuncu ve ortada bulunan bir oyuncuyla oynanır. Köşelerdeki oyuncular ebeye yakalanmadan yer değiştirmeye çalışırlar, ebeye yakalanan kişi ortaya geçer ve oyun bu şekilde devam eder. (KK: 2).

Aldıaldına Kirmece

Kalabalık bir şekilde oynanan aldıaldına kirmece oyununda bir sıra halinde dizilen oyuncular, sıradan çıkarak diğerlerinin önüne geçmeye çalışırlar. (KK: 115).

İsmim Sende

Genç kızlar ve erkekler olmak üzere karşılıklı iki grup dizilir. Her kız kendi ismini karşı gruptaki delikanlıya verir. Gençlerin içinden birer kişi kimin kendisini seçtiğini tahmin etmeye çalışır

ve o kızın karşısına gider. Eğer kız, ismini ona vermişse tokalaşırlar, seçtiği kişi o değilse "ismin bende yok" denir. (KK: 181).

Tındı

Beşli, altılı gruplarla genelde gece oynanan bir oyundur. Gruplar birbirlerini sırasıyla yakalamaya çalışırlar, yakalanan kişiler, "karakol" diye belirlenen yere getirilir ve o grupta herkes yakalanıncaya kadar diğer gruba sıra gelmez. (KK: 152).

3. KIRIM TATAR KUŞAK GÜREŞİ

Anadolu'da ve Türk Dünyasının hemen hemen her coğrafyasında farklı şekillerde yapılan kuşak güreşinin tarihi, Sümerlere ait olan ve Dortmund müzesinde sergilenen kuşak güreşini simgelediği düşünülen bir heykele dayanarak M.Ö. 3500'lere kadar götürülmektedir. Sadece Türk Dünyasında değil; örneklerine İzlanda, Kore, Japonya ve Moğolistan'da da karşılaşılan kuşak güreşi, Kırım Tatarlarının göç süreciyle birlikte Anadolu'ya gelse de Kırım'da ve Romanya'da da devam eden milli bir spor dalıdır. Yakın tarihe kadar düğünlerde, yağmur dualarında, harman kaldırılırken veya herhangi bir şenlikte de yapılan kuşak güreşi, 1950'lerden sonra köyden kente göçle birlikte yavaş yavaş yok olmaya başlamışken 1980'li yıllardan sonra tekrar canlanmaya ve sporcularını yetiştirmeye başlamıştır. 1988'den sonra ise Tepreş şenliklerinde her sene kuşak güreşi turnuvaları yapılmaya başlanmıştır. Kuşak güreşleri, Metin Gündoğdu, Muzaffer Uzer, Faruk Şolpan, Mesut Ör, Fahrettin Şolpan'ın çabaları ve Prof. Dr. Özbay Güven'in başvurusuyla 2000 yılından itibaren Geleneksel Spor Dalları Federasyonu'nda resmi olarak tanınmıştır. Türkiye'de ilk resmi kuşak güreşi şampiyonası 2003 yılında Eskişehir'de yapılmıştır.

Yumuşak toprak bir zeminde veya çim bir alanda yapılan kuşak güreşleri, meydan okuma sonucu başlar. Güreşlerin en önemli özelliği güreşlerde sıklet olmamasıdır. Kategoriler sadece "balalar", "küçük sıkletler" ve "baş güreşleri" olmak üzere ayrılır. Oyuncular "kolek" ve "ıştan" adı verilen (bluz ve pantolon) giysiler giyerler ve 20 cm. eninde iki metre uzunluğunda olan yün kuşaklar kullanırlar. Mayo veya şortla güreşmek geleneksel kuşak güreşinde yasaktır. Hakem, kuşakları bağladıktan sonra sporcular sağ el içten ve sol el dıştan gelecek şekilde birbirlerine bağlanırlar.

Güreş, hakemin güreşçilerin omuzlarına vurması ve "küreş" demesiyle başlar. "Koşbel almak" (rakibi sımsıkı sarmalamak) ve ayaktan tutmak yasaktır. Güreşçilerin, "koyan koltuğu" tekniği haricinde (belli bir süreliğine sağ elin bırakılması), kuşağı bırakmaları kesinlikle yasaktır. Kuşağı bırakan güreşçi yenilmiş sayılır. Güreşçilerden birisi "şalka düşmediği" (iki omzunda yere gelmesi) sürece güreş bitmez. Şalka düşen güreşçi yenilmiş sayılır. Güreş masa hakemlerinin kararına göre sayı üstünlüğü sağlayan güreşçi lehine de sonuçlandırılabilir. Rakiplerini yenerek birinci olan sporcuya koç, koyun veya kuzu hediye edilir. Güreş eğer düğün-

lerde yapılıyorsa birinciye küçükbaş hayvanın yanında bir de "tokuz" hediye edilir. Diğer güreşçilere de çeşitli hediyeler verilir.

Kuşak güreşlerinde uygulanan başlıca tekniklerin adları şunlardır: "ırgakka almak", "Canbaş", "iç ırgak" (çengel), "ters ırgak", "ırgaşık", "dıştan ırgak", "ayuv ırgak", "şat ayak", "topşayak", "koyan koltuk", "capalak", "tizge almak". (KK: 55; KK: 111; KK: 119).

C. TOPLUMSAL UYGULAMALAR, RİTÜELLER VE ŞÖLENLER

Hazırlayan: Tugba GÖNEL SÖNMEZ

1. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

"Şalli şalım şaşağı
Şaşağımın moşağı
Cuğrup cuğrup kız taylar
Şu caşların al şalı"

İnsanın hayat aşamaları, çeşitli inanış ve uygulamalarla örülmüş, bu inanış ve uygulamalar da kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel tören ve ritüellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geçiş dönemleri etrafında oluşan inanış ve uygulamaların kaynağında da hayatı kavramaya yönelik tutum ve ilgi yatmaktadır. Geleneksel dünya görüşüne göre biçimlenmiş geçiş dönemleri etrafında geliştirilen insan ve toplum odaklı inanış ve uygulamalar, Kırım Tatarları arasında da benzer ya da farklı formlarda yaşatılmaya devam etmektedir.

1. 1. Doğum

***Kısırlığı Giderme ve Hamile Kalma*:** Kırım Tatarlarında diğer Türk topluluklarında olduğu gibi çocuk sahibi olamamanın sorumlusu kadın olarak görüldüğünden çocuğu olamayan kadına "kısır" denilmektedir. Kısırlığı gidermek için yapılan uygulamalar şu şekildedir: Kadının karnı sıkıca bağlanır. Kadın su buharına oturtulur. Adak adanır. Düğün esnasında erkek doğurması için gelinin kucağına erkek çocuk verilir. Çocuk sahibi olamayan kadınların göbeğine eskiden keçi derisi sarılırmış. (KK: 13; KK: 40; KK: 150).

Aşerme: Aşeren kadının canının istediği yiyeceği mutlaka yemesi gerektiğine inanılmakla birlikte; kadının aşerme şekline bağlı olarak doğacak çocuğun cinsiyetine yönelik tahminlerde bulunur. Hamile kadının canı tatlı isterse erkek çocuk doğuracağına, ekşi isterse kız çocuk doğuracağına inanılır. (KK: 13; KK: 61; KK: 199).

***Cinsiyet Tahmin Etme*:** Doğacak çocuğun cinsiyetini anlamak için aşağıdaki uygulamalar yapılmaktadır: Hamile kadının başının üstünden un ya da tuz dökülür; kadın kaşınırsa çocuğun erkek, kaşınmazsa kız olacağı düşünülür. Hamilelik sırasında kalçaları genişleyen kadının kız doğuracağı, göbeği sivrilen kadının erkek çocuk doğuracağı düşünülür. Hamile kadının başına haberi olmaksızın tuz dökülür ve camdan baktırılır, dışarıda ilk gördüğü

kişi erkek ise erkek çocuk doğuracağına, kadın ise kız çocuk doğuracağına inanılır. Bebek anne karnında iken çok hareketli ise erkek olacağına inanılır. Hamile kadın dışarıya çıkartılarak ondan daha önce saklanan makas ve tarağı bulmaları istenir. Eğer tarak bulursa kız, makas bulursa erkek çocuğu olacağına inanılır. (KK: 13; KK: 61; KK: 199).

Doğum Sırası: Eskiden doğumları köy ebesi yaptırırdı. Ebeler, toplum içerisinde yüksek bir statüye sahipti ve "ebe anne" olarak adlandırılırdı. Doğum sırasında sıcak su yardımıyla doğumu yaptıran ebe, doğumu kolaylaştırmak adına anneden bir şişeyi kuvvetlice üflemesini isterdi. Ayrıca yine doğumu kolaylaştırmak için annenin yanına erkek ceketi asılırdı. (KK: 13; KK: 61).

Göbek Bağı ve Eşi: Göbek bağı ve eşinin çocuğun yaşamında simgesel bir araç olduğu düşünülür. Bu nedenle göbek bağı okul bahçesine gömülürse çocuğun yüksek tahsil yapacağına, cami avlusuna gömülürse dinine bağlı olacağına ve evde saklanırsa evine bağlı olacağına inanılır. Yine gömülecek parçanın ayak basmayacak bir bölgede olmasına dikkat edilir. (KK: 110; KK: 138).

***Tuzlama*:** Çocuk doğduktan sonra kötü kokmaması için tuzlanır. Bu işlem uygulanırken bir miktar suyun içinde iri tuz eritilir ve pamukla bütün vücuduna, özellikle koltuk altlarına, ayakaltlarına ve boynuna sürülür. Bir saat kadar bekletildikten sonra banyo yaptırılır. Tuzlanmayan çocuğun ileride terinin kokacağına ve vücudunda yaralar çıkacağına inanılır. (KK: 13).

Ad Koyma: Bebeğin adı en geç bir hafta içerisinde konulur. Bebek bir hocaya götürülerek kulağına üç kez ezan okutulur ve adı üç kez kulağına tekrarlanır. Bu esnada çocuğun yüzü açılır ve tekrar kapatılır. Hayırlı bir evlat olması için dua edilir. Ad seçiminde eskiden genelde dede, nine adlarının tercih edildiği, günümüzde ise bundan vazgeçildiği belirtilmiştir. (KK: 12; KK: 128).

***Kırk Basması*:** Doğumdan sonra üzerinden kırk gün geçmeden iki bebek "aydaş" olduğundan yan yana getirilmemelidir. Getirildiği takdirde kırk basacağına ve çocukların büyüyemeyip zayıf

kalacağına inanılır. Bu durum, kırkı çıkmamış bebek ile bir hayvan yavrusunun karşılaşması halinde de geçerlidir. Kırkı çıkmamış iki bebeğin yan yana getirilmesi gerektiği elzem durumlarda iki bebek arasından su atmak gerekir. Ayrıca kırk basan çocuk, tedavi ettirilmek için Balçıkhisar köyündeki "kırk basma" ocağına götürülür veya altına odun konulan bir tencerede yoğurt mayalanır, tencerenin üzerine kırk basmış çocuk oturtulur ve temsili olarak pişirilir gibi alt üst döndürülür ve dua okunur. (KK: 13; KK: 61).

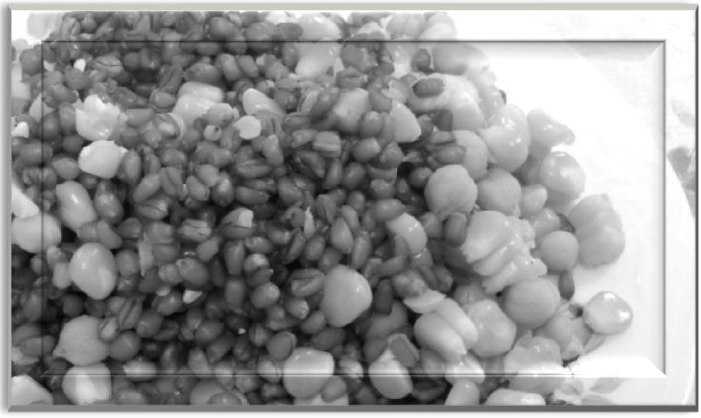
Kırk Uçurma: Lohusa kadın kırk güne kadar evden dışarı çıkarılmaz, bir başkasının evine gidemez. Gittiği takdirde kırk basacağına inanılır. Ayrıca bu kırk günlük süre boyunca lohusa kadın evde yalnız bırakılmamaya çalışılır. Bırakılması gerektiği durumlarda başucuna Kuran-ı Kerim, demir ya da makas; ayakucuna süpürge konulur. Yine lohusa kadın doğum yaptığı ilk üç günlük sürede yatağından çıkarılmaz ve ziyarete gelen kişilerin yüzüne bakmaksızın arkası dönük şekilde yatırılır. Kırk gün boyunca evden dışarı çıkarılmayan anne ve bebek için bu sürenin sonunda bir ritüel düzenlenir. Anne ve çocuk Nas ve İhlas suresi okunmuş kırk tane taş veya tespih tanesinin içinde bulunduğu suyla yıkanır. Ardından lohusa kadın kırk adımda dışarı çıkarılır, gittiği eve bir hediye götürür, ev sahibi de kadına bir hediye ile birlikte iki yumurta verir ve lohusa kadının saçına beyazlaması için un dökülür. (KK: 13; KK: 61; KK: 188).

Loğusa Cıyını (Bebek Göbetesi): Loğusa cıyını bebeğin kırkı çıkana kadar yapılır. Bu tören için misafirler davet edilip şerbet ve göbete ikram edilir. Bu toplantıya katılan misafirler gelirken bebek için hediyeler getirir ve "göz aydın" dilerler. Erkekler ve çocuklar bu davete katılamaz. Günümüzde bu uygulama daha esnek

hale getirilmekle birlikte; evlerden ziyade çibörek evlerinde yapılan toplantılara dönüşmeye başlamıştır. (KK: 140; KK: 154).

Diş Mısırı: Çocuğun ilk dişi çıktığında mısır haşlanmak ya da patlatılmak suretiyle çocuğun beşiğinin ya da başının üzerinden saçılır. Böylece çocuğun dişlerinin mısır gibi çıkacağı düşünülür. Bu törene yakın akrabalar ve tanıdıklar katılır ve çocuğa çeşitli hediyeler verilir. Ayrıca birkaç çocuğa daha hediye verip sevindirmek adettendir. (KK: 150; KK: 177).

Köstek Kesme: Yürüyemeyen ya da yürümekte zorluk çeken çocuklar için yapılan bir uygulama olup her iki ayağına kırmızı ip bağlanan çocuk Cuma namazı vaktinde camiye götürülür. Camiden ilk çıkan kişiden bu ipi kesmesi istenir, ipi kesen kişiye bir miktar bahşiş verilir ya da Koşmat köyündeki köstek kesme ocağına gidilirdi. Ayrıca geç yürüyen çocuklar Cuma günü cami önüne götürülür ve "Salladım selaya / Yalvardım Allah'a / İnşallah yürür / Gelecek cumaya" şeklinde sallanır. (KK: 21; KK: 23; KK: 81; KK: 157).

Diğer İnanış ve Uygulamalar:

Hamileyken midesinde yanma olan kadının çocuğunun saçının çok olacağına inanılır. Lohusa kadının sütünün çok olması için elma, soğan, helva ve tahin yemesi gerekir. Lohusa kadın bir şeyi merak eder, canı çekerse göğsü şişer. Tedavi etmek için kadın süpürgenin üzerine oturtulur ve çömleğe bastırılıp okunmuş su üflenir.

Çocuk emzirirken göğsü şişen kadınlar için sabah ezanından önce tuvalete tarak konulur, saç göğsün üzerine uzatılıp besmele çekilerek taranır. Bebeğin önüne ayna, tarak, makas konulur ve seçmesi beklenir. Eline alacağı nesneye göre ileride yapacağı meslek tahmin edilir.

Çocuğun geç yürümesi halinde Cuma namazından çıkan ilk kişinin duası ile çocuğun ayakkabı bağı çözdürülür. Çok ağlayan çocuklar torbaya konulup dört yol ağzına bırakılır.

Kırkı çıkmadan önce çok ağlayan çocuk, 40 tane taş alınıp çocukla birlikte 40 adım gidilerek atılırsa iyileşir. Kırkı çıktıktan sonra çok ağlayan çocuğun beline, yakasına bağlanan kurdele Cuma namazından ilk çıkan kişiye kestirilirse çocuk iyileşir.

Sarılık olan çocuğa kendi idrarı içirilir. Sarılık olan çocuğun yüzüne sarı örtü örtülür. Sarılık olan çocuk sarılık kestirme ocağına götürülerek iki kaşının ortası kestirilir. Konuşamayan çocuğa yedi tane kurbanın dili yedirilir. Konuşamayan çocuğun dilinin bağlı olduğu düşünülür ve dilinin altı kestirilir. (KK: 13; KK: 17; KK: 21; KK: 23; KK: 61; KK: 66; KK: 81; KK: 157; KK: 177).

1. 2. Sünnet

Kırım Tatarlarında çocuklar tek başına sünnet ettirilmez; yanına "eş olsun diye" maddi durumu uygun olmayan bir kişinin daha çocuğu sünnet ettirilir. Çocuğun yanına eş bulunamazsa bir horoz kesilir ve çocuğun başı üstünden çevrilerek maddi durumu uygun olmayan kişilere verilir. Kırım Tatarları, eskiden sünnet toyunu da düğün gibi harman sonunda yaparlarmış ve bu tören üç gün sürermiş. Bir gün önce, akşam kına gecesi yapılır ve çocuğa kına yakılır, davetlilere "şem" hediye edilirdi. Toy Perşembe günü başlar ve bu gün "sogum" soyulurdu. Üç gün boyunca gündüzleri "cemaat aşı" verilirdi. Cuma günü at yarışları ve kuşak güreşleri yapılırdı. Maddi durumu uygun olan kişiler akşamları içkili eğlence meclisleri düzenlerdi. Son gün, çocuklar gezdirildikten sonra sünnet ettirilirdi. Sünnet çocuğu arabadan inerken "sünnet dedesinden" tarla veya para gibi hediyeler ister, dede hayatta değilse bu görevi baba yerine getirirdi.

Sünnetçiliği genellikle berberler yapar ve çocuğun yanında kirvesi bulunurdu. Sünnet olacak çocuğa akrabaları tarafından "katlama sinisi" hazırlanıp süslenirdi. Bu tepsinin kenarlarında Kırım Tatar mutfağına özgü bir tatlı çörek olan katlama ve ortasında çeşitli yemiş ve meyveler bulunurdu. Sünnet yatağı çeşitli renkte greplerle süslenir, toya katılan kişiler çocuğa hediyeler getirirdi. Sünnet toylarında yemek olarak genellikle çorba, fasulye, et, pilav ve incir haşlaması gibi yemekler ikram edilirdi. Eskiden hem sünnet hem düğün bir arada yapılırken günümüzde sünnet işlemi tamamlandıktan sonra düğünü yapılmakta ve sünnet düğünleri bir gün sürmektedir. (KK: 26; KK: 43; KK: 61; KK: 90; KK: 95; KK: 100; KK: 177; KK: 178; KK: 181; KK: 204; KK: 205).

1. 3. Asker Uğurlama ve Karşılama

Askere gidecek genç, akrabaları ve arkadaşları tarafından sırayla yemeğe alınmakla birlikte gitmesine birkaç gün kala kına yakılır ve eğlence düzenlenir. Asker gencin sırtına çember (yazma) bağlanır ve Seyit Osman Saray türküsü eşliğinde uğurlanır. Askerden gelen gencin ailesi yakınlarına hediye dağıtır ve sağ salim dönmesi için adak adadıysa kurban keser ve yine Seyit Osman Saray türküsüyle karşılanır. Bazen mevlit okutulduğu da görülmektedir. (KK: 29; KK: 50; KK: 64; KK: 99; KK: 126: KK: 129; KK: 196).

1. 4. Evlenme

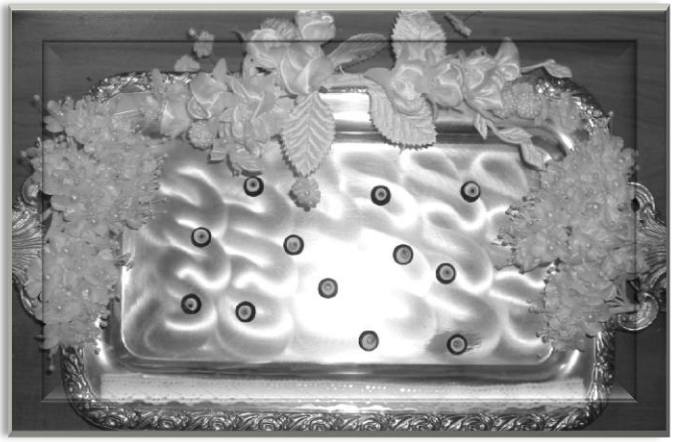
Kırım Tatarlarının topluluk kimliğinin bir parçası olan egzogami töresi, eskiden katı kurallarla desteklenirken bugün bunun biraz daha gevşediği söylenebilir. Kırım Tatarlarında eskiden yedi göbek dışarıdan kız alınır ve aynı şekilde yedi göbek dışarıya kız verilirdi. Bu nedenle akraba evlilikleri yok denecek kadar azdır. Evlenme biçimleri açısından değerlendirildiğinde, görücü usulü evlilik ve kız kaçırma yoluyla evlilik günümüzde azalmıştır. Genelde gençlerin istedikleri büyükler tarafından kabul edilmektedir.

Evlenme İsteğinin Bildirilmesi: Erkek evlenme isteğini belirtmek için pilava kaşık saplar, kapı eşiğine ayakkabısını çivi ile çakar ya da babasının ayakkabısına su doldururdu. Günümüzde evlenme isteğini doğrudan anne babasına söyleyemeyen erkekler bu isteklerini yakın akraba ve dostları aracılığıyla iletirler. (KK: 12; KK: 14).

Görücülük ve Kız İsteme: Eskiden evlilikler yalnızca Kırım Tatarları arasından gerçekleştirilirken günümüzde farklı kesimlerden de kız alınıp verilmeye başlanmıştır. Ayrıca akraba evliliği yasaklanmış olup eş adayının en yakın "yedi göbek öteden" olması gerekmektedir. Bu sebeple gelinler genellikle farklı köylerden alınmıştır. Günümüzde ise bu uygulama daha esnek hale getirilmiştir. Görücü usulü evlilik en çok tercih edilen evlenme şekilleri arasında olmakla birlikte istisnai olarak berdel ve kaçma yoluyla evlilik de görülmektedir.

Evlenmek isteyen erkek adayı için eş dost aracılığıyla tavsiye edilen kız; düğün, bayram gibi bir toplantıda görüldükten sonra kızın ailesine görücü olarak "cavşı" gönderilir. "Cavşılar" iki aile arasında elçilik yaparlar. Her iki aile açısından durum olumlu görüldüğü takdirde "kız istemeye" gidilir. Kız istemeye anne, baba ve aile büyükleri gider. "Allah'ın emri Peygamber'in kavliyle kızınızı oğlumuza istemeye geldik" denilmesi adettendir. Kız evi naz evi olduğundan ilk istemede kız verilmez. Erkek tarafı kız tarafına birkaç ziyaret daha gerçekleştirir. Son ziyarette kahve içilir ve kız tarafı kahve içildiğine dair bir havlu ya da oyalı yazma hediye eder. Bazı köylerde ise söz kesildikten sonra söz yüzükleri takılır ve "Söz bir Allah bir" şeklinde kızın verildiğine dair söz verilir ve şerbet ikram edilir. Söz törenine "şerbet içme" de denir. (KK: 76; KK: 96; KK: 184).

Nişan: Söz kesildikten sonra nişan yüzüğü takmak üzere bir tören yapılır. Bu tören, aile arasında yapılabileceği gibi daha geniş katılımlı büyük bir eğlence şeklinde de olabilir. Nişanda gelinin törende giyeceği kıyafeti, ihtiyaçları ve takılarının içinde bulunduğu bohça, kız tarafına götürülür.

Yine kız tarafı da damat için hazırladığı bohçayı ve "katlama sinisini" erkek tarafına takdim eder. Bu tepsinin kenarlarına Tatar mutfağına özgü bir tatlı çörek olan "katlama" konulur, ortası çeşitli meyve ve yemişlerle süslenir. Bununla birlikte gelinin ve damadın aile büyükleri için de hediyelik bohçalar hazırlanır. Ayrıca gelinin annesine bir miktar "süt hakkı" verilebilir. Nişan ve düğün arasına herhangi bir dini bayram denk geldiği takdirde erkek tarafı geline çeşitli hediyeler götürür. Hediyelerin niteliği erkek tarafının maddi durumuna uygun olacak şekilde belirlenir. (KK: 56; KK: 154; KK: 159).

Düğün: Eskiden düğünler harman sonuna denk getirilmekle birlikte Perşembe günü başlar ve üç dört gün sürerdi. Düğün sahibi davet edeceği kişileri bir kâğıda yazar ve aile yakınlarından görevlendirilen bir "okutucuya" bu kâğıdı teslim eder, okutucu kapı kapı dolaşıp sözlü olarak misafirleri davet ederdi.

Günümüzde düğünler köyde yapılmamaktadır. Köy düğünleri yerini şehirlerde yapılan salon düğünlerine bırakmıştır. Tatar düğünlerini diğer düğünlerden ayıran önemli hususlardan biri ise düğün töreninin başlangıcında söylenen "Seyit Osman Saray" türküsüdür.

Düğünün başlangıcı olan birinci gün perşembedir. Bu gün hayvan kesilir ve buna "sogum soymak" adı verilirdi. Düğün için çeşitli hazırlıklar yapılır, kahve dövülür ve tüm köye ekmek yapmak üzere un dağıtılırdı. Ciğer kavrulur ve umaş çorbası yapılır,

düğün yemeğinin hazırlanmasına yardımcı olan kişilere ve köy halkına "köy aşı" verilirdi. Ayrıca düğün için yapılan tüm yemeklerin tadına bakılırdı. Buna ise "ağus tiyer" adı verilirdi. Misafirlere hizmet etmekle görevli "konakbaylar" belirlenirdi.

Düğünün ikinci günü (Cuma) misafir günü olup kızlar "kakralarda" eğlenirdi. Gelin, perdenin arkasına oturtularak ağlatılırdı. Delikanlılar ve genç kızlar arasında şınlama yapılırdı. Bu gün akşam "cıyın" yapılır, kızlar bir evde kalır ve köyün gençleri o evin camına giderek sevdiği, beğendiği kızı görür ve eline kına yaktırırdı. Kızlar, düğüne gelmeden önce sevdiği delikanlının adının baş harfini işledikleri mendili yanında getirirdi. Yakılan kına bu mendile sarılırdı.

Düğünün üçüncü günü (Cumartesi) çevre köylerden misafirler gelir ve kız evinde kına gecesi yapılırdı. Bu gün kız tarafının damada ve gençlere hediye edeceği "tokuz" ve "horaz telleme" hazırlanırdı. Ayrıca erkek evinde caşların eğlendiği bir meclis oluşturulurdu. Kız evinden bu meclise hediye olarak "horoz" gön-

derilir, bu sırada erkek evinde "telli şırak" hazırlanırdı. (KK: 7; KK: 61; KK: 97; KK: 199).

Tokuz: Dokuz parçadan (şerık, şevre, cayma, testımal, iştan, şorap, para kısesi, grep, ışkırdan) oluşan bu hediyeyi kız tarafı hazırlar. Tokuz bazen bir eşarp veya bezin üzerine asılmış iç çamaşırı, çorap, mendil, gömlek ve para kesesinden oluşur. Caşlar (gençler) bu hediyeyi alıp oynar. Tokuz iki tane hazırlanır; biri kayına diğeri caşlara takılır. (KK: 119; KK: 189).

Horaz Telleme: Horaz tellemeyi kız tarafı hazırlar. Horoz, başı kesilmeden pişirilir, farklı renkteki el işi kâğıtlarının kırpılması suretiyle süslenir, sininin ortasına konulur. Bunun etrafında çeşitli çerezler ve meyveler bulunur, horozun ağzına sigara konulup erkek evine götürülür. Bu sırada erkek evinde damat tıraşı yapılır. Daha sonraki zamanlarda gerçek horoz değil de bir çeşit maketi kullanılmaya başlanmıştır. (KK: 97; KK: 161; KK: 183).

Telli Şırak: 80 cm.lik T şeklinde bir sopanın her iki ucu terazi şeklinde hazırlanır. Mum yardımıyla çeşitli renkte kırpılmış el işi kâğıtları yapıştırılarak süslenir. Telli şırak, turp veya patates gibi nesnelerden değişik formlarda da hazırlanabilir. Telli

şırakı erkek tarafı hazırlayıp kız evine götürür. Kız evinde yüksekçe bir yere asılır. (KK: 99; KK: 159).

Kına Gecesi: Kına gecesinde bir müddet eğlenildikten sonra gelinin başına kırmızı işlemeli bir tül örtülerek oturtulur. Bu sırada kına karılır ve daha önceden süslenmiş kına tepsisi içinde mumlar yakılır. Gelinin eline kınayı biri erkek biri kız tarafından olmak üzere iki kişi yakar; kına yakacak kişilerin yetim ya da öksüz olmamasına dikkat edilir. Kına yakılmadan önce gelin erkek tarafından bir hediye verilmediği surette elini açmaz. Gelin, baba evinde son gecesi olduğundan kına yakılırken türküler ya da ilahiler eşliğinde ağlatılır. Kına yakıldıktan sonra gelinin eline işlemeli kırmızı bir eldiven giydirilir. Ardından misafirlere kına verilip çerez ikram edilir. Kına gecesinde misafirlere dağıtılan çerezleri erkek tarafı getirir. Ayrıca kına gecesinde kız tarafının gençleri erkek tarafından "toprak bastı" parası alır. Bu para "caşlarbaşı"na teslim edilir. (KK: 159; KK: 200).

Konak/ Erkek Meclisi: Köyün delikanlılarının "Kart Ağası" önderliğinde toplanıp eğlendikleri içkili bir meclis olup çeşitli kuralları bulunmaktadır. "Kart Ağası", "Sağ (Ön) Bey", "Sol Bey", "Kapıcı Bey" ve "Küregici Bey" bu meclisin düzenini sağlamakla görevlidir. "Kapıcı"; Kart Ağası'nın icazeti ile meclise girebilecek kişileri içeri alır. İçeri giren kişi "Kart Ağası, Ön Bey, Sol Bey, Küregici Bey; cümle cemaat cümleten meclisiniz kayırlı bolsun" diyerek herkesi selamlar. Küregici Bey'in sakilik yaptığı mec-

liste taşkınlık yapan ve düzeni bozan kişiler; horoz, tavuk veya içki getirmek üzere Kart Ağası tarafından cezalandırılır. Ayrıca eğlendirici işleve sahip olan çeşitli cezalar da verilir. Sabaha kadar süren bu mecliste damat için bahşiş toplanır. Para vermek istemeyen kişilere Kart Ağası tarafından ceza verilir.

Bazı bölgelerde caşların (gençler) ve kırcımanların (orta yaşlılar) meclisi ayrıdır. Bu tip meclislerde kırcımanların eğlencesi daha çok sohbet havasında geçerken caşların eğlencesi coşkuludur. Caşlar, "caşlarbaşı" (caşlar ağası) önderliğinde toplanırlar. Köydeki gençlerin oyuyla seçilen caşlarbaşının görevi evlendiğinde sona erer ve yerine başka bir genç seçilir. Caşlarbaşı sosyal hayatta da düzeni sağlamakla görevli olduğundan sürekli kırcımanlar ile iletişim halindedir ve onların yönlendirmesiyle hareket eder. Bu meclise girebilme yaşı ortalama 15'tir. Meclise ilk defa katılacak kişi için "süyek çıkarma" denilen bir tören yapılır.

Damadın sağdıcı ve gençlerle birlikte damat tıraşı yapılır, damada dualar eşliğinde yeni kıyafetler giydirilip hazırlanır. Bu esnada damadın kıyafetlerinin her bir parçası kaybolmaması için birer kişiye emanet edilir. Ancak herhangi bir dalgınlıktan yararlanan gençler bu parçaları saklayıp karşılığında bahşiş ister. (KK: 7; KK: 122; KK: 146).

Düğünün dördüncü günü (Pazar) sabah erkek tarafı gelin almaya gider. Eskiden gelin alınmaya gidilmez; gelini kız tarafı getirirdi, gelin evine gelirken yanında ocağının "ateşini" de getirirdi. İmam nikâhı kıyılır, gelin almaya gelen delikanlılara "tokuz" bağlanırdı. Gelin evden çıkarılmadan önce babası tarafından beline kırmızı bir kuşak bağlanır, bu kuşağa "gayret kuşağı" adı verilirdi. Gelinin çeyizinin içinde bulunduğu sandığın üstüne bir kişi oturur, bahşiş almadan kalkmazdı. Başına kırmızı tül örtülen gelini evden babası çıkarır ve damada teslim ederdi. Gençler tarafından gelinin götürüldüğü konvoyun önü sık sık kesilerek çeşitli isteklerde bulunulurdu. Gelin getirildikten sonra çeyizi bir odaya serilir, odanın tavanı greplerle süslenir ve gelin perde arkasında oturtulurdu. Gelinler, bu gün oruç tutardı. Gelin alıcı geldiği zaman gelini arabadan damat indirirdi. Buna "koltuk" adı verilirdi. Gelin inerken üzerinden yemiş, buğday ve para saçılırdı, atılan bu saçıdan alabilen misafirlere bereket ve uğur getireceğine inanılırdı. Bu sırada kuşak güreşi yapılır ve ilk üçe giren kişiye hediye (birinciye koyun, ikinci ve üçüncüye daha hafif hediyeler) verilirdi. Bu gün

akşam "kiyev kapama" yapılırdı. Kiyev kapanmadan önce "damat tokuzu" ihaleyle satılır, yakın tarihte düğünü olacak kızlar bu tokuzu satın alırdı. (KK: 67; KK: 84; KK: 96; KK: 160).

Kiyev Kapama: Damat gerdek için içeriye kapatılırken gençler damadın sırtını yumruklar, damadı yere düşürülmeye calışılır. Damadın altındaki kilim çekilirken;

"*Ceviz oynamaya mı geldin odama,*
Nişanlın bu mu derler adama,
Dayanamam senin kara sevdana
Oy aman!"

dörtlüğü ezgili bir şekilde söylenir. Herkes kiyev kapanacak konağın önüne gelir, eğlence yapılır ve sabaha kadar orada beklenir. Sabah olunca;

"*Akşam boldu sen kettin yar yar*
Şık endiği kaytağık eşini taştar yar yar!"

beyiti yine ezgili şekilde söylenerek damat odadan çıkarılır. Damat daha sonra annesinin babasının elini öpmeye gider, damada bir bardak rakı ve bir fincan kahve ikram edilir. (KK: 18; KK: 58; KK: 68; KK: 91; KK: 122).

Tanış: Düğünden sonra gelin bir defaya mahsus olmak üzere ev halkından büyük küçük herkesin elini öperdi. El öperken yere diz üstü oturulup kalkılır; ayakta durulmazdı. Düğünden sonra "kudagiler" (dünürler) bir araya gelirdi ve misafirlere "marama" (bir tür başörtüsü) dağıtılırdı. Bu törene "tanış" adı verilirdi. Tanışta iki dünür birbirlerine lokum yedirirdi. (KK: 17; KK: 21; KK: 102; KK: 157).

Düğün Yemekleri: Düğünlerde yemek olarak çorba, fasulye, pilav, bamya çorbası, zerde tatlısı, irmik helvası vb. yapılmaktadır.

Müzik Aletleri: Düğünlerde mızıka, darbuka ve dare çalınırdı. Bu çalgılar eşliğinde dörtlükler de söylenirdi:

Sür şoför arabayı
Uçuramazsın
Kızın gönlü olmasa
Kaçıramazsın

Şalli şalım şaşağı
Şaşağımın moşağı
Cuğrup cuğrup kız taylar
Şu caşların al şalı

Karabaş koyna tuz kerek
Kart caşlarga kız kerek

Karabaş koyga tuz kayda
Kart caşlarga kız kayda

Ay mertebe mertebe
Mertebege su sebe
Üylenemegen kart caşlar
Üy aylanıp certebe

Ayna tapsam taranamam
Tarak tapsam taranamam
Künüm şaydi bozganamam. (KK: 22; KK: 181).

Çeyiz: Kız evinden çeyiz olarak şerbenti, (duvar örtüsü), karyola örtüsü, kanaviçe, sarma, iğne oyası gibi el işleri getirilirdi. (KK: 139; KK: 180).

1. 5. Ölüm

Kırım Tatarlarının özellikle yaşlıları kendi cenaze törenlerine ekonomik bir hazırlık mahiyetinde "kefen parası" biriktirirler. Yine hayattayken cenaze yemeğinde kesilip pişirilmek üzere maddi durumlarına bağlı olarak büyükbaş ya da küçükbaş hayvan beslerler. Saçı uzun olan kadınlar, kesilen saçlarını sandıkta saklarlar ve ölünce kendileriyle birlikte gömülmesi için vasiyet ederler.

Köpek uluması ve bir evin bacasına baykuş konması ölüm haberinin ya da kötü bir haberin geleceğini düşündürür. Ay, güneş tutulması gibi olaylar yaşandığında birinin öleceği şeklinde yorumlanır. Baykuş ötmesi, evin çatısına baykuş konması ölüm habercisidir. Aynı zamanda kişinin yüzünün sararması ve tırnaklarının morarması ölümü düşündüren ön belirtiler arasındadır. (KK: 6; KK: 110; KK: 169).

Bir hastanın öleceği anlaşıldığı zaman başında Kuran-ı Kerim; özellikle Yasin Suresi okunur. Son nefesini vermeden önce zemzem suyu içirilip kelime-i şahadet getirtilir. Kişi su içemeyecek durumda ise dudakları pamukla ıslatılır. Bu uygulama yapılmadığı takdirde kişinin son suyunu imanı karşılığında şeytanın vereceğine inanılır. (KK: 13).

Ölen kişinin gözleri açıksa ilk olarak bir kişi tarafından gözleri kapatılır. Kişi öldükten sonra çenesi bağlanır. Başı kıble yönüne çevrilir, ayakları yan yana getirilerek bir bez parçasıyla ayak başparmakları birbirine bağlanır. Üzerine taş, süpürge, bıçak ya da makas konulur. Defnedilene kadar bulunduğu odanın camları ve ışıkları açık bırakılır. Cenaze mümkün olan en erken sürede bekletilmeden defnedilmeye çalışılmakla birlikte; ikindi namazından sonra ölen kişinin cenaze töreni ertesi gün yapılır. Hava kararıktan sonra cenaze defnedilmez.

Kişi defnedilmeden önce son kez yıkanıp temizlenir. Cenaze yıkanırken yanında su dökmek için akrabaları bulunmakla birlikte, sadece mevtanın hemcinsi olan akrabaları bu ritüele dâhil edilir. Mevta yıkandıktan sonra karazene, zemzem suyu ya da gül suyu dökülmüş kefenle kefenlenir. Yıkanıp kefenlenen cenaze tabuta konulur ve yakınlarından helallik istenip defnedilmek üzere mezarlığa götürülür ve sadece erkeklerin oluşturduğu cemaatle cenaze namazı kılınır. Ölen kişi kadınsa tabutun üzerine yazma konulur. Erkekse seccade ya da halı konulup daha sonra bu halı

camiye bağışlanır. Cenazenin defni sırasında toprak atılırken kürek yere bırakılır, elden ele verilmez. Cenaze defnedildikten sonra cemaatten "ıskat" toplanır. Bu para, kişinin hayattayken ödeyemediği borçları ve yerine getiremediği ibadetleri için kullanılır. Cenaze defnedildikten sonra cemaat mezar başından uzaklaşır ve imam mevtaya "telkin" verip "Şaşma kulum şaşma, salâvat getir" diyerek kabir sorgusunda kendisine sorulacağına inanılan soruları tekrar eder.

Cenaze olduğu gün kişinin evinde yemek pişirilip dağıtılır. Kıygaşa, ulkum ve helva kişinin öldüğü gün yapılması gerekli yemekler arasındadır. Eskiden cenazelerde sogum kesilirmiş. Çocuk ölümlerinde "şaşuv" yapılırmış. Cenazenin 3, 7, 40, 52 ve 100. günlerinde ölen kişinin ruhu için Kuran okutulurken 3, 7 ve 40. günlerinde ayrıca yemek verilir. Cenaze sahibi, kırk gün boyunca evden çıkmaz, yas tutar ve taziye için gelen misafirlerini ağırlar. Yas süresince eğlenmeye, düğüne ve gezmeye gidilmez. 37. gün; cenaze evinde kaşık börek çorbası pişirilir. Cenaze sahibinin yakın akrabaları ziyarete gelir ve birer tane yazma getirirler. Bu gün, kişinin başındaki yazma çıkarılıp bu yeni yazmalardan biri örtülür. Bu uygulamaya "kara taşlatma" ya da "baş ağartma" adı verilir. Ayrıca arzu eden kişiler cenazenin sene-i devriyesinde yine Kuran okutup yemek verirler. Arife günü ve Hıdırellez'de mezar ziyaretleri yapılır. Bununla birlikte kişinin ölümünden sonraki ilk Kurban Bayramı'nın arife gününden başlamak üzere ölen kişinin yerine kurban kesilip dağıtılır. (KK: 7; KK: 116; KK: 119; KK: 126).

Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar: Kişinin öldüğü gün ceketi ve ayakkabıları ihtiyacı olan birine verilir. Kişinin öldüğü gün ayakkabıları kapı önüne konulur. Ölen kişinin ardından çok üzülüp ağlayan kişiye "ölünün soğukluğu gelsin" diye mezarından toprak getirilip yedirilir. Mezar başlarına "ahrette gölgelik olsun" diye ağaç dikilir. Ölen kişi yaşamında hacca gitmek istiyorsa o öldükten sonra başka bir kişi onun yerine hacca gidebilir. Kişinin çocuğu ölürse annesine babasına şefaatçi olacağına ve onları Cennet'te karşılayacağına inanılır. (KK: 7; KK: 15; KK: 116).

2. KUTLAMALAR, BAYRAMLAR, DİNSEL GÜNLER VE UYGULAMALAR

"Navrez keldi körünüz,
Körümlüğüm beriniz.
Cennet bolsun ceriniz,
Aza Navrezin mübarek!"

Geçiş dönemlerinde yapılanların dışında Kırım Tatarlarının yaptığı birçok kutlama ve ritüelistik uygulama vardır. Bunlar, geleneksel halk mutfağından yapılan sunumlarla zenginleştirilmiş, bu kutlamalarla topluluğun birlik ve beraberliği, dayanışması sağlanmaya çalışılmıştır.

2. 1. Cıyın

Genellikle genç kızların yaptığı bir toplantıdır. Cıyında asıl amaç, başka bir köyden veya uzak bir yerden gelen misafirleri ağırlamak ve eğlenmektir. Cıyın toplantıları, Kırım Tatarlarında egzogami töresini destekler mahiyette bir işlev kazanmıştır. Çünkü bu toplantılarda kızlarla erkekler tanışmakta, müstakbel eşlerini burada seçmektedirler.

Bu toplantılarda katlamalı göbete yapılır, göbetenin kenar kısımlarına köyün delikanlılarının ismi yazılır ve kura yoluyla kızlar bu isimlerden birini kendine seçer. Genellikle pencere kenarında bekleyen delikanlılar, isminin hangi kıza çıktığını görür. Delikanlı ile genç kız birbirini beğenirse aralarında muhabbet başlar. Yine kura çekmek için iki bisküvi arasına konulan lokumun içine veya sakız kâğıtlarına isim yazmak da kullanılır.

Delikanlı ile genç kız birbirini beğenirse aralarında muhabbet başlar. Yine kura çekmek için iki bisküvi arasına konulan lokumun içine veya sakız kâğıtlarına isim yazmak da kullanılır. Hazırlanan bu yiyecek kızlar arasında "tayare" olarak adlandırılır. Cıyınların vazgeçilmez unsurlarından biri de şınlaşma geleneğidir. Genç kızlar, kendisine pencereden bakan delikanlılara şın söyler, delikanlılar da yine şın ile onlara karşılık verir.

Cıyın, özellikle köye dışarıdan gelen misafir genç kızlar için düzenlenmekle birlikte kına gecesi, asker uğurlamak (caş cıyını), bebeğin çıkan ilk dişini kutlamak (diş cıyını) ve bebeğin kırkını çıkarmak (loğusa cıyını) için de düzenlenebilir. (KK: 7; KK: 63; KK: 23; KK: 33; KK: 146; KK: 196).

2. 2. Arepena

Arepena kışın ilk karın yağmasından itibaren yapılan bir tür eğlencedir. Genç kızlar, kadınlar veya erkekler arasında yapılan bu toplantıda "tentene" adı verilen ve pişmaniyeye benzeyen bir tür helva yapılıp eğlenilir. Tentene yapmak için gerekli malzemeleri arepenaya davet edilen her genç kız beraberinde getirir.

Tentene şu şekilde yapılır: şeker ve su kaynatıldıktan sonra un kavrulup ilave edilir, elde edilen malzemeye halka şekli verilir ve iki üç kişi bu hamuru çekerek helva haline getirir. Tel tel oluncaya kadar bu işleme devam edilir. (KK: 147; KK: 188).

2. 3. Navrez (Nevruz)

Nevruz 21 Mart günü bahar bayramı olarak kutlanır. Bu bayramın başlangıç simgesi Nevruz çiçeğinin açmasıdır. Nevruz çiçekleri çocuklar tarafından toplanır ve Kırım Tatarları arasında "kral ağacı" olarak bilinen akasya ağacının dalına bağlanır. Çocuklar ev ev dolaşarak aşağıdaki dörtlüğü söyler; yumurta, para ve çeşitli hediyeler toplar. Ayrıca çeyizi için ilk gergefini işleyen genç kız da bu el işini ağaca asar.

Navrez keldi körünüz,
Körümlüğüm beriniz.
Cennet bolsun ceriniz,
Aza Navrezin mübarek!

Tur turabam turabam,
Tılke tonu giy abam,

Bizge bir şey ber abam,
Aza Navrezin mübarek!

İn arkasında atlar,
Kuyrugun tıga botlar,
Cumurta bermegen kartlar,
Cumurta dek patlar.
(KK: 153; KK: 171).

2. 4. Yavur Yüzü

Hıdırellez'den bir hafta ya da on beş gün önceki cuma günü yapılan mevsimsel bir ritüel olup köyün kızları ve delikanlıları bayır veya yamaçlara çıkar; orada şarkılar, maniler söyleyip kendilerini bayırdan aşağıya doğru yuvarlayarak "avurluğum yavurga, cengilligim özüme" derler. Bu uygulama günahlardan arınma, baht açma ve sıhhat dileme amacıyla yapılır. Yavur Yüzü günü geleneksel Tatar mutfağına ait tabak börek, kaşık börek, kolaç, kalakay ve cantık gibi yiyecekler yapılarak topluca yenilir. Ayrıca soğan kabuğu kaynatılarak yumurtalar boyanır ve yumurta tokuşturma oynanır. Yine "yavurun başı yansın diye" bayırda meydan ateşi yakılır ve sağlık sıhhat dilenerek üzerinden atlanır. Buna "şam atlama" adı verilir. (KK: 120; KK: 124).

2. 5. Hıdırellez

Hıdırellez günü (6 Mayıs) sorpa, pilav ve çeşitli yemekler pişirilir, topluca yemek yenir ve ardından pikniğe gidilir. Bu yemeğin yapımını sağlamak için köy halkı gücünün yettiğince (para vermek, kuzu vermek gibi) katkıda bulunur. Yemekler, Hıdırellez'den bir gün önce hazırlanır ve tıpkı düğünden önce yapılan "ağus tiyer" uygulamasındaki gibi yemekleri yapan kişiler, kesilen kuzuların ciğerini pişirerek yer. Hıdırellez günü kalakay pişirilip "tıgırtma" yapılır. Özellikle bu gün pişirilen kalakayın sızıklı (kuy-

ruk yağının kavrulması ile) olmasına dikkat edilir. Herkes pişirdiği kalakayı getirerek birbirine ikram eder.

Hıdırellez günü gül ağacının altına kişinin dileğinin tasvir edildiği nesneler dua okunarak konulur. Bu nesneler akşam bırakılıp sabah ezanında geri alınır. Hıdırellez günü söğüt ağacının dalı ile kendisine vurulan kişinin kısmetinin açılacağına inanılır. Yine Hıdırellez günü iş yapılmaz ve yeni bir işe başlanmaz. (KK: 62; KK: 64; KK: 132; KK: 133; KK: 142; KK: 158). Günümüzde Hıdırellez, şehirden gelecek misafirlerin de katılımını sağlamak amacıyla 6 Mayıs'a en yakın pazar günü yapılmaktadır.

2. 6. Yağmur Duası

Genellikle Hıdırellez günü, bazı özel durumlarda ve kuraklık zamanlarında herhangi bir cuma günü yağmur duası yapılmaktadır. Yağmur duasının amacı, yağış fazla ve yeşillik bol olduğunda şükretmek, yağış az ve kuraklık olduğunda yağmur dilemektir. Köyün imamı önderliğinde eller toprağa bakacak şekilde gerçekleştirilen bu ritüele kadın erkek herkes katılmaktadır. Ayrıca yağmur duasına özellikle çocukların katılmasına dikkat edilmekle birlikte dua ederken en ön safa çocuklar dizilmektedir. Duanın ardından çocuklara yemiş ve hediyeler dağıtılmakta ve mezarlık ziyareti yapılmaktadır. (KK: 5; KK: 46; KK: 144).

2. 7. Tepreş

Tepreş kelimesinin "tepreşmek/depreşmek" eyleminden geldiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte alan araştırmasında bazı kaynak kişiler "tepreş" sözcüğünün Arapça "ferahlama, gezme, gezinme" anlamlarına gelen "teferrüc" kelimesinden geldiğini ifade etmiştir. Ancak Kaşgarlı Mahmud'un Divan'ında "kişi kamuğ tepreşdi" şeklinde "bütün halk kaynaştı" anlamında olduğu görülen tepreşin Türkçe kökenli bir sözcük olduğu söylenebilir.

Tepreş, Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları tarafından ilk olarak 1986 yılında Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlı Fevziye köyünde kutlanmaya başlanmıştır. Baharın gelişi amaçlı yapılan bir şenlik olarak bilinen Tepreş Şenliği, Kırım'da "orak önü" yani hasadın yapılmasından önce kutlanırdı. Kırım'da harman zamanı uzun sürdüğü için eğlenceye zaman ayıramayan Kırım Tatarları hem bereket dilemek hem de eğlence amaçlı bu şenliği yaparlarmış. 1944 sürgününe kadar Kırım'da Tepreş şenliğinin kutlandığı bilinmektedir. Günümüzde ise Kırım'da adı bilinmekle birlikte kutlanmayan, unutulan bir şenlik olarak görünmektedir. Eskişehir'de kutlandığı tarih her sene değişebilmekle birlikte genellikle Haziran ayının ikinci haftasına denk gelen pazar günü yapılır. Tepreş, beş yıl boyunca Fevziye köyünde kutlandıktan sonra Sivrihisar'a bağlı Karakaya köyünde yapılmaya başlanmış, daha sonra ise katılımın çok olması sebebiyle Eskişehir Merkez'e yakın Şehr-i Derya Parkı'na alınmıştır. Son iki yıldır Şehr-i Derya Parkı'nda kutlanan Tepreş'e halkın yanı sıra bakan, milletvekili ve belediye başkanları gibi siyasilerin de katılımları olmaktadır. Köylerde ya-

pılan Tepreş şenlikleri, köyün "tepreş bayırı" olarak tabir edilen alanlarında kutlanırdı. Tepreş Şenliği'nde, Kırım Tatar ezgileri, halk mutfağı, halk oyunu ve sporları gibi geleneksel kültüre ait unsurların sunumu gerçekleşmektedir.

Tepreş Şenliği önce İstiklal Marşı daha sonra Kırım Milli Marşı'nın okunmasıyla başlar ve hocanın Tepreş duası okumasıyla devam eder. Daha sonra belediye ve derneğin ortak gündem üzerine yaptıkları programla şenlik sürdürülür. Şenliklerde her yıl "Tepreş ağası" seçilmekte ya da mevcut ağanın ağalık süresi uzatılmaktadır. Tepreş ağasını kadınlardan biri alırsa Tepreş ağası yerine "hanım ağa" ifadesi kullanılır. Ağa olacak kişiye geleneksel Kırım Tatar kalpağı ve yelek giydirilir. Tepreş ağası Tepreş şenliğindeki masrafların karşılanmasını sağladığı için ağanın ekonomik olarak güçlü özellikte olması gerekmektedir. Dolayısıyla ekonomik durumu güçlü olanın ağa olarak seçildiği söylenebilir.

Tepreş'te "kalakay tıgırtması" adıyla ifade edilen ve mayasız hamurdan elde edilen ekmeğin yuvarlanması anlamına gelen bir uygulama gerçekleştirilir. Bu uygulamada "kalakay" adı verilen ekmek düz gelirse o sene bereketin bol olacağına, ters gelirse az olacağına inanılır. Tepreş şenliğinde "kaytarma" adı verilen oyun oynanır. Bu oyunda Kırım Tatarları geleneksel giyim kuşamlarını giyerler. Tepreş Şenliği'nde, geleneksel Kırım Tatar kuşak güreşleri yapılır ve birinci olana koç hediye edilir. Tepreş'te geleneksel Kırım Tatar yemeklerinin sunulduğu yemek yarışması da yapılır.

Tepreş'in Kırım Tatarları arasında diaspora kimliğini pekiştirmede oldukça önemli bir yeri vardır. (KK: 53; KK: 108; KK: 111; KK: 119; KK: 143; KK: 156; KK: 165).

2. 8. Koç Katımı

Her yıl eylül ayında sürüden ayrılan koçlar kasım ayına kadar beslenip bakılır. Kasım ayında yeni yavru almak üzere koçlar sürü içerisine tekrar katılır. Bu uygulama yapılmadan önce koçlar çeşitli renklerde boyanır, bozuk paralardan yapılmış kolyeler, ziller, çeşitli renkte grep ve havlular boyunlarına bağlanır, boynuzlarına elma takılıp süslenir. Sürünün çobanına bir miktar bahşiş verilip üç İhlas bir Fatiha suresi okunarak tüfek atılır ve koç sürünün içerisine salınır. Sürü sahibinin maddi durumu uygunsa hayvan kesip yemek verir. (KK: 18; KK: 185).

2. 9. Ramazan Ayı

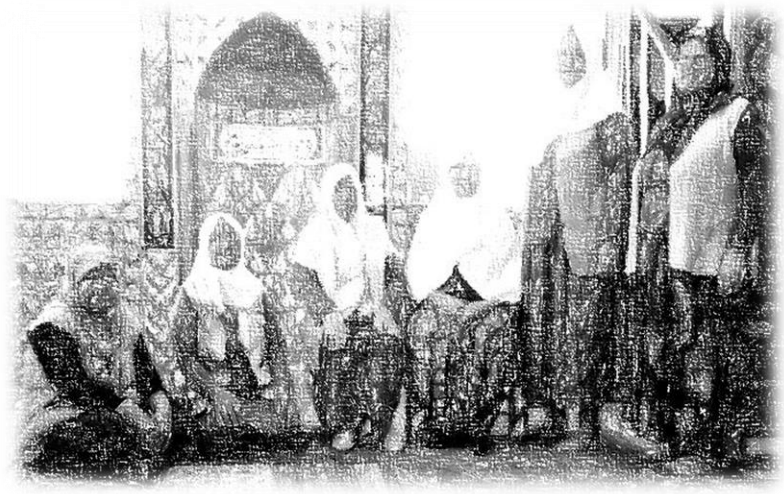
Ramazan ayı ile birlikte toplu iftar yemekleri ve davetler düzenlenir. Ramazan ayının vazgeçilmez unsurlarından olan davulcular, "temeş" vaktinde (sahur) mahalle mahalle dolaşıp mani söyleyerek herkesi uyandırır. Yaygın olarak kullanılan davulcu manilerinden biri aşağıda verilmiştir:

Davulumun ipi kaytan,
Kalmadı sırtımdan mintan.
Verin ağalar beşer kuruş,
Alayım sırtıma mintan.

Ramazanın 15. ve 30. gününde davulcular yine ev ev dolaşıp bahşiş isterler. Bu günlerde sahurda çibörek pişirilip davulcuya ikram edilir. Ayrıca Ramazanın son günü davulculara hediye olarak "marama" verilir.

Ramazan aylarında "Şeramazan" adında bir eğlence yapılmaktadır. Şeramazan, eskiden Ramazan ayının 1, 15 ve 30. gecelerinde veya sahur vaktinde çocukların yaptığı bir eğlencedir. Çocuklar ev ev dolaşır, aşağıdaki "Şeramazan" ezgisini söyler ve "Ramazanınız kayırlı bolsun" derlerdi. Ev sahibinin gönlünden kopan para, meyve, yumurta, un, buğday veya yemiş çocuklara verilir, çocuklar akşam toplanarak bu yiyecekleri yer ve parayı paylaşırdı. Bazen ev sahibi şaka amacıyla çocuklara su serperdi.

Esselamunaleykum ya şeramazan
Ve aleykumselam ya şeramazan
Keldin mubarek şeramazan
Salliala Muhammed.

Şeramazan ayları kelir keter
At basına cüven tagıp alıp kaşar

Cennettın kapısını cumart aşar.

Ak Resule Muhammede ya şeramazan
Keldin mubarek şeramazan
Salliala Muhammed.

Tur turapay turapay
Kundurandı kiy apay.

Tomurganın un bolsun
Tolgatganın ul bolsun
O da bizge ten bolsun.

Ak Resule Muhammede ya şeramazan
Keldin mubarek şeramazan
Salliala Muhammed.

(KK: 1; KK: 4; KK: 6; KK: 41; KK: 96; KK: 205).

Ramazan ayında yapılan bir başka eğlence "eşkişik" adındadır. Eskiden Ramazan ayının 1, 15 ve 30. gecelerinde bir çocuk koç postuna sarılır ve boynuna çan takılırdı. Buna "eşkişik" adı verilir. Eşkişik, ziyaret edilen evlerin kapısı çalınmadan içeri salınır, ev halkını koç gibi "süser" ve çocuklar tarafından şu dörtlük söylenirdi:

Bir ekşim bar idi,
Balalayman diyidi,
Balalasam eş bolur,
Balalamasam keş bolur.

Ev sahibinin gönlünden kopan şey (para, yiyecek) çocuklara verilir, çocuklar akşam toplanarak bu yiyecekleri yer ve parayı paylaşırdı. (KK: 7; KK: 162).

2. 10. Ramazan Bayramı

Bayramdan önce evlerde temizlik yapılır, çocuklara bayramlık yeni kıyafetler alınır ve çeşitli yemekler hazırlanır. Arife günü yağda kızartılarak yapılan bir tür hamur işi olan kıygaşa pişirilir ve "koku çıkarılıp" komşulara dağıtılır. Bayram günü, bayram namazından sonra en yaşlı kişiden başlanarak sırayla bayramlaşılır. Ardından topluca Fatiha suresi okunup mezarlığa gidilir. Cemaatle

birlikte vefatının üzerinden henüz bir bayram geçmemiş kişilerin ailesi ve yakınlarına taziye ziyaretinde bulunulur. Bu taziyede Kuran okunup dua edilir. Çocuklar ev ev dolaşıp el öper, yemiş toplarlar. (KK: 13; KK: 67).

2. 11. Kurban Bayramı

Kurban Bayramının arife gününde ölen kişilerin yerine kurban kesilip dağıtılır. Ayrıca adak kurbanı olan kişiler de bu gün kurban keserler. Bayram günü maddi gücü yerinde olan kişiler, kurban kesip dağıtırlar. Ziyarete gidilen evlerde kurban eti veya kurban etinden pişirilmiş yemekler ikram edilir. Ayrıca her yıl Kurban Bayramı öncesinde Tatar Türkleri kurbanlarını Kırım'a göndererek orada dağıtılmasını sağlarlar. (KK: 90; KK: 92; KK: 119).

2. 12. Aşure Günü

Muharrem ayında aşure tatlısı pişirilip komşulara dağıtılır ve bu ayda en az 10 gün oruç tutulmaya çalışılır. (KK: 13).

D. DOĞA VE EVRENLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Hazırlayan: Mehmet Emin DEDE

1. HALK HEKİMLİĞİ

"*Salladım selaya,*
Yalvardım Allah'a
İnşallah yürür
Gelecek cumaya"

Halk hekimliği dendiğinde günümüz modern insanın aklına ilk gelen uygulamalar, kürler, doğal olduğu vurgulanan vitaminler, aktarlardan alınan ve tedavi edici olduğu düşünülen otlar, kutularında doğal ya da doğala özdeş yazan ilaçlar, akupunktur ve yoga gibi bazı uygulamalar gelmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki, kültür hareketli bir yapıya sahiptir. Bu duruma bağlı olarak kültürü oluşturan unsurlar zaman içinde başka öğelere dönüşebilir. Bu unsurların bazıları sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü unutulmakta ve artık kullanılmamakta; kimileri bu döngü içinde yeniden şekillenmektedir. Halk hekimliği uygulamaları sürdürülebilir folklor dallarından birini oluşturmaktadır. Modern toplum, halk hekimliğini yenileşme ve modernleşmenin sürdürülebilirliği açısında bir engel olarak görmektedir. Kırım Tatarlarında "ocak" bulunmamakla birlikte, Eskişehir'de diğer köylerde bulunan halk hekimliği ocaklarına gitmektedirler. Aşağıda Kırım Tatarlarında halk hekimliği uygulamaları verilmiştir:

Köstek Kesme: Köstek kesme yürüyemeyen çocuklara uygulanan büyüsel bir işlemdir. Yürüyemeyen çocukların ayağı bir iple bağlanır ve bu ip camiden çıkan ilk kişi tarafından kesilir ya da çözdürülür. Köstek keserken şu söz söylenir;

"Salladım selaya, yalvardım Allah'a
İnşallah yürür, gelecek cumaya" (KK: 125).

Ağlayan Çocuk: Daha çok korkutma şekliden uygulanır. Ateşte yakılan bir süpürgenin çocuğa gösterilmesi ve "bir daha ağlayacak mısın?" şeklinde sorulması ile gerçekleştirilir. Bununla ilgili yapılan bir diğer uygulama ise çocuğun peygamber beşiğiyle sallanmasıdır. Camiden çıkan iki kişi bulunur ve bir örtünün dört ucundan karşılıklı olarak tutturulur. Çocuk sallanır. Çocuğun bu şekilde susacağına inanılır. Bir diğer uygulama ise terlikle çocuğa vurulmasıdır. Cuma vakti Cuma namazına gidilir ve cumaya gidilen ayakkabı veya terlikle ağlayan çocuğun ağzına vurulur. Bu terlik ya da ayakkabı giyilmez. Kırım Tatarlarında ağlayan çocuğu susturmak için uygulanan bir diğer uygulama ise gelincik kesme-

dir. Gelincik kesmede gelincik kesen kişilere ağlayan çocuğun adı söylenir ve gelincik kesmeye giden kişiler çocuğu adıyla niyet ederek gelincik keserler. (KK: 151; KK: 169; KK: 198).

Konuşamayan Çocuk: Konuşamayan çocuklar için uygulanan pratikler de şu şekildedir: Konuşamayan çocuğun ağzı açılır ve büyük dilinin bağlı olduğu yerin altı bir jilet yardımıyla kesilir ve az miktar kanatılır. Bir diğer uygulama ise yedi farklı kurban dilinin pişirilip çocuğa yedirilmesidir. (KK: 130; KK: 199).

Çocuğun Altına Kaçırması: Altına kaçıran çocukların bellerinin kaydığı, bundan dolayı da bellerinin çekilmesi gerektiği düşünülür. Bu sağaltma işleminde çocuk arkadan sıkı bir şekilde tutulur ve tutan kişi dizlerini çocuğun sırtına bağlayarak sıkı bir şekilde çeker. Bu arada işlemi yapan kişi çocuğun kollarını ters istikamette çeker. (KK: 100; KK: 205).

Göbek Bulma/Çekme: Göbeği düşen kişilerin tedavisi için uygulanır. Sert bir cisimle hastanın göbek bölgesinin üstü bastırılır. Ardından o bölgeye soğan konulur. (KK: 99; KK: 184).

Bronşit: Bronşit bir tür akciğer hastalığıdır. Bronşit için öncelikle sırta az miktarda gazyağı sürülür, gazete delinir ve gaz yağının sürüldüğü yere kapatılır veya gazyağının metresi çapraz bir şekilde hastanın vücuduna konur ve delikli bir gazete ile kapatılır. (KK: 130).

Öksürük: Öksürük için tuz ile kepek kavrulur ve öksüren kişiyi bu kavrulmuş olan karışımın üstüne yatırırlar. Diğer bir uygulamada bronşit hastalığında olduğu gibi gazete delinir ve hasta kişinin sırtına çok az gazyağı damlatılır. Delinen gazete de hastanın sırtına konulur. Daha sonra bir tabağa ispirto, gripin ya da aspirin konulur. Bunlar eritilip hastanın alnına, ellerine, ayaklarına sürülür. (KK: 30; KK: 73; KK: 136; KK: 162).

Sarılık: Sarılık hastalığı için ineğin boğazında olan sarı bir salgı hasta kişinin idrarıyla karıştırılarak hastaya içirilir. Sarılık olan çocuğa ise sarı tülbent örtülür. (KK: 15; KK: 38; KK: 75).

Bademcik: Bademcik hastalığında sülük kullanılır. Hasta olan bölgeye sülük konur ve hasta olan yerdeki kirli kanı alması sağlanır. (KK: 13).

Uyuz: Uyuz hastalığı için Uyuzhamamı köyünde bulunan hamama (kaplıcaya) gidildiği belirtilmiştir. (KK: 109).

Siğil: Siğil olan kişi daha önceden "el almış" kişilerin yanına gider. Siğil olan yer muhtar kalemi denen mor bir kalemle çizilir ve çeşitli dualar okunur. Bir diğer uygulama, siğilin çıktığı yere at sidiğinin ve salyasının sürülmesiyle gerçekleşir. Başka bir uygulamada ise, yağmurlu bir havada dua okunarak siğil olan yer mezar taşına sürülür. Bazen de bir cami hocasına veya biline bir kişiye "tuz okuması" yaptırılır ve bu tuz üç yol ağzına konur. (KK: 40; KK: 131; KK: 150).

Kabakulak: Kabakulakta yara yuvarlak içine alınır, oraya çarpı atılır. Kulağa bazı sureler okunarak noktalar konulur. Bir diğer uygulama ise kabakulak olan çocuğun kulak arkasına "şöyün" kazanın dışından alınan isin sürülmesiyle gerçekleşir. (KK: 82; KK: 174).

Göğüs Şişmesi: Göğüs şişmesinde sabah ezanından önce tuvalete tarak konulur. O tarakla göğsü şişen kişi göğsünün üzerine saçlarını tarar ve besmele çeker. Bu tarama esnasında ve sonrasında arkaya bakılmaz. Bir diğer uygulamada ise bir erkeğe su doldurtulur, doldurulan su ile hastanın göğsü silinir. Bu su daha sonra dört yol ağzına dökülür. (KK: 201).

Bel ve Bacak Ağrısı: Bel ağrısında bele balyoz vurulduğu belirtilmektedir. Bir diğer uygulamada toprak kavrulur. Toprak pişi-

rilip bir temiz beze konur ve hastanın beline sarılır. Bazen koyun yapağısı koyunun sırtından kesildiği anda hastanın beline sarılır. (KK: 2).

Yanık: Patates rendelenir ve yanığa bir bez vasıtasıyla sarılır. Tuzlu yoğurt sürülür. Bir diğer uygulama ise yumurtayla yapılır. 6-7 adet yumurta haşlanır, daha sonra sadece sarısı alınarak bir tabağın içine konur. Ateşte kavrulur. Kavruldukça da bir yağ bırakır. Bu yağ yanığa sürülür. (KK: 73).

Mide Ağrısı: Mide ağrısı için nane limon kaynatıldığı belirtilmiştir. (KK 138; KK: 198).

Arı Sokması: Arı sokmasında tedavi sokulan yere çamur veya yoğurt sürülmesiyle gerçekleşir. (KK: 44; KK: 123).

Ayak İncinmesi: Ayak incinmesinde zeytin ile sabun ezilir ve incinen yere konulur. (KK: 177).

Yüz Felci: Bu hastalıkta hastalar, yüz felci ocağına gider. Ocağa giderken tavuk, tuz ve soğan götürürler. Ardından üç gün boyunca okunmaya gidilir ve ocaklı kişiden alınan okunmuş su içilir. Su azaldığında bitmeden içine bir miktar su ilave edilerek bu su on beş gün içilir. Su bittiğinde şişesi çöpe atılmaz, yakılır. (KK: 22; KK: 80).

Kulak Ağrısı: Kulak ağrısında ağrıyan kulağa emziren bir kadının sütü damlatılır. Bir diğer uygulamada ise ağrıyan kulağa zeytin konur. (KK: 151; KK: 169).

Diş Ağrısı: Dişe afyon, tuz ve rakı bastırılır. Bölge uyuşuncaya kadar bu şekilde tutulur. (KK: 22).

Soğuk Algınlığı: Soğuk algınlığında bal, limon, zencefil karışımı içilir. (KK: 169).

Ateşlenme: Ateşlenen kişi eğer çocuk ise sirke ve kolonya ile banyo yaptırılır. (KK: 110).

Bezeme: "Kurdeşen" adıyla da bilinir. Hasta kişi kurdeşen ocağına gider. Kurdeşen olunan bölge kalemle çizilir. Bu uygulama beş veya yedi gün tekrarlanır. Böylece hastalığın geçeceğine inanılır. (KK: 18).

Arpacık: Bu hastalıkta sarımsak kullanılır. Sarımsak ortadan kesilerek arpacığın üzerine sürülür. (KK: 209; KK: 211).

Ağız İçinde ve Dışında Çıkan Yaralar: Bu yaralar için uygulanan tedavi yöntemi kilimin tozu, çakmak taşı veya kamışın zarının yara olan bölgeye bastırılması şeklindedir. Bir diğer uygulamada ise çay kaşığı ısıtılarak yara olan yere bastırılır. Bazı yerlerde karadut içirilir. Bazen de yüzü örtülüp üzerinde ekmek kırılır. (KK: 40; KK: 150).

Göz Ağrısı: Göz ağrısı için üzüm suyu damlatılır. (KK: 40; KK: 150).

Yılancık Hastalığı: Hacdan gelen taşlar yılancık olan bölgeye bastırılır. Bir diğer uygulama ise yılancık ocağına gidilmesi şeklindedir. Ocaklı kişi yılancık olan yeri çeşitli sureler okuyarak bağlar. Birkaç gün sora yılancık olan yerin düştüğüne inanılır. (KK: 131).

Yüzde Çıkan Yaralar: Yara eğer yüzün dışında ise yakılır veya su ısıtılarak bir tokmak aracılığıyla yara olan yere bastırılır. (KK: 40; KK: 150).

2. HALK BAYTARLIĞI

Kırım Tatarlarının ekonomik yaşamları büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlıdır. Hayvanlardan sağlanan ürünler oldukça fazla değer arz etmektedir. Bu duruma bağlı olarak bu geçim kaynaklarını korumak ve ürün verimliliğini artırmak için günlük hayata dair hayvanlarla ilgili pratikler ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar, günümüz modern veterinerliğini içerdiği gibi geçmiş dönemlerden kalma inanç, uygulama ve pratiklerinden de izler taşımaktadır. Köylerde kendi deneyimleriyle yetişmiş belirli kişiler vardır. Bu kişiler, eskiden hayvan hastalandığında "soğuk suya bağlama", "rakı içirme", "katran içirme" gibi tedavi yöntemleri uygularlardı. "Delibaş", sıcak havalarda "kurtlama", "yemleme" (gıda zehirlenmesi), "hayvan vebası", "küye boğdu" gibi hastalıklar vardır. Aşağıda Kırım Tatarları arasında hayvan hastalıklarının adlandırılması ve tedavi yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir:

Delibaş: Halk arasındaki bir diğer adı "dönmeç" hastalığı da olan delibaş hastalığı, koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlarda görülür. Hayvanlarda felç, yürürken sallanma, körlük gibi belirtiler gösterir. Bu hastalığı geçiren hayvan kesilir ve derin bir çukur açılır. Başı ve gövdesi bu kuyunun içine atılır ve üzerine kireç dökülür. Bazen hayvanın cesedi tamamıyla yakılır. Atlarda "mankafa" (delibaş) hastalığı olduğunda kontrolsüz hareketler yapmaya başlar; bu hastalığın tedavisi olmadığından başına çuval geçirilen at vurularak öldürülür. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

Yemleme: Hayvanın gıda zehirlenmesine verilen addır. Hayvanın zehirli bir bitki ya da yem yemesi, zehirli su içmesi ya da kimyasal ürünler (poşet, pet şişe) yemesiyle oluşan hastalıkların tümü bu ad altında anılır. Genelde bu hastalıkları tedavi için rakı içirme, katran içirme, soğuk suya bağlama gibi yöntemler uygulanır. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

İç Atma: Küçükbaş hayvanların yavrularının tutunması hastalığına iç atma denir. İç atmayı engellemek için hayvana veteriner hekim eşliğinde iğne yapılır. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

Soğuk Algınlığı: Hayvanlarda hava değişikliğine ve ısı değişimine bağlı olarak soğuk algınlığı da görülmektedir. Bu hastalığın tedavisinde saman iyice kaynatılıp ısıtılır. Isınan saman üste serilir, onun buharı hayvanın soğuk algınlığını geçirir. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

Kelebek Hastalığı: Hayvanın boğaz bölgesinin ya da çene altının aşırı derede şişmesine verilen addır. Bu durumda hayvana katran içirilir. Bazen hasta hayvana insan pisliği sürülür. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

Nazar: Nazarın yalnızca insanlarda değil hayvanlarda da görüldüğüne inanılır. Hayvanlarda görülen nazara karşı okunmuş bir yumurta hayvanın alnına vurularak kırılır. Nazardan korunması için yeni doğan yavruların da aynı şekilde alınlarında okunmuş yumurta kırılır. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

Kırık ve Çıkık: Hayvanlarda görülen kırık ve çıkıklarda öncelikli olarak hayvanın kırık ya da çıkık olan yeri kırkılır. Un ve yumurtadan hazırlanan bir karışım bulamaç haline getirilerek hayvanın kırık olan bölgesine sürülür ve bir bezle o bölge bağlanır. Daha sonra bağlanan bölge yere değmesin diye iki taraflı olarak iki sopa ile tekrar bağlanır. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

Temre: Hayvanın ağzında çıkan yaralara verilen addır. Hayvanın ağızının içinde çıkan yaralar kızgın demirle dağlanmak suretiyle hastalık tedavi edilir. (KK: 18; KK: 47; KK: 58; KK: 74).

Hayvanlar ve hastalıklarıyla ilgili diğer uygulamalar şunlardır: Yeni doğmuş kuzu annesini emmediğinde dar bir alana annesi ile kapatılıp birbirlerine alışmaları sağlanır. Kuzuların güçlü olması için "ağız sütü" içirilmeye dikkat edilir ya da inek sütü içirilir. Hayvanların ahırına beze batırılmış katran sürmek hayvan sağlığına iyi gelir. (KK: 117; KK: 120; KK: 124; KK: 185).

Kurda "canavar" denir. Canavarların (kurt) koku alma duyusu olmaz; ancak gözleri çok iyi gördüğünden "karanlık gecede kara koyun içinde kara kuzuyu görürüm" dermiş. Koyun sürüsünü kurttan korumak için köpek beslenir. Kurtlar eşli gezerler ve sürüye girdiğinde "kıran koyar" yani tüm sürüyü boğup bırakır. (KK: 117; KK: 120; KK: 124; KK: 185).

3. HALK BOTANİĞİ

"*Akasyaya biz kral ağacı deriz, ondan dikeriz her yere*"

Halkın bitki dünyasıyla ilgili bilgi ve uygulamalarını derleyip değerlendirmeye halk botaniği adı verilir. Halkın bitkilere verdiği adlar, bitkileri sınıflamada izlediği ölçütler, bitkilerden yararlanma yollarına dair bilgiler, inanışlar ve uygulamalar, halk botaniği araştırmaları içinde yer alır. Halk botaniği araştırmalarında, gerek evlerde gerekse kırlarda yetişen çiçekler, meyveler ve sebzeler ile kısaca bütün bitkiler araştırma kapsamındadır. Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları da yaşadıkları çevrede bazı bitkilere özel adlar vermişlerdir.

Bu bitkilerden biri, kral ağacıdır. Akasya ağacı olarak da bilinen bu ağacın Kırım Tatarları arasında özel bir yeri vardır. İlk yerleştikleri alanlar bataklık ve taşlı araziler olması, Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarlarının akasya ağaçlarını bulundukları her yere dikmelerini sağlamıştır. Ayrıca tarım ağırlıklı olarak çalışan Tatarlar, suya bağımlı olan akasya ağacını kolaylıkla yetiştirmişlerdir. Bazı köylerde akasya ağacının baharda açan beyaz çiçekleri yenir, bu daha çok ebegümeciyle tüketilir. (KK: 178).

Bir başka tüketilen bitki "devedikeni"dir. Devedikenleri genellikle yol kenarlarında ve ekili olmayan tarlalarda yetişir. Başçıkları, dikenli ve açık yeşil renkli yapraklar ile mor renkli

küçük çiçeklerden oluşur. Meyvelerinin veya tohumlarının ucunda beyaz bir tüy bulunur. Bu diken soyularak yenen bir bitkidir. Mavi çiçek açtığında daha lezzetli olduğu belirtilmiştir. (KK: 51).

Kırım Tatarları genellikle arpa, buğday, çavdar, soğan, pancar yetiştirmektedir. Eskiden bitkilere "bambıl" gibi bir hastalık gelirse bir yerde ocak varsa oraya gidilir ve okutulurdu. Başka bir uygulamada ise, bir ip alınır, atın birine bir kişi, diğerine bir kişi biner ve ip çekilirdi. "Biz geldik, sen git" diye hastalık def edilmeye çalışılırdı. Çekirge istilasını iyileştiren ermiş şahıslar vardı. Bu şahsın olduğu türbede kurban kesilirdi. Bu uygulama hastalıklara iyi gelirdi. (KK: 50).

Bitki hastalıklarından bazıları şu şekilde adlandırılır: "Karamık", "sarıçiçek", "pıtrak otu", "pas hastalığı" (yağmurun çok yağdığı durumlarda ekinlerin çürümesi). (KK: 6).

Sonbahar ayında çift sürmeye başlamadan hemen önce veya hasadın başlangıcında tarlada kalakay yuvarlanır. Bu uygulama bereketi artırmaya yönelik bir uygulamadır. Ayrıca bu günlerde bereketli bir hasat için evde lokma dökülür veya "kaşık börek" yapılır ve dağıtılır. Bazen komşulara yumurta verildiği de olur. Ekim, salı günleri yapılmaz, bunun uğursuzluk getireceğine inanılır. (KK: 78; KK: 84).

4. HALK TAKVİMİ VE METEOROLOJİSİ

"*Amel geldi, temel geldi*"

Halk takvimi gündelik hayat içerisinde geçmiş deneyimler doğrultusunda oluşturulan zaman algısının somutlaşmış şeklidir. Bu somutlaşma bazen tarımsal bir bağa, bazen törensel bir yaklaşıma, bazen tarihsel bir olguya, bazen ekonomik bir temele, bazen de inançsal bir algıya dayanmaktadır. Bu nedenlerin hepsi, faydacı bir yaklaşım doğrultusunda halk takvimi içerisinde yer kazanmış, böylelikle kalıcı hafızaya yer etmesi sağlanmıştır. Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları da büyük oranda tarıma dayalı bir ekonomi sürdürdükleri için geçmiş deneyimler ışığında oluşturulan bu takvim halen hafızalarında yer etmektedir.

4. 1. Aylar

Ocak: Zemheri, Şille/Çille, Karakış ayı.
Şubat: Kiçik ay.
Mart: Saban ayı.
Nisan: April, Çeçek ayı.
Mayıs: Kuralay.
Haziran: İlk yaz ayı, Kiraz ayı, Gündönümü.
Temmuz: Orak ayı, Arman önü.
Ağustos: Arman ayı.
Eylül: İlk küz ayı.
Ekim: Orta küz ayı.
Kasım: Boş ay.
Aralık: İlk kış ayı, Karakış.
(KK: 48; KK: 49; KK: 81; KK: 99; KK: 189).

4. 2. Günler

Pazartesi: Bazarertesi.
Salı: Salı.
Çarşamba: Çarşenbe.
Perşembe: Cuma Akşamı, Paskıdırar.
Cuma: Cuma, Kazkıdırar.
Cumartesi: Cumaertesi.
Pazar: Bazar. (KK: 100; KK: 184; KK: 202).

4. 3. Mevsimler

Hıdrellez: Yılbaşı.
İlkbahar: İlkbahar.

Yaz: Gündönümü.
Sonbahar: Açbahar.
Kış: Zamheri. (KK: 100; KK: 184; KK: 202).

4. 4. Hava Tahmini

Ayva çok olursa kış hafif geçer.

Hayvanlar yatarsa kış güzel geçer.

Gün yeli eserse yağmur yağar.

Ayın etrafında hale oluşursa yağmur yağar.

Güneşin etrafında hale oluşursa hava rüzgârlı olur.

Koyunlar yağmur yağmadan otlamaz.

Güneş batarken önünde ufuk olmazsa ikinci gün yağış olmaz.

Gece ayın etrafında halka olur buna "gora" denir, o olduğu zaman yağış olmaz.

Karıncaların yol yapmasından, koyunların yağmur yağmadan otlamamasından hava durumu tahmin edilir.

At pisliğinden de hava tahmini yapılır.

Halk meteorolojisiyle ilgili birkaç atasözü ise şöyledir: Yüz On, tarlabaşına kon; Amel geldi, temel geldi; Doksandan sonra taş taşa kuytudur. (KK: 48; KK: 49; KK: 81; KK: 99; KK: 189).

4. 5. Meteorolojik Adlandırmalar

Kocakarı Fırtınası: Şubat 15 gibi olur.

Leylek Fırtınası: Mart ayı içinde olur.

Kırlangıç Fıtınası: Nisan ayı içinde olur.

Cemre: Havaya, suya, toprağa düşmesine göre ekim zamanı belirlenir.

Ülker Düşmesi: Günün aniden sıcak doğması.

Sille: Kışın çok sert geçtiği dönemlere verilen addır. Karakış da denir.

Kasım Doksanı: Kışın başladığı zaman.

Karakış Doksanı: Hıdrellez.

Doksan: Şubat ayına denk gelmektedir. Kasımdan 90 gün sonrasıdır.

Yüz On: Nisan ve Mayıs aylarına denk gelmektedir Yazın geldiği anlamına gelir.

Perdelez: Şiddetli kış rüzgarlarıdır.

Amel: 12 Mart (İnşaatların temellerinin atıldığı zamandır).

Yüz Otuz, Yüz Elli: Yaz mevsiminin geldiği zaman.

Orak, Düven, Harman: Yüz Elli'den sonraki dönemler.

Bek Ayaz: Şiddetli soğuklara verilen ad. (KK: 48; KK: 81; KK: 99; KK: 189).

5. HALK EKONOMİSİ

"Karanlık gecede
kara koyun içinde kara kuzuyu görürüm"

Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarlarının ekonomik yaşamı büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Bu duruma bağlı günlük hayata dair birçok uygulama halk ekonomisi temellidir.

5. 1. Tarım

Türkiye'ye göç eden Kırım Tatarlarının ağırlıklı olarak tarımla uğraşmalarının temel sebeplerinden biri de büyük göç yaşanmadan önce Kırım coğrafyası içinde tarımın temel geçim kaynağını oluşturmasıdır. Kırım'daki arazilerin hem düz hem de verimli arazilerden oluşması Kırım'da yaşayan Tatarların ekonomilerinin tarıma dayalı gelişmesini ve kullanılan tarım aletlerinin diğer Türk topluluklarına göre daha gelişmiş olmasını sağlamıştır.

Büyük göç sırasında birçok Kırım Tatarı yerleştikleri ya da yerleştirildikleri yerlere kullandıkları tarım aletlerini getirmişlerdir. Bunların başında pulluk ve "sandıklı" gelmektedir. Bu aletler sayesinde daha verimli bir tarım yapmışlardır. Kırım Tatarlarının yerleştikleri bölgelere sağladıkları bir diğer fayda ise yerleştikleri bölgelerdeki toprakları ıslah etmiş olmalarıdır. Eskişehir ve civarındaki bölgelerin daha önceleri bataklık arazilerden oluşması ve bu duruma bağlı olarak haşarıların çokluğu bölgedeki halkı rahatsız etmiş, onların yaz aylarında yaylaklara çıkmalarına neden olmuştur. Kırım'dan göçle gelen Tatarlar bölgedeki bataklıkları kurutmuşlar, bu sayede hem haşarılardan kurtulmuşlar hem de aslında verimli araziler olan bataklıkları ekim ve dikim yapılabilecek bir alan haline getirmişlerdir. Böylelikle yeni kurulan cumhuriyette ekonominin temel dayanak noktalarından birini oluşturan tarımın modernizasyonu için önemli bir kapı açmışlardır.

5. 2. Hayvancılık

Kırım Tatarları, büyük oranda tarımla uğraşsa da kısmen hayvancılık da yapmışlardır. Kırım Tatar köylerinde Mart veya Nisan ayında köy halkı koyunlarını birleştirip bir çobana teslim eder. Koyun sayısınca çobana ücret ödenir; çoban altı ay boyunca hayvanlara bakar. Kişilerin koyununu ayırmak için koyunların kulakları kesilir. Buna "en" adı verilir. Günümüzde ise koyunlar boyanır. Eskiden koyunun üzerine katranla sürü sahibinin adı ve

soyadının baş harfleri yazılırdı. Koyun kırpan kişiler vardı, onlar koyunu kırkarlardı. Bazen kırkım imeceyle yapılırdı. "Bekâr" adı

verilen kişiler çobanlık görevini yapardı, ancak bunlar Tatar değildi. Koyun sürüsü eşek ve at ile çevrilir. Ağılın kapısına sürüye hastalık gelmesin, nazar değmesin diye at kafası veya üzerlik asılır. Ayrıca nazardan ve kurt saldırısından koruyacağı düşüncesiyle sürüde bir tane kara koyun bulundurulur. (KK: 18; KK: 47).

Çobanlar bir tane "bağcık koyunu" (ana koyun) ayırırlar. Bu koyuna bağlanan ipin diğer ucunu çoban kendi ayağına bağlar. Sürü hareket ettiğinde bu koyun da kalkar, böylece çobanın haberi olur. Ana koyun yaşlandığında başka bir koyun eğitilir; çoban bu koyuna seslenmek için bir isim koyar. Çoban köpeği küçükken eğitilir ve küçüklüğünden itibaren koyuna götürülür. Koyunların yünü kırkılarak satılır. Yapağılar önceden yatak yorgan yapımında kullanılırdı. Yine koyundan elde edilen sütle yoğurt, peynir, tereyağı yapılırdı. Eskiden koyunlar kuzulasın diye çobana çorap, havlu gibi hediyeler verilirdi. (KK: 18; KK: 47).

5. 3. Tarım Aletleri

Senek: Türkiye Türkçesindeki karşılığı dirgendir. Seneğin sapı ağaçtan, ucu demirden ya da tümüyle ağaçtan oluşur. Sapı ve ucu ağaçtan olanlarda çitlembik ve dişbudak gibi dayanıklı ağaçlar

kullanılır. Seneğin uç bölümü iki, üç ya da dört çatallıdır. (KK: 117).

Düven: Düven, harmanda ekinlerin tanelerini sapından ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzeyinde keskin çakmak taşları çakılı olan kızak biçiminde araçtır. Kırım Tatarları tarafından Türkiye'ye göçten sonra kullanılan düven şu anda evlerin önünde veya çeşitli bina önlerin dekoratif olarak sergilenmektedir. Düvene bağlanan hayvan öküz, at ya da eşek olabilir. (KK: 117).

Tırnavuş: Türkiye Türkçesindeki karşılığı tırmık olan tırnavuş, tarla yüzeyini işlemede kullanılır. Tarla yüzeyini kabartır, kaymak tabakasını kırar, yabani otları söker ve tohum yatağının hazırlanmasını sağlar. Biçtikten sonra tarlada kalan buğday başaklarını, biçer saplarını, samanları toplar. (KK: 56).

Saban: Toprağın ekilmeye hazır hale gelmesini sağlayan, traktörün bulunmadığı ya da yaygınlaşmadığı zamanlarda kullanılan tarım aletidir. Üç bölümden oluşur: Ön bölüm hayvanların bağlandığı boyunduruk bölümü; toprağı alt üst eden uç bölümü ve bu ikisini birbirine bağlayan direk bölümü. Sabanın kontrol edildiği bölüm direğin arkasında bulunmaktadır

ve toprak sürülürken boyunduruğa bağlanan hayvana buradan yön verilir. (KK: 117).

Pulluk: Toprak işlemede kullanılan en yaygın alet pulluktur. Pulluğun görevi toprağı parçalamak, toprağı çevirerek devirmek, toprağı gevşetmek ve topraktaki yabancı otları toprağa gömmektir. (KK: 56).

Sandıklı: Bir çeşit saban ya da pulluk olarak adlandırabileceğimiz sandıklı, tohum ekmek amaçlı kullanılmıştır. Bu tarım aleti pulluğa sandık şeklinde bir parçanın eklenmesiyle yapılmıştır. Bu eklenen kısım içine ekilecek ürün konur ve pulluk toprağı yararken aynı zamanda tohumun toprağa düşmesini sağlar. Böylelikle ekim için fazladan bir güç harcanmamış olur. (KK: 56).

Anadut: Ekin veya ot demetlerini arabaya yüklemeye veya harmanı aktarmaya yarayan uzun saplı araçtır. Anadut aletinin iş gören kısmında üç ucu vardır. Bu kısım ağaçtan olabileceği gibi demirden de olabilir. Ahşap olanlar zamanla ekinlerle temas sonucu son derece kaygan bir yüzeye sahip olurlar. (KK: 56).

Yaba: Harman savurmaya, sapları arabaya yüklemeye veya saman doldurmaya yarayan sivri uçlu bir el aletidir. (KK: 201).

Şot: Türkiye Türkçesindeki karşılığı keserdir. İki kısımdan oluşan şot, sap kısmı yontulmuş ya da tornadan geçirilmiş meşe, kayın, ceviz gibi sağlam ağaçlardan, uç kısmı ise demirden yapılmaktadır. Demirden

yapılmış uç kısım ise iki bölgeden oluşur. Uç kısmın önü keskin ve sivri, arkası ise düzdür. Uç kısmın ön kesimi çapa yapmak, dal kesmek ve yontmak için kullanılırken arka kısmı bir yeri düzleştirmek için kullanılır. Bunların yanı sıra aletin orta kısmında çivi sökmek için bir delik vardır. (KK: 185).

Şalgı (Tırpan): Tırpan, tarlada buğday, arpa, yulaf gibi ekinleri biçmek, otları ve sararan başakları kuruduktan sonra yolmak için kullanılır. Keskin kısım iyice körelirse bu sefer örsün üstünde yassı tabanlı bir çekiçle döverek keskinleştirmek gerekir. (KK: 172).

Şokama: Türkiye Türkçesinde karşılığı kazmadır. Bir yeri kazmak amacıyla kullanılmaktadır. (KK: 124).

Şoküş: Çekiçtir. (120).

5. 4. Ölçü ve Tartı Birimleri

Okka: Okkanın diğer bir ismi de "kiyye"dir. Bir çeşit ağırlık ölçü birimi olan okkanın şehir ve kasabalara göre ağırlık değeri farklılık göstermektedir. (KK: 80).

Kile: Tahıl ölçmek için kullanılan bir ölçü birimidir. İki yağ tenekesinin alabileceği ölçüdeki tahıl miktarının hesaplanması için kullanılan bir birimdir. (KK: 80).

Şinik: Kilenin dörtte birine denk gelen tahıl ölçme birimidir. (KK: 80).

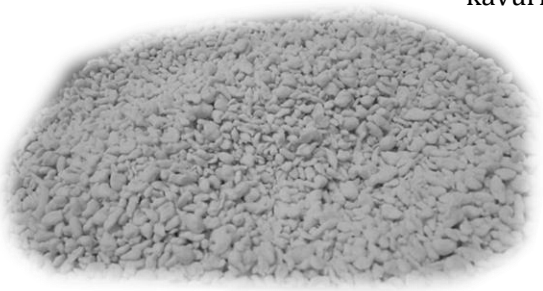
Karış: Açık ve gergin duran elde başparmak ve serçe parmağı arasındaki uzaklıktır. (KK: 80).

Kulaç: Metrenin kabul edilmesinden önce balıkçılıkta, su derinliği ölçmede, kuyu derinliği ölçmede kullanılan uzunluk birimine kulaç ölçüsü denilmekteydi. Bir uzunluk birimidir. Bir kulaç yaklaşık olarak 170 cm. uzunluğa denktir. (KK: 80).

5. 5. Kışlık Hazırlıkları

Kırım Tatarlarında eskiden kışa girmeden "sogum" kesilirdi. Sogum kesmek, bir hayvanı kesmek anlamına gelmektedir. Kışlık ihtiyaca göre belirli sayıda büyükbaş hayvan kesilir ve bu kesim imeceyle yapılırdı. O gün hemen çorbasını, yemeğini yaparlar, yerler içerlerdi. Sogumun hiçbir yeri, derisi, tırnağı, başı vs. atılmaz. Boynuzundan bıçak sapı yapılır; sakatatları ise paça ve işkembe çorbasında kullanılırdı. Aşkanada "oşaklık" hiç söndürülmez; oşaklığın üstünde bağırsaklar tütsülenir ve yenirdi. Sogumu kavurma yapıp küplere doldururlardı. Küpleri serin bir yerde saklarlar, kışın ihtiyaç duyulduğunda yemeklere katmak için o kavurmalar ve yağı kullanılırdı. (KK: 96).

Günümüzde kışlık hazırlıkların başında turşu ve salça yapımı gelmektedir. Patlıcan haşlanarak bir süzmenin içine konulur, üstüne bir taş konularak bir gece bekletilir. Patlıcanın suyu akar. Biber, domates, lahana havuç, kırmızıbiber elde kıyılır ve makinede bunların suyu çıkartılır, böylece bir harç hazırlanır. Patlıcanın içine bu harç doldurulur, iple sarılır ve turşu yapılır. Ayrıca kışlık hazırlığı olarak "lakşa" (erişte) kesilir, tarhana ve menemen yapılır. Eskiden pancar toprağa gömülür ve kışın ihtiyaç halinde çıkarılırdı. (KK: 160).

6. HALK İNANÇLARI

"Ay gördüm Allah,
Amentü billah,
Ne güzel Aymış,
Elhamdülillah"

Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları arasında her ne kadar günlük pratikler arasında oldukça fazla sayıda halk inançları mevcut olsa da modern yaşam tarzına ve gelişmeye bağlı olduğu öngörüsünden yola çıkılarak bu uygulamaların yanlış ya da doğruluğu kişiler bazında sorgulanmaktır. Aşağıda ele alınan bu inançların bir kısmına Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de rastlanmaktadır.

6. 1. Nazarla İlgili İnançlar

Kurşun Dökme: Nazar ve büyü kaynaklı hastalıkların tedavisi için kullanılan kurşun dökme anneden kıza ya da yakın akrabalardan birbirine öğretilmesiyle nesilden nesle aktarılmıştır. Bu uygulamanın başka bir kişiye anlatılmasına ve uygulanma izninin verilmesine "el verme" denir. Kurşun dökmek için kullanılan malzemeler çeşitlilik gösterse de kurşun, eritmek için kap ve ocak, kurşunun döküleceği içi su dolu bir kap, hastalanan kişinin üzerini kapatacak olan örtü, bayat ekmek, para ve soğan ya da sarımsak kabuğudur.

Kurşun dökme, Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarında şu şekilde uygulanmaktadır: Daha önceden kurşun dökmek için el almış bir kişi belirlenir ve ona haber verilir. Hastalanan kişi onun yanına getirilir; yahut hastalanan kişinin yanına gidilir. Hasta kişi yere oturtulur. Kurşun ocakta eritilir. Hasta olan kişinin başını örtecek biçimde başının üstüne bir örtü örtülür. Bir tepsi içine bayat ekmek, para, soğan veya sarımsak kabuğu ve kurşunun döküleceği su dolu kap konur. Fatiha ve İhlas sureleri okunarak eritilen kurşun hastnanın başının üzerine getirilerek su dolu kaba dökülür. Dökme esnasında döken kişi "bu el Fatma anamızın elidir" der. Bu işlem üç defa tekrarlanır. Bayat ekmek

başında bölünür. Daha sonra kurşun dökülen su, önce hastaya içirilir, daha sonra vücudunun çeşitli yerlerine serpilir. Daha sonra su, dört yol ağzında ayak basılmayacak bir yere dökülür. Kurşun döken kişiye döktüren kişi tarafından bir miktar para verilir. Bu sayede kişinin hastalıktan ve nazardan kurtulacağına inanılır. (KK: 13; KK: 76).

Üzerlik: Üzerlik, beyaz çiçekli ve dallı bir bitkidir. Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Kırım Tatarlarında da nazara karşı kullanılır. Üzerlik otu mevsiminde toplanır ve kurutulur. Halka şeklinde veya birkaç simetrik şeklin birleşmesiyle oluşan bir şekilde dizilir. Aralarına renkli, eski kumaşlardan parçalar konur. Nazarlık olarak eşik, duvar, kapı, dış kapı, balkon gibi evin çeşitli bölgelerine asılır. Bazen de bebek beşiklerine ve küçük çocukların boynuna asılır veya elbiselerine tutturulur. Üzerlik otunun yakıldığı da olur. Çocuğa nazar değdiyse üzerlik sobanın üstünde yakılır. Tütsü gibi dumanı çıkar. Duman evde yayılınca da çocuğun nazarının gideceğine inanılır. Bazen üzerlik otu kurutulur, biraz tuz konulur ve demir bir kürekle ateşte patlatılır. Bazen üzerlik otu, hastalıklardan korunmak için yutulur. (KK: 89; KK: 186).

Kara Zele: Türkiye'deki adı çörekotudur. Kırım Tatarları arasında nazara karşı sıklıkla kullanılır. Çörekotunun üzerine Kuran'dan çeşitli sureler okunur ve bir beze sarılır, ardından bağlanır. Bu bez çocukların elbiselerine dikilir. Bu uygulama bazen kırk çörek otunun okunmasıyla gerçekleştirilir. Bu çörekotunu üzerinde taşıyan kimseye nazar değmeyeceğine inanılır. Bu pratik bazen de geline nazar değmemesi için uygulanır. Gelinin

sandığının içine, uzun bir namaz örtüsünün (marama) ucuna bağlanan çörek otu ve buğday konulursa ömrünün uzun olacağına inanılır. (KK: 186).

Nal: Kapıya bereket getirsin, nazar değmesin diye at nalı asılır. (KK: 110).

Tütsü: Nazardan kaynaklı hastalıklardan kurtulma yollarında biri de tütsü yakmadır. Tütsünün yakıldığı yerden kötü ruhlardan kurtulanacağına inanılır. (KK: 186).

Nazar Boncuğu: Nazar boncuğu, insanı nazardan koruduğuna inanılan bir tür tılsımlı nesnedir. Göz her türlü iyi ve kötü düşüncelerin ilk çıkış noktası olarak kabul edilir. Bu yüzden bakışlardan, kötü gözlerden korunmak amacıyla emici özelliği olduğuna inanılan mavi renkli taşlar eskiden beri kullanıla gelmiştir. Kırım Tatarları arasında da oldukça yaygın olarak kullanılan nazar boncuğu, her türlü nazardan kaynaklı hastalığı önlemek için kullanır. Bunların yanı sıra nesnelerin de nazardan korunması için kullanılır. Kişilere takıldığı gibi mekânların görünen yerlerine, kapılara, duvarlara da asılır. (KK: 183; KK: 199).

At Başı: Tarlaya veya ürüne nazar değmesin diye bir direk üstüne at kafası konulur. (KK: 18).

Karınca Yuvası: Evi nazardan korumak için kırk ayrı karınca yuvasından toprak alınarak tek bir beze ya da ayrı ayrı kırk beze konur ve bunlar eve asılır. (KK: 50).

6. 2. Uğur ve Uğursuzlukla İlgili İnançlar

Teneke Çalma: Güneş veya ay tutulmalarında güneş ve ayı kötü ruhlardan kurtarmak için teneke çalındığı belirtilmiştir. (KK: 96).

Maya: Akşam evden dışarı maya verilmez. Her ekmek yapımında bir parça maya ayrılır. Bu maya bir dahaki ekmek yapımında kullanır. (KK: 188).

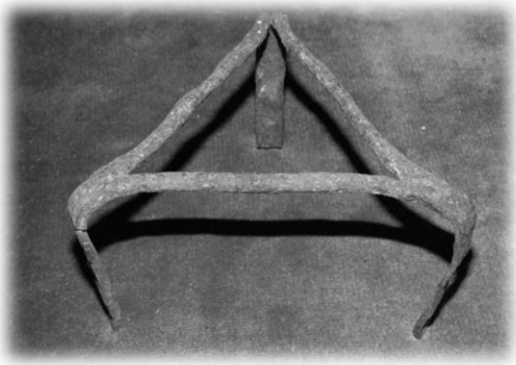
Un, Tuz, Süt: Akşamları evden beyaz bir şey; un, süt, tuzun dışarıya verilmediği veya çıkarılmadığı belirtilmiştir. Uğursuzluğa işaret sayılır. (KK: 188).

Sarımsak, Soğan: Bu ikisi de aynı şekilde akşamları dışarıya verilmez. (KK: 188).

Su: Akşam kaynar su dışarıya dökülmez; dökülürse şeytanların sofrasına denk geleceğine inanılır. Akşam sıcak su dışarı dökülürse "cinlerin başı pişer" denir. (KK: 188).

Çamaşır ve Bulaşık Suyu: Şirkepi (yıkanmış çamaşırın suyu) veya bulaşık suyunu yürüyüş yoluna dökmek uğursuzluktur. Suyu dökmek gerekiyorsa "destur" denilmelidir. (KK: 188).

Eşik: Sol ayakla eşikten geçilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca nişanlı birinin eşiğe oturduğunda nişanının "kaytacağı" (bozulacağı) inancı vardır. (KK: 107).

Merdiven: Merdivenin altından geçmek uğursuzluk getirir. (KK: 181).

Sac Ayağı: Saç ayağı dolu ya da şiddetli yağmurda ters çevrilerek yere konur. Böylece yağmurun veya dolunun şiddetinin azalacağına veya kesileceğine inanılır. (KK: 181).

Kül: Çocuk, kül olan yere işetilmez, kül olan yerin üzerinden geçilmez. (KK: 181).

Tırnak: Gece tırnak kesilmez. Mezarlıktan geçerken tırnaklar saklanmalıdır. El ve ayak tırnağı aynı anda kesilmez, bunun ölümle düğünün aynı anda görüleceğine yorarlar. Cumartesi günü tırnak kesilmez, ancak Perşembe ve Cuma günleri tırnak kesmenin sevap olacağına inanılır. (KK: 107; KK: 182).

Ateş: Ateş kirletilmez. Gece yanan ateşe "ocağı söner" endişesiyle su dökülmez. (KK: 188).

6. 3. Doğa Olaylarıyla İlgili İnançlar

Güneş ve Ay Tutulması: Eskiden güneş ve ay tutulmasında teneke çalındığı, tüfek atıldığı belirtilmiştir. Orta Asya'dan gelen bir gelenek olarak ay ve güneş tutulmalarında teneke çalmak ve tüfek atmak Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarında da karşımıza çıkmaktadır. Güneş ve ay tutulduğunda güneş ve ayı kötü ruhlardan kurtarmak için bu uygulamanın yapıldığı düşünülebilir. (KK: 152).

Şimşek ve Yıldırım: Kırım Tatarları arasında şimşek ve yıldırım, bir bereket unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimşek ve yıldırım esnasında çocuklar "cebimiz para dolsun, mahsulümüz bol olsun" diyerek ellerini birbirine vururlar. Bunun yanı sıra "bileziğimiz, altınımız olsun" diye dua edildiği, ambar kapaklarının veya kapılarının açıldığı belirtilen diğer uygulamalardır. (KK: 181).

Burşak (Burçak): Dolu yağdığında (burşak), dolu tanesi bıçakla kesilirse yağışın kesileceğine inanılır. Bu esnada sacayakları ters çevrilir. (KK: 22).

Yıldız Kayması: Yıldız kayması Tatarlar arasında ölümün habercisi olarak yorumlanır. (KK: 181).

6. 4. Hayvanlarla İlgili İnançlar

Saksağan: Saksağan öterse bu iyiliğe delalet etmektedir. (KK: 152).

Leylek: Leylek bir diğer uğurlu sayılan hayvandır. Leyleğin havada görülmesinin şans getirdiğine inanılmaktadır. Leyleği havada gören kişinin

ayrıca o yıl çok gezeceğine inanılır. Çocuğa nazar değmemesi için leyleğin kanadının veya kaburgasının çocuğun üzerine asıldığı belirtilmiştir. (KK: 59; KK: 76).

Kaplumbağa: Kaplumbağanın kaburgası nazardan korumak amacıyla çocuklara takılır. (KK: 181).

Kedi: Kedinin sırtını Peygamber sıvazladığı için sırtı yere gelmez; dört ayak üzerine düşer. Bu sebeple kediye zarar verilmez. (KK: 152).

Baykuş: Baykuş uğursuz sayılan bir diğer hayvandır. Baykuşların evin bacasına konması bir uğursuzluğun veya ölümün geleceğinin işareti olarak görülmektedir. (KK: 22; KK: 80; KK: 181).

Kırlangıç: Kırlangıç uğurlu sayılan bir hayvandır. Göçmen kırlangıçlar geldiği zaman onların bereket getirdiğine inanıldığı, kırlangıçların evlerin içine yuva yaptığı, onların içeri girebilmesi için evlerin kapılarının üstüne delik açıldığı belirtilmiştir. (KK: 99).

Örümcek: Hz Muhammed'i koruduğuna inanılan bir hayvan olduğu için örümceğin öldürülmemesi gerektiğine inanılır. (KK: 99).

Uğur Böceği: Uğur böceği de öldürülmez. Onun da şans getirdiğine inanılmaktadır. (KK: 99).

Köpek: Köpek uluması uğursuz sayılmaktadır. Yaşlıların köpek uluduğunda "kendi başını ye" dediği belirtilmiştir. Köpek ezan vakti ulursa uğursuzluk sayıldığı, gece köpeğe verilecek yalın ortalık bir yere dökülmemesi gerektiği belirtilmiştir. (KK: 22; KK: 80; KK: 181).

Canavar (*Kurt):* Eğer bir koyun sürüsüne bir kurt uğrarsa o koyunlara hastalık gelmeyeceğine inanılmaktadır; "Canavar aşarsa bereketi bol bolur, üreyecek olur" denilmektedir. (KK: 18).

6. 5. Gün, Ay ve Zamanla İlgili İnançlar

Cuma günü, Cuma namazı vaktinde iş yapılmaz.

Diğer günler hariç, Pazartesi ve Perşembe günleri ev işi yapılır.

Bir işe başlanacaksa Pazartesi günü başlanır.

Dini bayramlarda ve Hıdırellez'de ev işi yapılmaz.

Çarşamba günü çamaşır yıkanmaz. Çamaşır Pazartesi ve Perşembe günü yıkanır.

Cuma namazı vakti yatılmaz, ayak uzatılarak oturulmaz.

Akşam çay çöpe dökülmez.

Yeni ay ilk görüldüğünde şu dua okunur:

"*Ay gördüm Allah,*
Amentü billah,
Ne güzel Aymış,
Elhamdülillah" (KK: 107; KK: 182; KK: 209; KK: 211).

6. 6. Diğer İnançlar

Bakla Falı: Geleceği öğrenme, günlük hayattaki işleri yönlendirme amacıyla fala baktırılır. Türkiye'de birçok fal bakma yöntemi olmakla beraber Kırım Tatarları arasında en çok bakla falına bakılmaktadır. Bakla falında kırk bakla kullanılır. Baklanın yanında düğme ve baktırana ait bir yüzük kullanılır. Bakla falına şu şekilde bakılır: Baklalar, düğme ve yüzük iki avuca alınır ve tek harekette yere bırakılır. Bırakılmadan önce fala baktıran kişi niyet eder ya da dilek tutar. Baklaların aldıkları duruma, düğmelerin ve yüzüklerin şekline göre yorumlarda bulunulur. Bazen de baklanın içine tuz ve kesme şeker de konulabilir. (KK: 13).

Saban Potkası: Tohum ekimine başlanırken kaşık börek çorbası yapılır; komşulara ikram edilir ve bir köpeğe üzerine yağ sürülmüş ekmek verilir. Bu uygulamaya "saban potkası" adı verilir. Bunun bereketi artıracağına inanılır. (KK: 169).

7. HALK MUTFAĞI

"Altı hasır, üstü hasır, içi ise may sasır (köbete)"

7. 1. Çorbalar

Alişke Çorbası: Alişke çorbası, Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatar mutfağında önemli bir yere sahiptir. Alişke çorbası hazırlanırken önce beyaz un, yumurta akı ve su ile yumuşak bir hamur hazırlanır. Bir tencerede soğan yağıyla bunlar kavrulur, kavrulduktan sonra içine küp şeklinde doğranmış patatesler kıyma, salça ve tuz ile beraber atılır. Ardından tencerenin ölçüsü kadar su ilave edilir. Su kaynadığında içine daha önceden hazırlanmış olan hamur çay kaşığı yardımıyla konur. Hamurlar piştiğinde ise yumurta sarısı yarım limonla karıştırılarak kaynayan çorbanın içine konur ve servise hazır hale getirilir. (KK: 64; KK: 164).

Lahana/Kapıska Çorbası: Lahana çorbası Kırım Tatarları tarafından yapılan bir diğer çorba çeşididir. Tatar yemek kültürünün et ağırlık olmasından dolayı lahana çorbası da et ağırlıklı bir çorbadır. Adından da anlaşılacağı üzere hazırlanacak kişinin sayısına göre büyük orta ya da küçük boylu bir lahana seçilir. Lahana küp şeklinde doğranır ve bir kenara alınır. Büyük bir tencerenin içinde sıvı yağ kızartılır ve içine doğranmış soğanlar atılır ve böylece kavrulur. Kavrulan soğanların içine kırmızı acı biber ya da salça konur ve tekrar kavrulur. Daha sonra içine kuzu eti konur ve bunlar beraber pişirilir. Etler pişmeye yakın önceden doğranmış lahana ve küp şeklinde doğranmış patatesler içine atılır. Tatlar birbirine karışıncaya kadar kaynatılır. (KK: 138).

Kaşık Börek Çorbası/Tatar Aşı/Tatar Çorbası: Kaşık börek çorbası, Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları arasında bir tören yemeği olarak tüketilmektedir. Cenazelerde taziyeye gelen kişilere kaşık börek verilmektedir. Et ve hamur ağırlıklı bir mutfak kültürüne sahip Kırım Tatarları bu çorbanın yapımında da hamur ve et kullanmaktadırlar. Önce un, tuz, su ve yumurta ile hazırlanan bir hamur elde edilir. Soğan isteğe bağlı olarak rendelenir ya da çok ince bir şekilde doğranır.

Hazırlanan soğan; kıyma, tuz ve acı kırmızı biberle yoğrulur. Hazırlanan hamur oklava ya da merdane yardımıyla açılır ve küçük kareler şeklinde kesilir. Kesilen bu karelerin içine hazırlanan harçtan konur ve hamur köşelerinden birleştirilir. Bir tencerenin içinde su kaynatılır. Kaynayan suyun içine hazırlanan hamurlar atılır ve yumuşayıncaya kadar pişirilir. Pişen hamurların içine malzemenin şişmemesi için bir bardak soğuk su eklenir. Daha sonra sulu bir şekilde tabaklara konur, üzerine sarımsaklı yoğurt ve yağda kızdırılan kırmızıbiber ya da salça dökülerek servis edilir. (83; KK: 134).

Salma Çorba: Kaşık börek çorbasının içi boş olarak hazırlanan çeşidine "salma çorba" denilmektedir. Salma çorba için de kaşık börekte olduğu gibi su, un, tuz ve yumurta ile bir hamur hazırlanır. Hazırlanan hamur açılır ve küçük kareler şeklinde kesilerek tencere içinde kaynayan suya ilave edilir. Yumuşayan hamur, sulu bir şekilde tabaklara konur ve üzerine isteğe bağlı olarak salça ya da biberle kızdırılmış yağ ve sarımsaklı yoğurt konularak servis edilir. (KK: 7).

Lakşa Çorbası: Halk ekonomisi içinde de önemli bir yere sahip olan ev makarnaları Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarının mutfak kültüründe kendine yer bulmuştur. Bir imece ürünü olarak hazırlanan lakşa bir kış hazırlığıdır. Bir tür ev makarnası olan lakşa, un, yumurta, su ve tuzla hazırlanan bir hamurdur. Bu hamur hazırlandıktan sonra ince bir şekilde açılır ve şeritler halinde kesilir. Şeritler üst üste konur ve iki ya da üç kibrit kalınlığında doğranır. Doğranan hamur isteğe bağlı olarak kurutularak saklanır ya da taze olarak çorba yapımında kullanılır. Bir tencerenin içine soğan, yağ ve salça atılır ve bunlar kavrulur. Daha sonra önceden haşlanıp hazırlanan mercimekler konur ve tekrar kavrulur. Ardından tencerenin içine alacağı ölçüde su konur ve suyun kaynaması beklenir. Su kaynadıktan sonra içine önceden hazırlanmış ya da yeni yapılmış lakşalar atılır. Lakşalar yumuşayınca çorba yoğurtla birlikte servis edilir. Lakşa çorbasının birkaç çeşidi vardır: Bunlar mercimek yerine konulan malzemeye göre adlandırılmaktadır; sade lakşa, baklalı lakşa gibi. (KK: 89; 154).

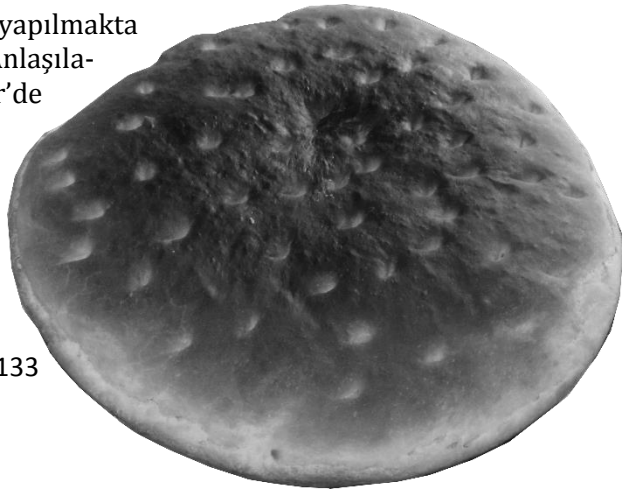
Uvmaç/Ovmaç Çorbası: Bir diğer ev makarnası olarak tanımlayabileceğimiz uvmaç çorbası yalnız Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarında değil Anadolu'da birçok bölgede yapılmaktadır. Uvmaç ya da Ovmaç çorbası için öncelikli olarak "uvma" adı verilen

bir hamur hazırlanır. Bu hamur su, tuz ve unun sıcak su ile birleşmesi ve yavaş yavaş ovulması ile meydana getirilir. Salça, tereyağıyla kavrulur ve üzerine istenilen miktarda su ilave edilir. Kaynayan suya daha sonra uvmalar atılır ve yumuşayınca kadar pişirilir. Yoğurt ile servis edilir. (KK: 13).

7. 2. Ekmekler

Kara Ekmek/Tandır Ekmek: Yerleşik düzen içinde kalabalık aileler şeklinde hayatlarını sürdüren, köyde yaşayan Kırım Tatarları, temel besin maddelerinden biri olan ekmeği kalabalık olmanın bir gereği olarak oldukça büyük ve bayatlaması geç olacak şekilde yapmaktadırlar. Kendilerine ait mutfak anlayışlarının önemli bir parçası olan fırınlar bu ekmeğin hazırlanmasında ayrı bir öneme sahiptir. Kara ekmek yapımında mayalı ve doğal olarak elde edilmiş un kullanılır. Hamur; su, tuz, maya ve un ile hazırlanır. Hazırlanan bu hamur, dinlendirilmek amacıyla üzeri örtülü olacak şekilde bir kabın içine konur. Dinlendirilen hamur büyük teknelerde pişirilmek üzere fırınların yanına götürülür. Eskiden her evin kendi fırını olduğu için hazırlanacak olan bütün ekmekler bahçede özel fırınlarda pişirilmekteydi. Ekmek pişirilmeden önce fırınlar hazırlanır. Fırınlar samanla ısıtılır ve ekmeğin pişmesi için yeterli ısıya ulaşıncaya kadar beklenir. Daha sonra hazırlanan hamur, içleri önceden yağlanmış büyük tavalara konur. Yağlama esnasında tercih edilen yağ kuyruk yağıdır. Daha sonra bu tavalar sacayaklarının üzerine konularak pişmesi için fırına verilir. Bazı yerlerde bu ekmek peynir suyuyla yondurulmaktadır. Ekmeğin bayatlamasını engellemek için de içine patates konur. (KK: 38; KK: 136).

Kalakay: Kırım Tatarlarıyla özdeşleşen bu ekmek, birçok tören ve uygulamada yer almaktadır. Bunların başında "Hıdrellez" ve "Tepreş" gelmektedir. Ayrıca ekim zamanı ürünün bol olması için de kalakay yapılmakta ve tarlada yuvarlanmaktadır. Anlaşılacağı üzere kalakay, Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları içinde oldukça önemli bir bereket getirme ekmeğidir. Tepreş şenliklerinde yapılan "kalakay tıkırtma" bu törenin vazgeçilmez ritüellerinden biridir

Tepreş'in başlamasıyla beraber bir beze sarılı olarak yuvarlanan kalakayın eğer ön yüzü (desenli tarafı) göğe bakacak şekilde gelirse o yılki mahsulün bereketli olacağına inanılır. Bu ekmeğin şans getirdiğine inanıldığı için orada bulunanlar yuvarlanan kalakaydan bir parça alır ve saklarlar. Kalakayın bu kadar önemli bir yere sahip olması onun yapım aşamalarını da çeşitlendirmiştir. "Kısır kalakay", "sızıklı kalakay" ve "maylı kalakay" bunlardan birkaçıdır. Temelde kalakay şu şekilde hazırlanır:

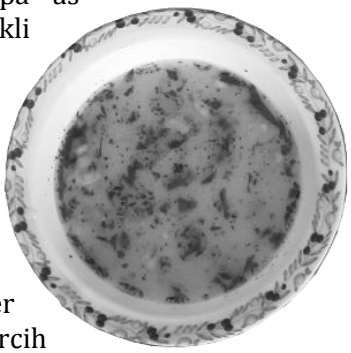
Kısır kalakay yapılırken un, su ve tuz ile bir hamur elde edilir. Kalakayı pişirmeden önce üstüne çizikler atılarak desenler yapılır. Bu hamur yağlanmış bir tepside fırına verilir ve pişirilir. Kalakay çeşitlenmesinde temel olarak içine konulan malzemeden veya maya kullanılıp kullanılmamasına bağlı olarak ayrım yapılmaktadır. Kalakayın bir diğer çeşidi ise sızıklı kalakaydır. Hamur, kısır kalakayda olduğu gibi hazırlanır. Kısır kalakaydan farklı olarak "sızık", yani kuyruk yağının eritilmesi ve bu eritme sonucunda yağ içinde ortaya çıkan tortunun ekmeğe konulmasıyla yapılır. Bir diğer çeşidi ise maylı kalakaydır. Bu kalakayda farklı olarak hamura süt katılır. Hamur daha sonra altı bezeye ayrılır, bu bezelerden ilki açılır ve kalakayın pişirileceği tepsiye yayılır. Üzerine eritilmiş margarin sürülür. Her bir açılan bezede bu işlem tekrarlanır. Altı beze de birbirinin üzerine gelince en üste yumurta sarısı sürülür ve kaşığın yan yüzü ya da çatalla üzerine desenler çizilir. Son olarak hazırlanan kalakay fırına verilir. (KK: 44; KK: 61; KK: 136).

Malay: Bir başka ekmek çeşidi olan malay mısır unundan yapılmaktadır. Mısır ununun içine sıcak su konur ve yavaş yavaş karıştırılır. Sonra maya konur ve hamurun mayalanması için üstü örtülerek bekletilir. Kabaran hamurun içine sıvı yağ ve ılık su konur, sonra karıştırılır. Tepsilere konulan malay pişirilir ve servis edilir. İsteğe bağlı olarak içine pekmez de konulabilir. (KK: 64; KK: 164).

7. 3. Et Yemekleri

Patatesli Et: Et ve hamur ağırlıklı olan Kırım Tatar mutfak kültürü içinde patatesin ayrı bir yeri vardır. Kırım Tatarları arasında patates "kartop" olarak da adlandırılır. Patates; çorba, ana yemek ve hamur işlerinin hemen hemen hepsinde kullanılmaktadır. Bir şölen yemeği olarak değerlendirilebilecek patatesli et yemeği hazırlanırken önce etler bir tencerede kavrulur. Kırım Tatar

kültüründen gelen kuzu eti alışkanlığı nedeniyle genelde bu yemek için kuzu eti tercih etmektedirler. Kavrulan etlerin içine doğranmış soğan atılır. Salçayla bir miktar kavrulan etlerin içine küp küp doğranmış patatesler konur. Bu şekilde patatesli et yemeği hazırlanmış olur. Daha çok toylarda ve bayram sabahlarında yenen bu yemeği aslında bir misafir yemeği olarak görmek de mümkündür. (KK: 23; KK: 33; KK: 102; KK: 157).

Sorpa/Surpa: "Sorpa" ya da "kuzu sorpa" aslında bir tür et suyu yemeğidir. Kuzu eti kemikli olarak büyük parçalar halinde tencereye konur ve haşlanır. Haşlanan kuzu etleri ve suyu tabaklara konduktan sonra içine taze soğan konur. İsteğe bağlı olarak bazen yoğurtlu bir sos hazırlanarak sorpanın içine konulabilir. Hıdırellez'de yapılan yemeklerin başında gelen kuzu sorpa, toplu yemeklerde de tüketilen bir tören yemeğidir. Diğer yandan misafir geldiğinde veya toylarda tercih edilen bir yemek olarak da karşımıza çıkmaktadır. (KK: 120; KK: 191).

Dolma: Düğünlerde ve toylarda yapılan bir diğer yemek dolmadır. Kıyma, pirinç, tuz, sıvı yağ, isteğe bağlı olarak baharatlarla karıştırılır. Bu karışım, içi çıkartılmış dolmalık biberlere doldurulur. Tencereye dizilen dolmaların üzerine domateslerden kapak yapılır. Tencerenin içine biraz su konularak pişmeye bırakılır. Hem bereketli hem de lezzetli olması sebebiyle toy yemeklerinde tercih edilir. (KK: 146; KK: 196).

Yaprak Sarma: Bu yemeğin hazırlanmasının zahmetli oluşu ve oldukça fazla emek istemesi nedeniyle yaprak sarma Kırım Tatarları arasında daha çok imece şeklinde hazırlanmaktadır. Yaprak sarma, toylarda ve Hıdrellez, Nevruz gibi şölenlerde hazırlanmaktadır. Yapılışında üzüm yaprağı kullanılmaktadır. Üzüm yaprağı ya taze olarak ya da önceden toplanarak konservelere konmuş biçimde temin edilir. Yaprakların sap kısmı kopartılır; içlerine pirinç, salça, tuz, baharat ve kıymayla karılmış bir harç konur. Tercihe göre kıyma konulmayabilir. Bu harç konulan yapraklar sarılarak tencereye dizilir. Tencerenin içine su konur, yapraklar pişinceye kadar ateşte bekletilir ve servise hazır hale getiri-

lir. İsteğe bağlı olarak sarımsaklı yoğurtla servis edilir. (KK: 21; KK: 157).

Kuru Fasulye: Toylarda tercih edilen bir diğer yemek kuru fasulyedir. Kuru fasulye önceden haşlanır. Et ve soğan yağda kavrulur. Kavrulan soğan ve etin içine fasulyeler konur. İçine tencerenin alacağı miktarda su konur ve pişmeye bırakılır. (KK: 83).

7. 4. Hamur İşleri

Göbete/Köbete: Kırım Tatar yemek kültürü içinde oldukça önemli bir yeri olan göbete, doğumdan ölüme, törenlerden şenliklere kadar hayatın bütün geçiş aşamalarında yapılmaktadır. Yapımı şu şekildedir: Önce un, yoğurt ve margarinle yoğrulur. Elde edilen hamur ikiye ayrılır. Hamurun yarısı açılarak siniye yerleştirilir. Kavrulmuş kıyma, karabiber ve haşlanmış pirinçten oluşan iç malzemesi, hamurun üzerine konur. Hamurun öteki yarısı iç malzemenin üzerine serilir ve hamurun kenarları birleştirilir. Üzerine yumurta sarısı sürülür. Hamur, baklava dilimleri haline geldikten sonra tepsi içerisinde fırında pişirilir. (KK: 53; KK: 165).

Yapılış şekillerine göre göbetelerin "şakaraklı (bacalı) göbete", "çoban göbete", "irmişikli göbete", "katlamalı göbete", "açma göbete" gibi çeşitleri vardır. Şakaraklı (bacalı) göbetenin yapılışı şöyledir: Göbete hamuru hazırlandıktan sonra iç harç hazırlanır. Bu harç, patates, soğan, biber, domates ve kıymadan oluşur. Hamurun üçte ikisi açılarak tepsiye yayılır. Hazırlanan iç malzemesi hamurun üzerine konur. Kalan hamur da açılarak üzerine kapak şeklinde örtülür ve kenarlarından kıvrılarak kapatılır. Ortasına baca/delik açılır. Fırında pişirilir. (KK: 175; KK: 191).

Çoban göbetenin basitçe hazırlanması ve hızlı yapılmasından dolayı bu adı aldığı söylenebilir. Bütün göbetelerde olduğu

gibi hamuru benzer şekilde hazırlanır. İç harcı, sulu bir patates yemeğidir. Hamur ikiye ayrılır; tepsinin altına ilk hamur konur ve üzerine daha önceden hazırlanan iç harç konur. Üzeri diğer hamur parçasıyla kapatılır. Pişirilmek üzere fırına verilir. (KK: 161).

İrmişikli göbetede ise hamurun içine irmişik konulur. (KK: 186).

Katlamalı göbetede yirmi parça üstte, yirmi parça altta olmak üzere hamur kırk parçaya ayrılır. Yufka biçiminde hazırlanan hamurun içine kıyma ve pirinç konur. Oldukça maharet isteyen bu göbetenin yapımında yufka sayısının fazla olmasından dolayı yufkaların çok ince açılması gerekmektedir. Göbete yapan kişinin mahareti yufkaların inceliğinden ve sayısından anlaşılır. (KK: 79; KK: 93).

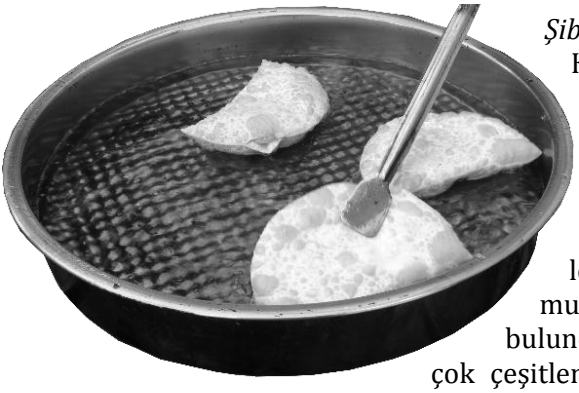
Açma göbetede ise, katlamalı göbeteden farklı olarak yufka sayısı 15'tir. Tepsinin altına on kat, üstüne de beş kat yufka serilir. İç malzeme, genel olarak pirinç ve kıymadır. (KK: 79; KK: 93).

Yapılış nedenlerine göre göbeteler; "kudabey göbetesi", "lohusa göbetesi", "bebek göbetesi" gibi adlar alırlar. Kudabey göbetesi, evlenecek olan kişilerin aileleri, diğer bir ifadeyle dünürler tarafından yapılan göbetedir. Kudabey, dünürlerin birbirlerine verdikleri addır. Erkek tarafı, kız tarafını çağırdığı zaman yapılır ve ikram edilir. (KK: 141).

Lohusa göbetesi, lohusa kadın için yapılmaktadır. Lohusa göbetesinde daha çok açma göbete ya da katlamalı göbete tercih edilmektedir. (KK: 27, KK: 106).

Bebek göbetesi, bebek doğduğu zaman yapılan göbetedir. Genelde bebek göbetesi yapılacaksa üç tepsi kadının ailesi, dört tepsi de erkeğin ailesi tarafından yapılmaktadır. (KK: 27, KK: 106).

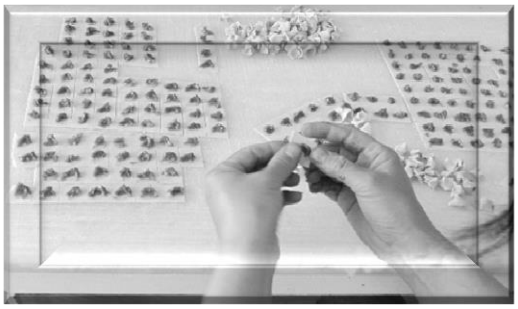

Şibörek / Çibörek / Şırbörek: Kırım Tatarlarıyla birlikte Eskişehir'le özdeşleşmiş olan bu yemek, Kırım Tatar mutfak kültürü içinde vazgeçilmez bir yere sahiptir. Eskişehir'de yemek işiyle uğraşan Kırım Tatarları mutlaka bu tadı menülerinde bulundururlar. Adı üzerinde birçok çeşitlenme vardır. Kırım Tatarları dışında bu lezzeti tadan ya da adını duyan kişiler, bunu daha çok "çiğ börek" adıyla anmaktadırlar. Kırım Tatarları, bu adlandırmada üzerinde hassasiyetle durmaktadırlar. Sözcüğün "çiğ" olmadığını, aslında "çi" (güzel börek anlamında) olduğunu kimi zaman sözle kimi zaman da görsel materyallerle duyurmaya çalışmışlardır. Bir başka görüşe göre, bu yemeğin adı "şırbörek"tir. Börek pişerken yağdan gelen "şır" sesinden dolayı bu adı almıştır. Kırım Tatarları tarafından "çibörek" günleri yapılmaktadır.

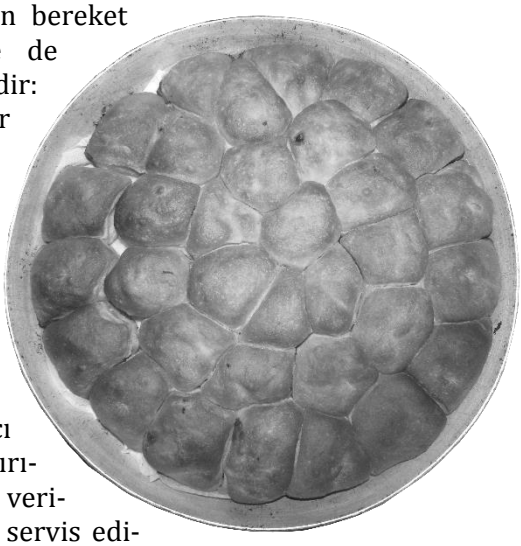
Yemeğin yapımı şu şekildedir: Kıyma, rendelenmiş soğan, tuz ve karabiber karıştırılarak bir harç hazırlanır. Un, yoğurt, tuz ve su ile hazırlanan hamur, ceviz büyüklüğünde eşit parçalara ayrılarak yuvarlanır ve göz kararına göre açılarak ortalarına hazırlanan harç konur. Hamur kenarlarından birleştirilir. Şöyün kazan denilen büyük kazanlarda bol ve çok kızgın yağda kızartılır. Altın sarısı rengini aldığında yağdan kevgir yardımıyla alınarak servis edilir. (KK: 77; KK: 89).

Tabak Börek / Mantı: Kırım Tatarlarıyla özdeşlemiş olan bir diğer yemekse tabak börektir. Kayseri mantısının tersine Tatar mantısı iri parçalı ve susuzdur. Sulu ya da susuz olmasına bağlı olarak çorba ya da ana yemek olarak tüketilen bu yemek, Anadolu'nun başka yerlerinde de bilinmektedir. Hazırlanışı şu şekildedir: Hamuru biraz sert olacak şekilde yoğrulur. Yarım saat bekletildikten sonra altı eşit parçaya ayrılarak yumak yapılır. Yumaklar yufka şeklinde açılır ve küçük kareler biçiminde kesilir. Kıyma, karabiber, soğan ve tuzla hazırlanan iç malzemesi hamurların ortasına konularak hamurun dört ucu birleştirilir. Büyük bir tencerede su kaynatılır ve bunlar suyun içine atılır. Yumuşayınca süzülür. Tereyağı ve kızdırılmış kırmızıbiber ya da salça ile servis edilir. (KK: 79).

Tava Lokum / Peş Lokum / Cantık: Tava lokum, toy ve kutlamalarda özel olarak yapılmaktadır. Yağmur duasına çıkmadan önce ya da tohum ekmeye giderken bereket getirdiğine inanıldığı düşüncesiyle de yapılabilmektedir. Yapımı şu şekildedir: Un, süt, tuz, maya karıştırılarak bir hamur elde edilir ve kabarması için beklenir. Kıyma, soğan, haşlanmış patates, karabiber ve tuzla harç hazırlanır. İsteğe bağlı olarak harca patates konulmayabilir. Margarin eritilerek sıvı yağla karıştırılır. Hamur, ceviz büyüklüğünde alınır, önce yağa batırılır, sonra poğaça hamuru gibi yuvarlanır. İçine harcı konularak kapatılır. Tekrar yağa batırılır. Hamurlar tepsiye dizilerek fırına verilir. Üzeri kızarınca fırından alınarak servis edilir. (KK: 77; KK: 89).

Öküz Börek: Yumurta, su ve tuzla hamur yoğrulur. Dinlendirilen hamur bezelere ayrılır. Her beze oklavayla açılır. Hamurlar, fincan yardımıyla daireler şeklinde kesilerek içine kıyma, soğan, tuz, karabiberle hazırlanmış olan harçtan konur ve katlanır. Hamurlar kaynamış tuzlu suyun içinde haşlanır, sonra süzülür. Eritilmiş tereyağı ve kırmızıbiber kızdırılır. Sarımsaklı yoğurt ve kızdırılmış yağla servis edilir. Öküz börek, kısmet açma ve bereket artırma uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. Böreğin içine bir fasulye veya nohut konulur. Bu parça kime denk gelirse kısmeti açılır, denmektedir. (KK: 7; KK. 82; KK: 89).

Peksimet: Yaygın olarak bilinen peksimetten farklı olarak yağ ile yapılır. Kırım Tatarlarına ait bu peksimet şu şekilde hazırlanır: Su, un ve tuzla hazırlanan hamur yuvarlak bir şekle getirilir ve yağda kızartılır. (KK: 61).

Sarburma: Bir çeşit kol böreği olan sarburmanın yapımı şöyledir: Hazırlanan hamur eşit bezelere ayrılır ve yufka biçiminde açılır. Her bir yufka yağlanır. Yufkaların her birinin içine patates, kıyma, karabiber ve pul biberle hazırlanan iç harcı ilave edilir. Daha sonra uzun bir şekilde kıvrılır. Kıvrılan bu yufkalar, yuvarlak bir biçimde tepsi ya da siniye döşenir. Üzeri yağlanarak fırına verilir. Fırından çıkarılan sarburmaya biraz su serpilir ve demlenmeye bırakılır. Kesilerek servis edilir. (KK: 81; KK: 199).

Kavurma Börek: Tepreş şenliklerinde karşılaşılan bir börek çeşididir. Yapımı oldukça zor olan bu yemek aslında bir çeşit göbetedir. Kıyma, yağ ve pirinçten oluşan bir iç harcı hazırlanır. Kıyma, yağda kavrulur, pirinç ilave edilir. Biraz daha kavrulduktan sonra su ilave edilir ve pirinçlerin pişmesi sağlanır. Tuzu ve karabiberi de ekleyip suyunu çekmesi beklenir. Yumurta, yoğurt, sıvı yağ, un ve tuzla bir hamur yapılır. Bu hamur, on beş eşit parçaya ayrılır. On beş beze beşerli gruplar halinde üçe ayrılır. Margarin eritilir, içine iç yağı eklenir. Bezelerin aralarına eritilen yağ sürülüp rulo yapılır. Daha sonra rulolar, iki parmak kalınlığında kesilip kahve tabağı büyüklüğünde açılır. Hamurların içine hazırlanan iç

harcı konulup uçlarından birleştirilir. Bunlar, yağlanmış tepsiye dizilir ve fırında pişirilir. (KK: 13; KK: 53).

Tögerek / Kapaklamay: Un, su ve tuzla hamur yapılır ve yumurta büyüklüğünde parçalara ayrılır. Daha sonra bu parçalar yuvarlak hale getirilir. Biraz unlanarak soğan, kıyma, karabiber, tuz ve su ile bir harç hazırlanır. Her bir parçanın içine bu harçtan göz kararı konur. Aynı şekilde açılan başka bir parça üzerine kapatılır ve uçları parmakla bastırılır. Sacda ya da tavada pişirilerek servis edilir. (KK: 7).

Kıyık: Bir tür ekmek olarak da adlandırabileceğimiz kıyık, daha çok yemeklerin yanında tüketilmektedir. Hazırlanışı şu şekildedir: Hamur, göz kararı küçük bir şekilde açılır ve daha sonra yağda kızartılır. Yemeğin yanında servis edilir. (KK: 7; KK: 133).

Kıygaşa: Kıygaşa kıyığın kabarmış ve mayalı şeklidir. Daha çok arife günleri ve kandillerde yapılan kıygaşa, Kırım Tatarları arasında "yağ kokutmak" ile birlikte anılmaktadır. Mayalanmaya bırakılan hamur, yumruk büyüklüğünde bezeler haline getirilir. Bu bezeler kızgın yağda kızartılır. İsteğe bağlı olarak şekerle de servis edilebilir. (KK: 7; KK: 133).

Mamelek/Mamalika: Bir tür bulamaç olan mamelek mısır unuyla yapılmaktadır. Doyurucu ve besleyici bir yiyecek olmamakla beraber bir kaynaşma yemeği olarak nitelendirilebilir. Bu durumu Kırım Tatarları şu şekilde ifade eder: "Mamelekin tokluğu, Çingene'nin dostluğu". Daha çok sabah kahvaltılarında yenen mamelek şu şekilde hazırlanır: Tuzlu sıcak suya yavaş yavaş mısır unu dökülür. Dökme esnasında da tencere karıştırılır. Hamur toplanmaya başladığı zaman mamelek hazır hale gelmiştir. Üzerine isteğe bağlı olarak pekmez, tereyağı, süt veya ekşimik (lor) konulur. (KK: 107; KK: 182).

Kirde: Hamurun içine bir harç konur. Hamur mayalanınca hamurdan bir parça alınır ve bu elle açılır. İçine soğan ve ekşimikten yapılma harçtan konulur. Hamurun uçları bir araya getirilerek birleştirilir ve kesilerek parçalara ayrılır. Ayrılan parçalar tepsiye dizilir. Üzerine kızarması için yoğurt, yumurta ve yağlı bir karışım sürülür. Pişmesi için fırına verilir. (KK: 146).

Bağursak/Bagursak: Daha çok cenazelerde ve bayramlarda yapılan bu hamur işi, Türkistan'da da bilinmektedir. Kıygaşanın

büyüğüdür. Bagursak, yumuşak ve lezzetli olması nedeniyle tercih edilen hamur işlerinden biridir. Su, süt, şeker, tuz, maya ve unla yoğrulan hamur mayalanmaya bırakılır. Mayalanan hamurdan bezeler alınır ve top haline getirilir. Un kullanılarak açılır. Açılan parçalar kızgın yağda kızartılır. (KK: 133).

7. 5. Tatlılar

Üzümlü Sütlaç: "Sütlaç" ya da "sütlü aş" Türk tatlıları arasında önemli bir yere sahiptir. Bu yemeğin isminin "aş" sözcüğüyle birlikte kullanılmasının muhtemel nedeninin pirinç gibi daha çok katık olarak kullanılan bir malzemeyle yapılmasından dolayı olduğunu söylemek mümkündür. Kırım Tatarlarında düğünler ve kutlamalarda tercih edilen sütlaç, üzümlü yapılır. Yapımı şu şekildedir: Pirinçler haşlanır. Haşlanan pirinçler bir kevgir yardımıyla süzülür. Daha sonra bir tencere süt kaynatılır. Kaynayan sütün içine pirinçler atılır. Bir taşım kadar kaynaması beklenir. Kaynamaya yakın içine üzüm ve şeker ilave edilir. Kâselere konur ve servis edilir. (KK: 7).

İncir Tatlısı: Toy ve şenliklerde tercih edilen bir diğer tatlı da incir tatlısıdır. İncir tatlısının ana malzemesi adından da anlaşılacağı üzere incirdir. İncirler önce suda haşlanır. Haşlanan incirler sudan çıkarılır ve bir tepsiye dizilir. Üzerine şekerle ya da pekmezle hazırlanan şerbet dökülür ve bir miktar tekrar kaynatılır. Daha sonra içlerine bütün ya da iri kıyılmış ceviz yerleştirilir. Üzerlerine kaymak konularak servise hazır hale getirilir. (KK: 96).

Ayva Tatlısı: Ayva tatlısı düğünlerde ve misafirliklerde yapılan bir tatlıdır. Mevsiminde toplanan ayvaların kabukları soyulur, bunlar ikiye bölünür ve içindeki çekirdekleri çıkarılır. Sonra bir tencereye dizilen ayvalar kaynatılır. Pişen ayvaların üzeri şekerle kaplanır. Kısık ateşte iki saat pişen ayvaların üzerine kaymak ve ceviz konularak servis edilir. (KK: 96).

Baklava: Baklava, dünya mutfak literatürüne bir Türk tatlısı olarak giren önemli tatlılarımızdan biridir. Türk Dünyası coğrafyasının hemen her yerinde karşımıza çıkan baklava çok eski zamanlardan beri mevcuttur. Bir hamur tatlısı olan baklavanın ha-

murunun inceliğiyle kıymete bindiği aşikârdır. Her ne kadar yapım aşamasında küçük değişiklikler arz etse de baklava genel itibarla farklı coğrafyalarda benzer biçimde hazırlanır. Baklava, ince açılmış yufkaların içine ceviz konularak yapılır. Hazırlanan baklava fırına verilir. Kızaran yufkaların üzerine şerbet dökülerek servise hazır hale getirilir. Düğünlerde ve bayramlarda yapılır. (KK: 159).

Sacaltı: Baklava şeklinde hazırlanan bu tatlı geleneksel fırınlarda pişirilir. (KK: 7).

Ulkum: Ulkum, Kırım Tatarları arasında tatlı olarak hazırlandığı gibi üzerine şerbet dökülmeden de yemek olarak tüketilmektedir. Yoğrulan hamur düzgün bir şekilde elle açılır ve yağda kızartılır. Kızarılan hamurların üzerine şerbet ya da pekmez dökülerek servis edilir. (KK: 119).

Saraylı: Saraylı bir tür mayasız hamurdan yapılan tatlıdır. Hamur yumruk büyüklüğünde bezeler halinde kesilir ve oklavayla açılır. Açılan hamurların içine ekşimik serpilir. Üzerine kırılmış ceviz eklenir ve uçları büzülür. Büzülen bu hamur üç dört parmak kalınlığında kesilir. Üzerine şeker ekilerek kızarana kadar fırında pişirilir ve servis edilir. (KK: 187).

Katlama: Sünnet ve düğün gibi toylarda tercih edilen katlama, şekerle servis edildiği için bir tatlı olarak değerlendirilmiştir. Yoğurt, nişasta, yumurta, sıvı yağ, margarin ve tuzla yumuşak bir hamur elde edilir. Hamur dokuz parçaya bölünür. Üç gruba ayrılır. Margarin eritilerek açılan hamura sürülür, hamur rulo yapılır, buzdolabında bekletilir. Bekleyen hamur, on iki parçaya ayrılır. Hamurlar elle yuvarlanıp oklavayla açılarak düzgün bir şekil verilir. Yağda kızarıncaya kadar pişirilir. Üzerine toz şeker dökülerek servis edilir. (KK: 172).

Helva/Kara Helva: Kırım Tatarları arasından önemli bir tatlı da helvadır. Daha çok cenazelerde hazırlanan helva, yaygın bir gelenek olan ölü evinden yağ kokusu çıkarılması geleneğine bağlı olarak hazırlanır. Kırım Tatar geleneği içinde ölü evine yemek

getirilmez; ölü evinde gelen konuklara yemek verilir. Kırım Tatarları bu durumu "ölüye yemek, diriye yemek" şeklinde ifade ederler. Unla yapılan helvalara daha çok "kara helva" denmektedir. Kara helva şu şekilde hazırlanır: Yağ ve un topaklanmayacak şekilde sürekli karıştırılarak kavrulur. Aynı zamanda su ve şekerle şerbeti kaynatılır. Kavrulan un ve şekerin üzerine şerbet yavaş yavaş dökülür ve karıştırılmaya devam edilir. Şerbeti içine çektikten sonra ateşten indirilir. (KK: 7; KK: 159).

Tentene/Ten Ten Helvası: Tatarların geleneksel kış toplantılarından biri olan arepenanın olamazsa olmazlarından biri tentenedir. Kırım Tatarları bugün de kent yaşamının verdiği imkânlar doğrultusunda bu geleneği sürdürmeye çalışmaktadırlar. Tenteneye yalnızca bir tatlı olarak değil, aynı zamanda Kırım Tatarları arasındaki imece ve kaynaşmanın bir ifadesi olarak bakmak gerekir. Arepena gecelerinde toplu olarak yapılan bu tatlının yapımı şu şekildedir: Şekere su konur ve kaynatılır. Üzerine biraz limon sıkılır. Şeker pembeleşinceye kadar kavrulur. Pembeleşince bu şekerli sudan bir kaşık alınır, soğuk su içine dökülür. Eğer katı hale gelirse tentenenin ağdası hazır hale gelmiş olur. Genişçe bir sofra tahtasının etrafına bunu tel tel çekecek altı veya sekiz kişi oturur. Ağda hazır olunca bir taraftan da un kavrulmaya başlanır. Un kavrulurken hazırlanmış ağda soğuması için dışarıda kar içerisine gömülür. Belirli bir miktar soğuyunca alınarak tel tel çekilecek olan masaya getirilir. Maharet, çekerken daireyi koparmamaktır. Çekerken koparan cezalandırılır, ancak bu bir eğlencedir. Ağda lif lif olmaya başlar. Saç teli gibi oluncaya kadar çekme devam edilir. Çekme işi tamamlanınca beş cm.lik parçalar halinde kesilerek servis yapılır. Oldukça meşakkatli bir şekilde hazırlanan tentenenin yenmesi, hazırlama aşamasının uzunluğuna nispeten kısa sürer. (KK: 7; KK: 89).

Un Kurabiyesi: Cıyınlarda, arepenalarda ve toylarda yapılan un kurabiyesi Kırım Tatarlarının geleneksel toplantılarının vazgeçilmezleri arasındadır. Toyu kutlamaya gelenlere dağıtılan bu kurabiyeler hem toyun iyi geçmesi hem de bereketli olması için ikram edilir. Bu ikram toy boyunca devam eder. Un kurabiyesinin bir diğer ikram edildiği yer cıyınlardır. Kız ve erkeklerin bir araya geldiği cıyınlarda kızlar sevdikleri caşların isimlerini iki kurabiyenin arasına konan lokuma yapıştırdıkları kâğıtlara yazarlar ve ilgili kişiye gönderirler. Un kurabiyesi şu şekilde yapılmaktadır: Sıvı yağla un yoğrulur, bir süre sonra içine pudra şekeri ilave edilir. Sert bir kıvama gelen hamur, ceviz büyüklüğünde yuvarlanarak tepsiye dizilir. Kızgın fırında 15-20 dakika pişirilir. (KK: 7; KK: 4; KK: 66).

Samsa: Kırım Tatarlarına ait olmadığı söylenir. Ancak Kırım Tatar mutfağında yer edinmiştir. Yufka şeklinde hazırlanan hamurun içine ceviz konur. Her iki yufka bu şekilde üst üste konulduktan sonra yufka eşit parçalara bölünür ve fırına verilir. Daha sonra şerbeti verilerek servis edilir. (KK: 154).

7. 6. İçecekler

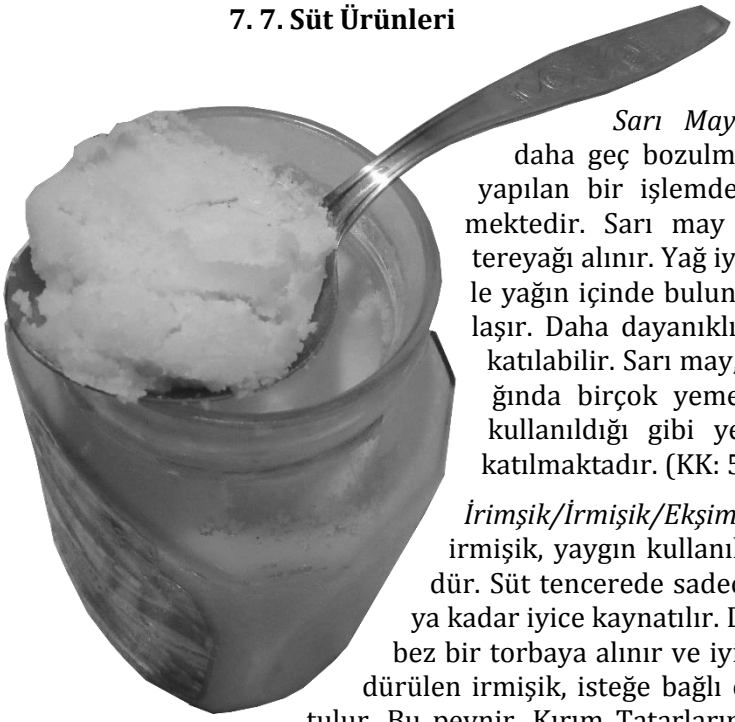
Sütlü Çay: Kırım Tatarları arasında tüketilen sütlü çay, çay ve aynı orandaki sütün birbirine karıştırılmasıyla yapılır. (KK: 90).

Kımız: Kısrak sütünün fermente edilmesiyle elde edilen kımız geleneksel bir içecektir. Oldukça eski bir tarihe sahip olan kımızın günümüzde tüketimi oldukça azalmıştır. Kımız, günümüzde daha çok ticari mekânların menülerinde yer almaktadır. (KK: 133).

Hoşaf: Kırım Tatarları içerisinde yemek kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan hoşaf, elma, üzüm, kayısı, armut vb. kuru meyvelerle yapılır. Yaz aylarında ve Ramazanlarda sıklıkla tüketilir. (KK: 133)

7. 7. Süt Ürünleri

Sarı May: Sarı may, yağın daha geç bozulmasını sağlamak için yapılan bir işlemden sonra elde edilmektedir. Sarı may yapmak için önce tereyağı alınır. Yağ iyice eritilir. Böylelikle yağın içinde bulunan süt ve su buharlaşır. Daha dayanıklı olması için tuz da katılabilir. Sarı may, Kırım Tatar mutfağında birçok yemekte iç harç olarak kullanıldığı gibi yemeklerin içine de katılmaktadır. (KK: 59).

İrimşik/İrmişik/Ekşimik: Bir tür lor olan irmişik, yaygın kullanılan bir peynir türüdür. Süt tencerede sadece bir tortu kalıncaya kadar iyice kaynatılır. Daha sonra bu tortu, bez bir torbaya alınır ve iyice süzdürülür. Süzdürülen irmişik, isteğe bağlı olarak güneşte kurtulur. Bu peynir, Kırım Tatarlarının hamur işlerinde sıklıkla kullanılır. (KK: 13).

7. 8. Turşular

Patlıcan Turşusu: İç dolgusu çeşitlik gösterse de temel olarak şu şekilde hazırlanır: Patlıcanlar bir gün önceden haşlanır ve soğumaya bırakılır. Daha sonra karınları yarılan patlıcanların içi açılır ve içine isteğe bağlı olarak biber, domates, lahana, havuç, kırmızı biberden oluşan bir harç konur. Bu harç elde kıyılarak hazırlanır. İple ya da maydanoz sapıyla bağlanan patlıcanlar sirkeli turşu suyunda hazır oluncaya kadar bekletilir. (KK: 160).

Dolma Biber Turşusu: Patlıcan turşusuna benzer bir şekilde hazırlanır. Dolmalık biberlerin içi çıkarılır ve içine harç konur. İsteğe bağlı olarak turşunun içine sarımsak da atılabilir. (KK: 160).

Lahana Turşusu: Lahanalar ince bir şekilde kıyılır ve diğer turşu malzemeleriyle birlikte sirkeli suya atılır. (KK: 160).

7. 9. Mutfak Araç ve Gereçleri

Şöyün Kazan: Türkiye Türkçesindeki karşılığı dökme kazandır. Genellikle çibörek ya da kara ekmek yapımında kullanılır. (KK: 133).

Tahta Sofra: Yemeklerin sunulması ve tüketilmesi için etrafında oturan kişilerin rahatlıkla, eğilmeden yemeklerini yemeleri için tahtadan yapılan ve yuvarlak biçimli, genelde üçayaklı olan bir mutfak gerecidir. Kent yaşamıyla birlikte büyük oranda yerini portatif ve sabit masalara bırakan tahta sofra, yalnızca yemeklerin sunulduğu bir nesne değil, aynı zamanda üzerinde hamur açılan ve kesilen bir mutfak gerecidir. (KK: 16).

Sini: Üzerinde yemek taşınan veya sofra üzerine konularak kullanılan sini yuvarlaktır, bakırdan ya da pirinçten yapılır. Üzerlerinde çeşitli şekillerde süslemeler olur. (KK: 20).

Sacayağı: Sacayağı, üstüne kazan, tencere gibi çeşitli mutfak araçlarının konulduğu demirden yapılmış bir mutfak gerecidir. Tencereler bu sacayaklarının üzerine konur, yemeğin doğrudan ateşle teması engellenir. Böylece hem yemeğin dibi tutmaz, hem de ateşten dolayı yemek kaplarının zarar görmesi engellenmiş olur. (KK: 19).

E. EL SANATLARI GELENEĞİ

Hazırlayan: Serkan KÖSE

1. GELENEKSEL MESLEKLER

Küreselleşmenin yoğun etkilerine maruz kalan 21. yüzyıl dünyasında ulusal ve yerel değerler, kültürel ifade çeşitlilikleri çok hızlı bir biçimde ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Küreselleşme olgusunun getirdiği tek tipleşme, bilgi toplumunun kitle iletişim araçlarıyla yaratılmakta, küresel ölçekte ekonomik belirleyiciliği üstlenen ülkelerin sınırlarını çizdiği popüler kültür öğeleri, kültürel ifade çeşitliliklerinin alanını daraltmaktadır. Bu bağlamda UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesiyle dünya üzerinde koruma altına alınmaya çalışılan alanlardan biri de geleneksel mesleklerdir. Üretim-tüketim ilişkilerinin değişmesi ve sanayi devrimi sonrası makineleşmeyle beraber geleneksel üretim, hızla ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kırım Tatar topluluğu içinde geleneksel meslekler hem geçmişte hem de bugün son derece azdır. Çiftçiliğin bu topluluk içinde yaygın olması, diğer mesleklerin gelişmemesine neden olmuştur, denilebilir.

1. 1. Demircilik

Demircilikte imalat ham demirin kesilmesiyle yapılmaktadır. Demirin su alması için içinde çelik olmaması gerekmektedir. Kırım Tatar köylerinde, demirci ustalarının babası ya da piri olarak Davut peygamberin adı geçmektedir. Günümüzde Kırım Tatarlarında çok az sayıda demircilikle ilgilenen usta bulunmaktadır. Bu ustalar, daha çok pulluk yapımı ve tamiri için demircilikle uğraşmaktadır. Güllüce köyünde, demirci ustası Feridun Arol Kırım Tatarıdır. Demirciliği at arabacılığı ustası olan babasından öğrenmiştir. Yaşayan demirci ustası, pulluk imalatı ve tamiri yapmaktadır.

Eskiden elektrik olmadığı için pulluk, benzinli motorlar kullanılarak yapılırdı. O zamanlarda pulluk yapımı için 4-5 kişinin çalıştığı ifade edilmektedir. Pulluk yapımına, 8-10 mm. ebadında alınan tabla sacların çizilip şekillendirilerek oksijenle kesilmesiyle başlanır. Preslenip duruma göre kalıp takılır. Ateş taş kömürüyle yakılır. Taşkömürü Konya'da satılmakta ve yüklü miktarlarda nakliye edilmektedir. Feridun Usta, demirciliği ustası olan babasından öğrendikten sonra pulluk yapımını kendi kendine öğrenmiştir. Eskiden tohum makinesi imalatı ve römork imalatı da yapmıştır.

Günümüzde, Kırım Tatarları arasında demircilik mesleğiyle ilgili olarak yetişen çırak yoktur. Son sekiz senedir yanında çırak çalıştırmamış olan son demirci ustalarından Feridun Arol, bu durumun sebebi olarak gençlerin mesleğe ilgisizliğini göstermektedir. (KK: 56).

1. 2. Saraçlık

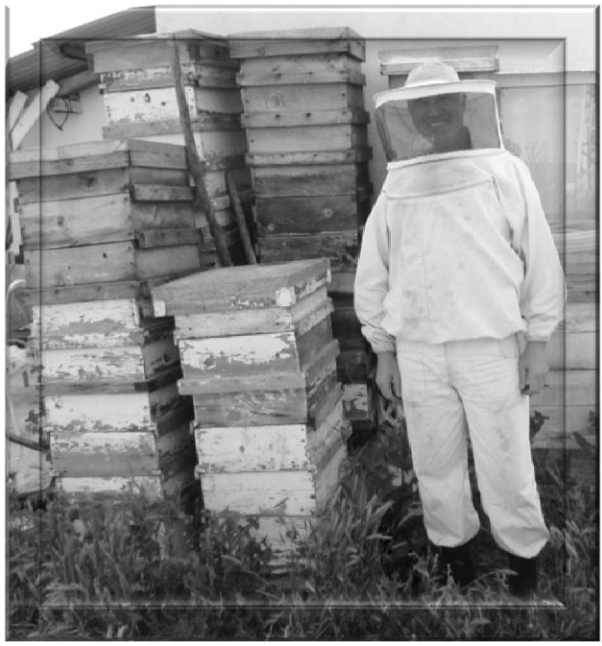
Saraçlığın hammaddesi deridir. Genellikle kalın deriden binek hayvanlarının koşum takımlarının yapıldığı sanat olarak geçen saraçlık günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş meslekler arasında yer almaktadır. Kırım Tatarları arasında saraçlık mesleğini sürdüren sadece bir usta bulunmaktadır: Ramazan Tekkalmaz. 1931 doğumlu Ramazan Usta, Romanya'dan Türkiye'ye göç etmiştir ve bu göçü bizzat hatırlamaktadır. Küçük yaşlarda bir usta yanına verilen Ramazan Usta, burada saraçlığı öğrenmiştir. Günümüzde sanatını deri çantaları, silah kılıfları ve deriyle ilgili kullanılan eşyaların tamirini yaparak sürdürmektedir. Kendisinden sonra bu mesleği yapacak bir kişinin olmamasını yeni neslin başka mesleklere yönelmesine bağlayan Ramazan Tekkalmaz, Kırım Tatarları arasında bu mesleği icra eden son temsilci olarak görülmektedir. (KK: 152).

1. 3. At Arabacılığı

Kırım Tatarları arasında eskiden at arabası yapımı üzerinde uğraşan ustalar vardı. Günümüzde bu mesleği icra eden usta neredeyse hiç kalmamıştır. At arabacılığı mesleğini icra etmeyen ancak daha önce bu mesleği yapmış yaşayan ustalarla görüşme yapılmıştır. Hem demirci ustası hem de at arabacılığıyla uğraşan Feridun Arol, at arabasının çemberine "şına" adı verildiğini ve şına'nın 12 mm. ebadında bir demirden oluştuğunu belirtmiştir.

Bununla birlikte Kırım Tatarları arasında Muammer Yetişkul, eskiden ünlü at arabası yapımı ustalarından birisidir. (KK: 56).

1. 4. Arıcılık

Kırım Tatarlarının geleneksel meslekleri arasında arıcılık da vardır. Arıcılıkla uğraşan Erdinç Yalçınkaya, haziran ve temmuz aylarında arıdan "oğul" alındığını, ancak arıcıların arının oğul vermesini istemediğini, çünkü oğul veren kovandan bal alınmayacağını ifade eder. Bu sebeple mümkün olduğunca kovana oğul verdirilmemeye çalışılır. Arılar, ana arı yaşlı olduğunda, kovan sıkışık olduğunda ya da yiyecek yetmediğinde oğul verir.

Arının bulunduğu coğrafyaya ve çevredeki çiçek çeşitliliğine bağlı olarak bal çeşitleri oluşur. Bunlar akasya, ıhlamur, çam, yonca vb.dir. Güllüce köyünde daha çok ayçiçeği balı bulunmaktadır.

Kış bitiminde arılar beslenir, ana arı yumurta yapar ve 21 günde işçi arı çıkar. İlk yirmi gün kovan içindeki hizmetlerde çalışır; petek bakımı yapar, yavruların bakımını yapar, dışarıdan getirilen poleni biriktirir. Bir sonraki 20 günde "tarlacı" olur ve çiçeklerden bal özü veya polen toplar. Bir işçi arının ömrü yumurtaya düştüğü andan itibaren 60 gündür. Ana arı ise yedi seneye kadar yaşayabilmektedir, ancak en verimli zamanı iki senedir. Bu sebeple iki senede bir ana arıyı değiştirmek gerekir.

Kovanların bakımları ve temizliği ateşle yapılır. Bahar ayında arılar kovandan çıktığında kovanlarının değiştirilmesi gerekir; değiştirilmezse kovanda nem oluşur. Değiştirilen kovanlar, pürmüz vasıtasıyla yakılır ve sonra çamaşır suyu katılmış suyla temizlenir. Bir sonraki sene kovanlar, temizlenmiş kovanlarla değiştirilir. Arıların bakımı ise ortalama haftada bir kez yapılır.

Yeni kovan yapılırken, ayrılacak olan kovandan üç dört çıta arı alınır. Bu çıtaların içerisinde günlük yumurtalar bulunur. Daha sonra işçi arılar kovanda ana arının olmadığını fark eder. Günlük yumurtalardan bir tanesini seçen işçi arılar bu yumurtayı daha fazla arı sütüyle besler, ona özen gösterirler. Normal işçi arılar, arı sütüyle üç gün beslenirken ana arı seçilmiş yumurta yedi gün beslenir. Ana arı kovandan 16 gün sonra dışarı çıkarak çiftleşir ve yumurtlamaya başlar. İki senede bir değiştirilen ana arı öldürülür. Öldürülmediği takdirde kovanda bölünmeye ve kargaşaya sebep olur. Kovanı yöneten aslında işçi arılardır; çünkü ana arı verimsiz hale geldiğinde değiştirebilir. Öldürdükleri ana arıyı işçi arılar kovandaki uçuş tahtasına bırakırlar. (KK: 48).

2. İŞLEME VE NAKIŞ

Kırım Tatarlarında günlük hayatta kullanılan el işlemelerinden çeyiz olarak sunulan özel işlemelere kadar işleme ve nakış işinin birçok örneğine rastlanmaktadır. Kırım Tatar kadınlarının zihin dünyasının birer yansıması ve kendilerine ait bir üslupla nakşettikleri el işleri çeşitli motiflerle süslenmiştir.

Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarında etaminle işlenen ve "sarma" adı verilen el işlemesinin meşakkatli bir uğraşla elde edildiği görülmüştür. Kenarı iğne oyalı ve çeşitli renklerden oluşan başörtüsüne "grep" ya da "krep" adı verilmektedir. Tatarcada "greptomar" şeklinde ifade edilen grepler, düğünlerde oğlan tarafına verilir. Bununla birlikte, gelin ve sünnet odasının süslenmesinde, cibinliğin üstünde kullanılmaktadır. Grepler, birbirine bağlanarak süsleme malzemesi olarak kullanılır. (KK: 76; KK: 89; KK: 159).

İğne aracılığıyla ipin işlenmesini "kerya-gergef" ya da "kerkef" adlarıyla ifade eden Kırım Tatarları yaptıkları gergefleri duvara çerçeveletip asmaktadır. İki insanın karşılıklı dört ayaklı bir tahta sehpanın ortasında saf ipeğin üzerine gererek de yaptıkları gergef günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş el işi eserler arasında yer almaktadır. (KK: 13; KK: 120).

Kırım Tatarları arasında etamin ve çuval üzerine işlenen halılar vardır. Bu halıların üzerine Kırım'dan manzara resimleri işlenmiştir. Duvara süs olarak asılmakta olan bu halı, günümüzde yapılmamaktadır. (KK: 30; KK: 66).

Duvara çerçeve yapılarak asılan bir başka el işi örneği ise kanaviçedir. Kanaviçeleri günümüzde yapan çok az sayıda kişi vardır. Ancak hâlâ duvarlarda kanaviçenin bulunması söz konusudur. Kanaviçelerde sümbül, gül, papatya gibi çiçeklerin yanı sıra çeşitli ağaç motiflerinin de işlendiği görülmektedir. (KK: 180).

"Çevre" adı verilen kare biçiminde işlenen el işi ile iki kenar biçiminde işlenen ve "şerbenti" adıyla ifade edilen el işlemeleri de vardır. (KK: 97; KK: 138).

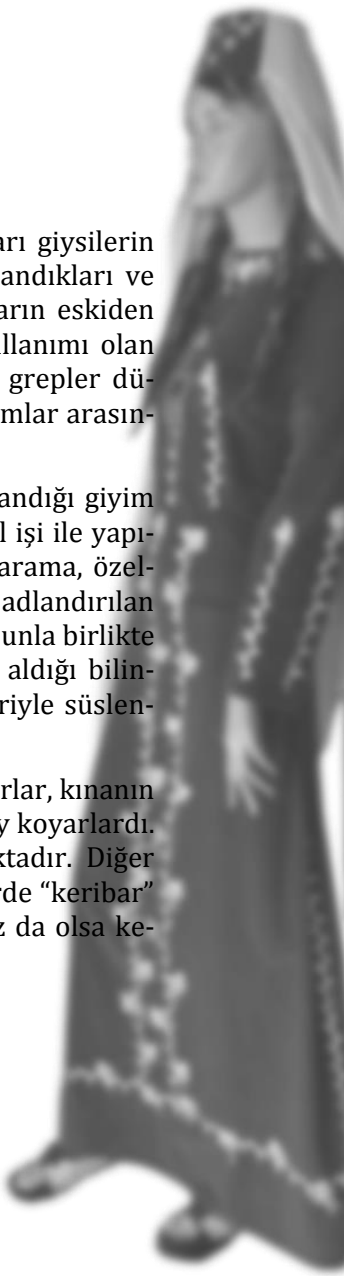

3. GİYİM KUŞAM VE SÜSLENME

Kırım Tatarlarının günlük hayatta kullandıkları giysilerin başında "şalişal" gelmektedir. Şalişal, kadınların kullandıkları ve yünden yapılan bir örtüdür. Bununla birlikte kadınların eskiden kullandıkları "şalvar" vardır ki bu, geniş ve rahat kullanımı olan bir giysidir. Kırım Tatar geleneksel el sanatlarından grepler düğünlerde kadınların boyunlarına taktıkları giyim kuşamlar arasında da yer almaktadır.

Günlük hayatta Kırım Tatar kadınlarının kullandığı giyim kuşam arasında "marama" önemli bir yere sahiptir. El işi ile yapılan maramalar başörtüsü olarak kullanılmaktadır. Marama, özellikle düğünlerde gelini getiren ve "kudayı" olarak adlandırılan kişilerin oğlan evindekilere verdikleri bir el işidir. Bununla birlikte Kırım Tatar kızlarının çeyizlerinde maramaların yer aldığı bilinmektedir. Maramalar, Kırım Tatar geleneksel motifleriyle süslenmiştir ve kenarları iğne oyalıdır. (KK: 138).

Kırım Tatar kızları eskiden saçlarına kına yakarlar, kınanın rengini tutturmak için de içerisine ceviz yaprağı ve çay koyarlardı. Bu süslenme âdeti günümüzde artık uygulanmamaktadır. Diğer yandan Kırım Tatar kadınları özel günlerde ve gecelerde "keribar" adını verdikleri kolyeleri takarlar. Günümüzde çok az da olsa keribarı takan Kırım Tatarı kadın vardır. (KK: 22).

Kırım Tatar erkeklerinin geleneksel kıyafetleri “gömlek, kölek, cepken, kuşak, kalpak ya da fes”tir. “Kölek” adı verilen giysi gömleğin içine giyilen ve günümüzde atletten biraz daha uzun diz hizasına kadar gelen iç giysisidir. Kölek dokunarak yapılır. Cepken ise genellikle pamuklu kumaştan elde edilir ve gömleğin üzerine giyilerek pantolonun içine girecek şekilde giyilmektedir. Cepkenin kolları kısa ve dar olmakla birlikte önden düğmeleri vardır. Kırım Tatarları cepkenin üzerine ise “çekmen” adı verilen yünlü kumaştan yapılan uzun kaftan giyerlerdi. Kırım Tatar düğünlerinde damadın giydiği gömleğe mintan adı verilmektedir ki mintan el işlemeli olarak yapılır.

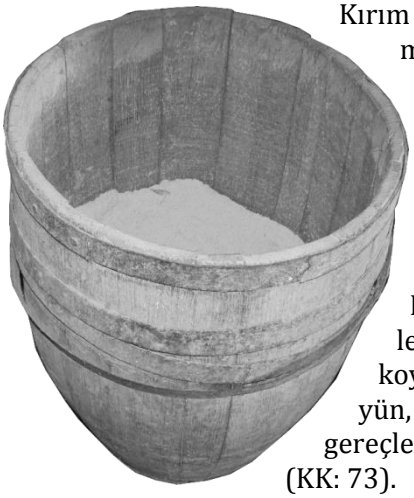

Kırım Tatarlarına özgü yünden yapılan ve başa takılan “kalpak” da geleneksel giysiler arasında yer almaktadır. Kalın kumaştan elde edilen ve gençlerin yaşlılara göre daha parlak renkli olarak bellerine taktıkları kuşak Kırım Tatarlarının geleneksel kuşamı olarak bilinmektedir. Kırım Tatarlarının geleneksel erkek giyim kuşamı günümüzde kullanılmamaktadır. Bu geleneksel giyim kuşamların genellikle halk oyunları gösterilerinde giyildiği gözlemlenmiştir. (KK: 89; KK: 183).

4. GELENEKSEL ALET VE EŞYALAR

Kırım Tatarları Türkiye'ye gelirken biçerdövere benzer orak makinesini de getirmişlerdir. Atların arkasına bağlanan ve demirden oluşan orak makinesini günümüzde kullanan olmamakla birlikte herhangi bir örneğine de rastlanmamıştır. Bununla birlikte Kırım'dan harman taşı da getirilmiştir. (KK: 96).

Kırım Tatarlarının elektrik olmadığı zamanlarda özellikle etleri "meth" adı verilen fıçılara tuzla birlikte basarak sakladıkları bilinmektedir. Yine aynı sebeple eskiden aydınlanma, "fenerlikler", "gaz lambası" ve "lüküs" adı verilen araçlarla sağlanırdı. (KK: 73).

Kırım Tatarlarında "urşak" adı verilen yün eğirme aleti vardı. Urşak ile koyun tüyünden yün yapılırdı. Eskiden yün, örme çorap, fanila gibi çeşitli giyim gereçlerinin de yapıldığı bilinmektedir. (KK: 73).

5. HALK MİMARİSİ

Eskişehir'de köylerde yaşayan Kırım Tatarlarının evlerinin temeli "dolma" denilen toprakla doldurulur ve evin yüzü, genellikle "kündoğuş"a (güney) doğru bakmaktadır. Evler, yapı itibariyle uzun ve geniş bahçeye sahip olmakla birlikte tek katlıdır. Evlerin uzun olmasının sebebi evde bulunan erkeğin evlendiği zaman baba evinin hemen bitişiğine ev inşa etmesidir. Dolayısıyla ailenin genişlemesiyle aynı bahçe içine ev inşa etme söz konusudur. Genellikle kerpiçten yapılan evlerin çatıları kamışın üzerine atılan saman ve topraktan elde edilen çamurla örtülür. Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatar köylerinde yapılan alan araştırmalarında sadece bir köy haricindeki (Karaçobanpınarı) diğer köylerin ovada bulunduğu tespit edilmiştir.

Geleneksel Kırım Tatar evlerinin bölümleri şu şekildedir: "İşger" (oturma odası), "ayat" (hayat), "aşkana" (mutfak), "misafir odası" ve "hamam" (banyo). İşger, daha çok kış aylarında kullanılan bölümdür. Ayat ise yaz aylarında ve evin giriş kısmında bulunan bölümüdür. Tuvalet, evin bahçesine yapılır. Evin mimarisi, bütün odalara girişlerin olması şeklinde tasarlanmıştır. Aşkana, ayatın hemen yanında bulunmaktadır. Hamam ise genellikle işgerin bulunduğu odanın bitişiğinde yer alır.

Kırım Tatarlarının geleneksel evlerinde ısınma "peş" adı verilen sistemle sağlanmaktaydı. Peşlerde hem sıcak su hem de "şöyün kazan" adı verilen kazanlarda ekmek, yemek gibi ihtiyaçların karşılanması sağlanır. Peşler genellikle evin ayat denilen yerinde olur ve işger kısmıyla birlikte ayatı da ısıtır. Dolayısıyla peş, ayat denilen yerde yakılarak işgeri ısıtmaktadır. Kırım Tatar köylerinden Karakaya'da sadece bir evde peş bahçeye yapılmış olup buradan eve ısının verildiği gözlemlenmiştir.

Köylerde yaşayan Kırım Tatarları çiftçilikle uğraştıkları için evlerinin bahçelerinde tarım mahsullerinin konulduğu ambarlar vardır. Ambarlar ile birlikte tarım aletlerinin de ayrı bir odada korunduğu tespit edilmiştir. Geleneksel Kırım Tatar evlerinin bahçeleri bu yüzden büyük olmaktadır. (KK: 14; KK: 70; KK: 73; KK: 118; KK: 128; KK: 197).

KAYNAK KİŞİLER

Sıra No	*Adı Soyadı*	*Doğum Yılı*	*Eğitimi*	*Mesleği*	*Yaşadığı Yer*
1	Abdullah AKKURT	1964	İlkokul	Muhtar	Aksaklı
2	Abdullah OKTAY	1963	Yüksekokul	Çiftçi	Hayriye
3	Abdullah YETEMİN	1948	İlkokul	Çiftçi	Ilıcabaşı
4	Abdurrahim ER	1956	Yüksekokul	Çiftçi	Aksaklı
5	Abdurrahman KAYA	1942	Üniversite	Emekli	Kalkanlı
6	Abidin TAKIL	1952	Yüksekokul	Muhtar	Güroluk
7	Ahmet AKBAŞ	1971	Ortaokul	Esnaf	Fevziye
8	Alaaddin ABEK	1958	İlkokul	Çiftçi	Karakaya
9	Ali Fehmi GÜLÜMBAY	1939	İlkokul	Çiftçi	Boyacıoğlu
10	Ali İhsan GÜNGÖR	1938	İlkokul	Çiftçi	Sultaniye
11	Ali İhsan ÖZER	1933	İlkokul	Çiftçi	Yaverören
12	Ali Osman ULU	1951	İlkokul	Çiftçi	Ilıcabaşı
13	Aliye ÖRTEL	1927	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
14	Altan ÖZMEN	1950	Yüksekokul	Emekli	Yenikent
15	Asene ÖRSEL	1938	İlkokul	Ev hanımı	Hayriye
16	Asiye ATLI	1950	İlkokul	Ev hanımı	Yeniköy
17	Asiye YILMAZ	1949	İlkokul	Ev hanımı	Ortaklar
18	Atilla ÖZEN	1960	İlkokul	Çoban	Yıldızören
19	Ayhan ÖZÜBEK	1954	İlkokul	Muhtar	Ilıcabaşı
20	Aynur AKTAŞ	1949	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
21	Aysel ERTURAN	1952	İlkokul	Ev hanımı	Ortaklar
22	Aysel GÜNİNDİ	1975	Lise	Ev hanımı	Tokathan
23	Ayşe GÖKÇEK	1959	İlkokul	Ev hanımı	Ortaklar
24	Ayşe HALLİ	1985	Yüksekokul	Ev hanımı	Merkez
25	Ayşe KABAK	1965	Okuryazar	Ev hanımı	Aktepe
26	Bedri UÇKAÇ	1963	İlkokul	Çiftçi	Fahriye
27	Behice BUR	1966	Lise	Emekli	Merkez
28	Berrin ATLI	1975	Lise	Ev hanımı	Yeniköy
29	Beyhan KURTCAN	1943	İlkokul	Ev hanımı	Aksaklı
30	Beyhan TUNCEL	1938	İlkokul	Ev hanımı	Karakaya
31	Bülent SAVAŞLI	1972	Üniversite	Ziraat müh.	Mamure
32	Bülent ÜNAL	1964	Lise	Tavukçu	Gökçeoğlu
33	Cavide YAVUR	1951	İlkokul	Ev hanımı	Ortaklar
34	Celal AYRIŞIN	1949	İlkokul	Çiftçi	Ilıcabaşı
35	Cevat BAYRAKTAR	1951	Ortaokul	Muhtar	Kalkanlı
36	Cevat SOYERLİ	1950	İlkokul	Çiftçi	İkipınar
37	Cezmi KARASU	1958	Üniversite	Akademisyen	Merkez
38	Çetin ARPACIOĞLU	1962	Lise	Çiftçi	Hayriye
39	Çetin GÖKÇEOĞLU	1958	İlkokul	Muhtar	Gökçeoğlu
40	Dilber CANBEK	1990	Ortaokul	Ev hanımı	Işıkören
41	Edip ARIÖZ	1931	İlkokul	Çiftçi	Hamidiye
42	Emel ÖZATASOY İRFAN	1961	Üniversite	Ekonomist	Merkez

43	Emin ŞEN	1936	İlkokul	Çiftçi	Mamure
44	Emine KIRAN	1960	Lise	Ev hanımı	Hayriye
45	Enver DOĞRUEL	1923	İlkokul	Demirci	Yıldızören
46	Ercan BOZKURT	1964	Ortaokul	Çiftçi	Kalkanlı
47	Erden ASAN	1954	İlkokul	Çoban	Yıldızören
48	Erdinç YALÇINKAYA	1971	Lisans	Gardiyan	Güllüce
49	Erol CANARSLAN	1948	Üniversite	Emekli	Merkez
50	Erol ÖZKIRIM	1939	İlkokul	Çiftçi	Ortaklar
51	Erol TÜRKER	1940	İlkokul	Çiftçi	Hamidiye
52	Esat ATLI	1947	Ortaokul	Emekli	Yeniköy
53	Esat AYDOĞMUŞ	1940	İlkokul	Emekli	Merkez
54	Fahrettin DUYGULU	1954	İlkokul	Çiftçi	Hayriye
55	Fahrettin ŞOLPAN	1959	Üniversite	Maden Mühendisi	Merkez
56	Feridun AROL	1940	İlkokul	Demirci ustası	Güllüce
57	Fethi DÜZCESOY	1952	Ortaokul	Çiftçi	Kireç
58	Fevzi DOĞRUL	1950	İlkokul	Serbest Meslek	Yıldızören
59	Fevzi KAYA	1950	İlkokul	Çiftçi	Paşakadın
60	Fikret ELTUTAN	1946	İlkokul	Çiftçi	Hayriye
61	Fikriye ŞENAYSOY	1941	Okuryazar	Ev hanımı	Merkez
62	Gönül ERSEN	1966	İlkokul	Ev hanımı	Aktepe
63	Gülay KAYA	1955	Lise	Ev hanımı	Merkez
64	Güler ATAY	1960	İlkokul	Ev hanımı	Aktepe
65	Gülhan DÜZCESOY	1951	İlkokul	Ev hanımı	Kireç
66	Gülseren KURTCAN	1976	İlkokul	Ev hanımı	Aksaklı
67	Gürbüz VARLI	1945	Ortaokul	Çiftçi	Mesudiye
68	Gürcan AY	1961	Lise	Emekli	Yıldızören
69	Güven SABAZ	1961	Lise	Emekli	Merkez
70	Hacı Murat ONAR	1965	İlkokul	Çiftçi	Şerefiye
71	Hafize YUSUFKIZI	1990	Üniversite	TV Programcısı	Kırım
72	Hale KAYA	1982	Üniversite	Avukat	Merkez
73	Hamdi TUNCEL	1936	İlkokul	Çiftçi	Karakaya
74	Hasan ÇETİN	1934	İlkokul	Çiftçi	Yıldızören
75	Hasan TOK	1933	İlkokul	Çiftçi	Hayriye
76	Hatice KAYA	1934	Okuryazar	Ev hanımı	Fevziye
77	Havva GÖKDAMAR	1956	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
78	Hikmet YİĞİT	1930	İlkokul	Çiftçi	Paşakadın
79	Hülya ÖNEN	1974	Lise	Esnaf	Merkez
80	Hüseyin GÜNİNDİ	1971	Lisans	Muhtar	Tokathan
81	Hüsniye CANARSLAN	1964	İlkokul	Ev hanımı	Çardakbaşı
82	Hüsniye GÜLÜMBAY	1950	İlkokul	Ev hanımı	Boyacıoğlu
83	İbadulah ÖNEN	1967	Lise	Esnaf	Merkez
84	İbrahim AKYÜREK	1962	Lise	Çiftçi	Mesudiye
85	İlhan YILDIRIM	1950	İlkokul	Muhtar	Mesudiye
86	İlyas KART	1949	Okuryazar	Emekli	Merkez
87	İlyas NARİN	1923	İlkokul	Emekli	Alpu
88	İnayet (Şevkiye) ŞOLPAN	1927	Ortaokul	Ev hanımı	Merkez

89	İnci ÜLÜĞ	1969	Lise	Mahalle muhtarı	Merkez
90	İsmail ÖZEREN	1958	Lise	Muhtar	Mamure
91	İsmail Şener METİN	1961	Lise	Çiftçi	Yıldızören
92	İzzet EREN	1955	Üniversite	Emekli	Mamure
93	Kafiye YİĞİT	1935	İlkokul	Ev hanımı	Paşakadın
94	Kazım KURT	1957	Üniversite	Belediye Başkanı	Merkez
95	Kıymet KAYA	1952	İlkokul	Ev hanımı	Paşakadın
96	Levent ÖZDEMİR	1955	Lise	Çiftçi	Fevziye
97	Leyla AYTÜRE	1959	Ortaokul	İşletmeci	Merkez
98	Leyla ÖZER	1961	İlkokul	Ev hanımı	Yaverören
99	Mamadi ALÇIN	1958	Lise	Çiftçi	Esence
100	Mehmet ALÇIN	1953	İlkokul	Çiftçi	Esence
101	Meliha ELTİN	1942	Okuryazar	Ev hanımı	Yeşildon
102	Meliha ÖZKIRIM	1945	İlkokul	Ev hanımı	Ortaklar
103	Mennan ÖZBEK	1937	İlkokul	Emekli	Merkez
104	Meral AKKURT	1962	Ortaokul	Ev hanımı	Merkez
105	Meral AKKURT	1962	İlkokul	Ev hanımı	Çerkezçukurhisar
106	Meryem GÖDELEK	1966	İlkokul	İşçi	Merkez
107	Mesut MANAY	1951	İlkokul	Çiftçi	Zaferhamit
108	Mesut ÖR	1960	Lise	Çiftçi	Karakaya
109	Mesut ÖZKURT	1964	Lise	Çiftçi	Yenikent
110	Meşkure ASKER	1957	İlkokul	Ev hanımı	Akyurt
111	Metin GÜNDOĞDU	1967	Üniversite	Bld. Meclis Üyesi	Merkez
112	Metin ÖZEN	1966	Üniversite	Belediye Başkanı	Çifteler
113	Muammer ATAK	1963	Lise	Memur	Merkez
114	Muazzez BAYAR	1945	İlkokul	Ev hanımı	Aktepe
115	Muhiddin AYDOĞAN	1959	İlkokul	Çiftçi	Hayriye
116	Mustafa AYHÜN	1948	İlkokul	Çiftçi	Aksaklı
117	Mustafa BOZKURT	1934	İlkokul	Çiftçi	Çerkezçukurhisar
118	Mutlu ÖZÜBEK	1961	İlkokul	Çiftçi	Ilıcabaşı
119	Muzaffer UZER	1956	Lise	Emekli	Merkez
120	Mümine TAŞKIN	1939	İlkokul	Ev hanımı	Çerkezçukurhisar
121	Mürüvvet Ö. PINARLI	1978	Lise	Halkoyunu Eğt.	Merkez
122	Müzekkir ÇALDEMİR	1954	İlkokul	Emekli	Yıldızören
123	Naci KIRAN	1957	İlkokul	Muhtar	Hayriye
124	Nail AKKURT	1957	İlkokul	Çiftçi	Çerkezçukurhisar
125	Naile UYGUR	1961	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
126	Naim ONAY	1932	İlkokul	Çiftçi	Mamure
127	Nazım ÇETİNKAYA	1927	Okuryazar	Emekli	Merkez
128	Nazım MUTLU	1939	İlkokul	Çiftçi	Ilıcabaşı
129	Necdet EREN	1932	İlkokul	Çiftçi	Mamure
130	Necdet SAYGI	1952	Lise	Çiftçi	Aksaklı
131	Necdet ŞEN	1946	Okuryazar	Emekli	Işıkören
132	Necmettin DOKUZLAR	1932	İlkokul	Çiftçi	Karaçobanpınarı
133	Nejat AKYOL	1937	İlkokul	Çiftçi	Işıkören
134	Nermin DEMİRAÇ	1952	Lise	Emekli esnaf	Merkez

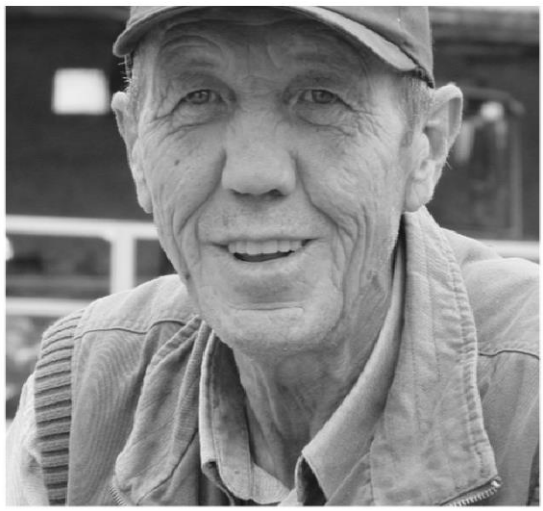
135	Nermin HÜNER	1956	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
136	Nermin ÖZEN	1966	Lise	Ev hanımı	Hayriye
137	Nesrin ÖZÇELİK	1953	İlkokul	Ev hanımı	Yaverören
138	Nezihe EREKAY	1960	İlkokul	Ev hanımı	Akyurt
139	Nigar AKKURT	1955	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
140	Nigar YATMAZOĞLU	1951	Üniversite	Emekli öğretmen	Merkez
141	Nihat ERTEN	1952	İlkokul	Çiftçi	Hayriye
142	Nihat GENCE	1947	İlkokul	Çiftçi	Karaçay
143	Nihat KULAY	1939	İlkokul	Emekli	Merkez
144	Nilüfer GÜNEY	1955	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
145	Niyazi BÖRÜ	1945	Üniversite	Emekli	Karaçay
146	Niyazi YILMAZ	1941	İlkokul	Muhtar	Ortaklar
147	Nuran KAYA	1954	İlkokul	Ev hanımı	Fevziye
148	Osman ONAY	1970	Yüksekokul	Polis	Mamure
149	Özbilir SONYÜREK	1970	İlkokul	Esnaf	Alpu
150	Pervin ŞEN	1951	İlkokul	Ev hanımı	Işıkören
151	Rahmi EREKAY	1950	Lise	Emekli	Akyurt
152	Ramazan TEKKALMAZ	1931	İlkokul	Saraç	Yıldızören
153	Rauf KAYA	1943	Lise	Çiftçi	Fevziye
154	Rebia AKKURT	1953	İlkokul	Ev hanımı	Çerkezçukurhisar
155	Remzi ELTİN	1937	İlkokul	Emekli	Yeşildon
156	Remzi TARKAN	1959	İlkokul	Emekli	Merkez
157	Resmiye ORHAN	1950	İlkokul	Ev hanımı	Ortaklar
158	Ruşen AK	1962	Lise	Muhtar	Boyacıoğlu
159	Ruziye ÇORAKBAŞ	1954	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
160	Saadet ÖZDEMİR	1957	Lise	Emekli	Fevziye
161	Sabiha ÖZCAN	1949	İlkokul	Ev hanımı	Paşakadın
162	Sabit KURT	1963	Lise	Çiftçi	Hayriye
163	Sabri KUŞAN	1948	İlkokul	Çiftçi	Yeşildon
164	Sabri ONGAR	1946	Lise	Tekniker	Karaçobanpınarı
165	Sadık ÖĞÜT	1949	İlkokul	Emekli	Merkez
166	Saim ERSEN	1968	Ortaokul	Muhtar	Aktepe
167	Sakine AYSUL	1946	İlkokul	Ev hanımı	Aktepe
168	Samet TAN	1988	Lise	Çibörek ustası	Merkez
169	Saniye EREKAY	1948	İlkokul	Ev hanımı	Akyurt
170	Selami ÖZDEMİR	1966	İlkokul	Muhtar	Değişören
171	Selçuk KAYA	1967	Lise	Çiftçi	Fevziye
172	Selfinaz BOZKURT	1942	İlkokul	Ev hanımı	Çerkezçukurhisar
173	Semih BEKDEMİR	1955	Lise	Emekli	Merkez
174	Semiha GÜLÜMBAY	1944	İlkokul	Ev hanımı	Boyacıoğlu
175	Semra EREN	1955	İlkokul	Ev hanımı	Mamure
176	Servet BEKDEMİR	1953	İlkokul	Çiftçi	Hayriye
177	Sevim AROL	1949	İlkokul	Ev hanımı	Güllüce
178	Sezai ÜNLÜER	1955	İlkokul	Muhtar	Fahriye
179	Sıddık DEMİRKOL	1932	Yüksekokul	Emekli öğretmen	Hamidiye
180	Suzan UZER	1962	Ortaokul	Ev hanımı	Merkez

181	Süheyla TÖRE	1959	İlkokul	Ev hanımı	Tokathan
182	Süleyman DEMİRTAŞ	1956	Lise	Emekli	Zaferhamit
183	Sündüz BAŞKIR	1944	İlkokul	Ev hanımı	Paşakadın
184	Süreyya ALÇIN	1968	İlkokul	Muhtar	Esence
185	Şahabettin AKKURT	1952	İlkokul	Çiftçi	Çerkezçukurhisar
186	Şahin DEMİRAÇ	1955	Ortaokul	Esnaf	Merkez
187	Şahinde DEMİRAÇ	1957	Lise	Emekli esnaf	Merkez
188	Şahinde ÖZEREN	1934	Okuryazar	Ev hanımı	Mamure
189	Şener CANARSLAN	1966	Lise	Muhtar	Çardakbaşı
190	Şentöre BİRLİK	1953	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
191	Şerafettin TAŞKIN	1962	Lise	Emekli	Merkez
192	Şevki BATURGİL	1929	Lise	Emekli	Merkez
193	Şükrü KARATAY	1943	İlkokul	İşçi	Merkez
194	Şükrü POLAT	1936	Ortaokul	Emekli memur	Hamidiye
195	Tahsin KURTMAN	1950	İlkokul	Emekli	Alpu
196	Taner YILMAZ	1965	İlkokul	Çiftçi	Ortaklar
197	Tarhan ÖZÜBEK	1960	Lise	Çiftçi	Ilıcabaşı
198	Tuncel EREKAY	1968	Lise	Çiftçi	Akyurt
199	Tülay AYTÖRE	1964	İlkokul	Ev hanımı	Merkez
200	Türkan AKKURT	1934	Okuryazar	Ev hanımı	Merkez
201	Vahide OKTAY	1972	İlkokul	Ev hanımı	Hayriye
202	Veysel YILDIRIM	1960	Ortaokul	Çiftçi	İkipınar
203	Yalkın BEKTÖRE	1945	Üniversite	Hekim	Merkez
204	Yaşar AYDIN	1943	İlkokul	Çiftçi	Paşakadın
205	Yaşar BAYSAL	1964	İlkokul	Çiftçi	Esence
206	Yaşar Nabi ÖZEN	1943	İlkokul	Emekli	Yıldızören
207	Yusuf SARILAR	1936	İlkokul	Çiftçi	Değişören
208	Zekai ERDEMLİ	1952	Ortaokul	Çiftçi	Kalkanlı
209	Zeki DEMİRTAŞ	1944	İlkokul	Çiftçi	Zaferhamit
210	Zeki TARHAN	1955	Lise	Emekli	Karaçay
211	Zilşat MANAY	1956	İlkokul	Ev hanımı	Zaferhamit

ALAN ÇALIŞMASINDAN FOTOĞRAFLAR

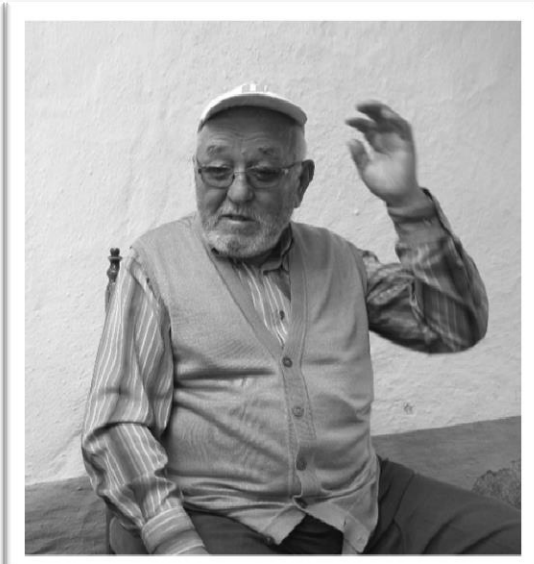

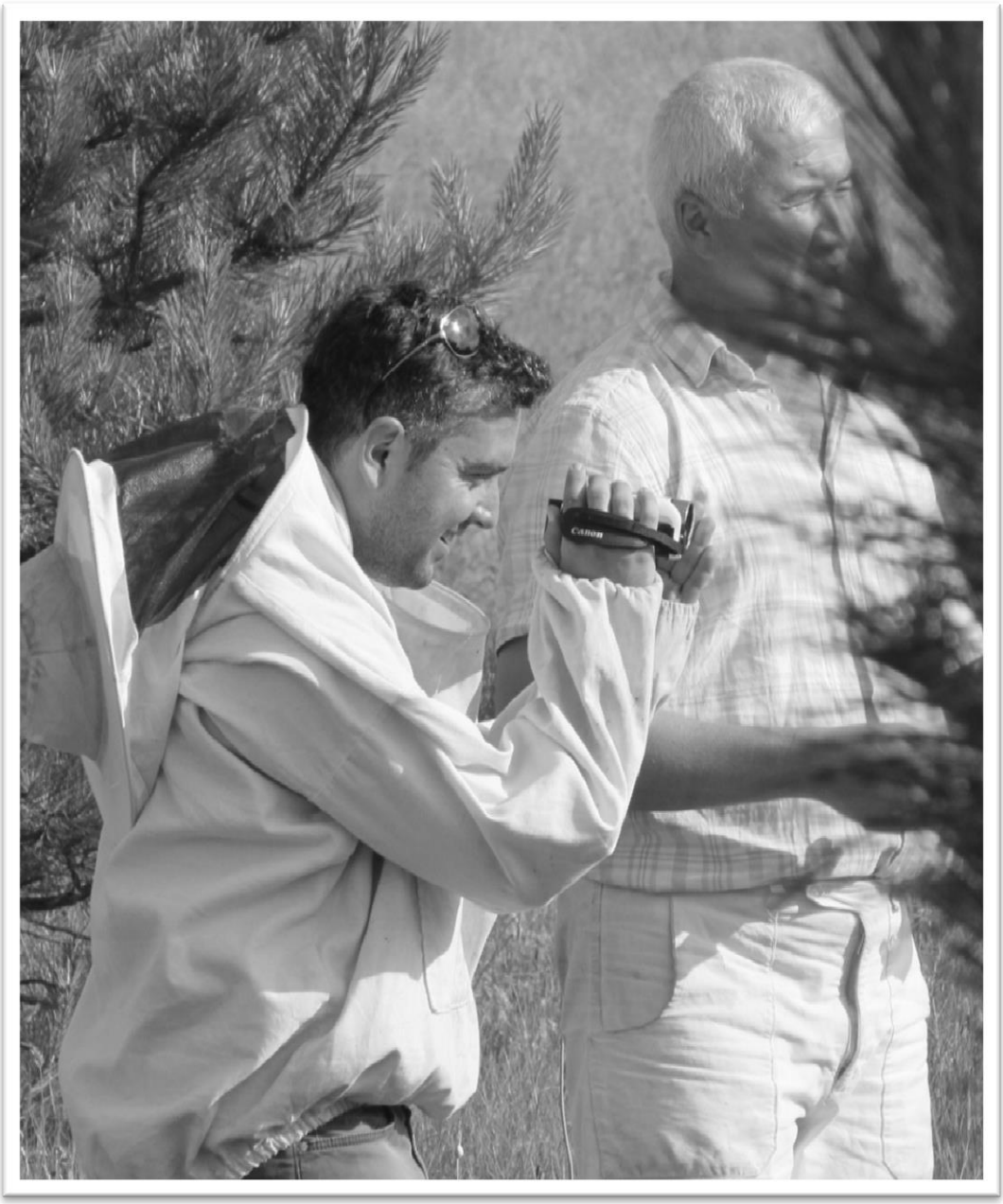

Canon

OCEAN BLUE
SPIRIT

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN

KIRIM TATARLARININ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI

Somut olmayan kültürel miras, toplumsal değerlerin geçmişten günümüze aktarılarak taşınmasının "somut" ve somut olmayan" şeklinde adlandırılabilecek ikili bir yönü olduğunu göstermiştir. Somut olmayan kültürel miras olarak nitelendirilebilecek kültürel unsurlar, sadece ulusal ölçekte değil, aynı zamanda insanlığın ortak değeri olarak da kabul edilmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu kültür unsurları, ihtiyaçlardan ortaya çıkmış, zamanla gelişerek halkın ortak estetik anlayışını yansıtan öğeler olmuşlardır. 20. Yüzyılın sonlarına doğru halk kültürlerinin koruma altına alınması fikirleri tartışılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, küreselleşmenin tehdit ettiği yerel halk kültürleri, UNESCO'nun 2003 tarihinde kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'yle yeniden dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu sözleşmeyle dünyadaki kültürel ifadelerin çeşitliliğine yönelen tehditlerin başında olan küreselleşmeye karşı koruma programlarıyla halk kültürlerinin koruma altına alınması, uygulamalı folklor müzeleriyle bu kültürlerin yaşatılmaya çalışılması öngörülmektedir. Sözleşme, koruma kriterlerini tanımlamaktadır ve bu kriterlere göre taraf ülkeler, halk kültürlerini aynı zamanda insanlığın somut olmayan kültürel mirası olarak kabul edeceklerdir.

ISBN 978-605-4931-35-4

ACADEMIA YAYINEVİ